

Aleksandar
MEKOL SMIT

Subotnja svadba

POD VELIKOM SATROM

„Ovo je
Mekol Smit u
svom najboljem
izdanju.“

The Washington Times

Samizdat

692

Aleksandar Mekol Smit SUBOTNJA SVADBA POD VELIKOM ŠATROM

Ova knjiga posvećena je profesoru Maksu Eeksu iz Harvardove inicijative za AIDS, u znak poštovanja prema njegovom radu.

Prvo poglavlje

SEĆANJE NA IZGUBLJENO

Mma Ramocve ni slučajno ne beše zaboravila svoj upokojeni beli kombi. Istina, nije morila sebe mislima o njemu, kao što neki ljudi povazdan razmišljaju o onome što im se dogodilo u prošlosti, ali ipak joj je s vremena na vreme padao na pamet, neretko u neočekivanim trenucima. Čudne su te uspomene na ono što smo izgubili - umeju da prođu nedelje, meseci, pa čak i godine a da ih se uopšte ne setimo, a onda, sasvim iznebuha, nešto nas podseti na izgubljenog prijatelja ili na omiljenu stvar koju smo zaturili ili razbili, i tada pomislimo: *Da, imao sam ga, a sad ga više nemam.*

Njen kombi joj je godinama bio saputnik i prijatelj. Može li vozilo - zbir mehaničkih stvarčica, zavrtnja i navrtki i delova čiji su nazivi za običnog čoveka španska sela - može li tako nešto biti prijatelj? Dabome da može: fizički predmeti mogu imati ličnost, barem u očima svojih vlasnika. Možda je to za sve ostale samo kombi, ali za svog vlasnika on može biti prijatelj koji verno pali svakog jutra - osim ponekad; koji strpljivo presedi duge sate čekanja pred kućama mogućih preljubnika; koji kasno popodne odvozi čoveka kući, umornog posle celodnevnog rada u Prvoj damskoj detektivskoj agenciji. I baš kao osobi, automobilu ili kombiju može nešto da se sviđa ili ne sviđa. Valjan asfaltirani drum melem je za čoveka i za mašinu, i može uroditi zadovoljnim pevušenjem kod automobila i kod vozača; neasfaltirani put, koji iza svake okuke skriva duboku rupu ili omanji planinski lanac kolotruga, može izazvati zvekete i stenjanje u znak protesta čak i kod krajnje tolerantnih vozila. Iz ovog razloga, vlasnicima automobila može se oprostiti što veruju da tamo negde pod metalom vreba nešto ne mnogo drugačije od ljudske duše.

Mmu Ramocve je njen kombi dobro služio i ona ga je volela. Njegov život je, međutim, bio težak. Ne samo da je bio primoran da se bori s prašinom koja, kao što znaju svi koji žive u sušnim predelima, ume da nasmrt uguši vozilo, nego se i od njegovih zlosrećnih opruga zahteva da izađu na kraj sa stalnim preopterećenjem, barem na vozačkoj strani. To je, razume se, strana na kojoj sedi Mma Ramocve, a ona je, prema sopstvenom priznanju i opisu, tradicionalno građena. Takva osoba ume da pohaba čak i najjače

opruge, što se upravo i dogodilo u slučaju malog belog kombija, koji je usled toga bio stalno nagnut na desnu stranu.

Muž Mma Ramocve, gospodin Dž. L. B. Matekoni, taj izuzetni čovek, vlasnik Brzih motora Tlokvenga, koga svi cene kao najboljeg mehaničara u celoj Bocvani, dao je sve od sebe da reši ovaj problem, ali mu se smučilo da premešta amortizere na kombiju s jedne strane na drugu kako bi izjednačio naprezanje. Ipak, otišlo je i dalje od toga. I sam motor počeo je da proizvodi zlokobne zvuke, koji su postajali sve glasniji, sve dok na kraju radilica nije sasvim otkazala.

„Ja sam samo mehaničar, Mma Ramocve“, rekao je tada svojoj ženi. „Mehaničar je čovek koji popravlja automobile i druga vozila. To je ono čime se mehaničar bavi.“

Mma Ramocve ga je učtivo saslušala, ali srce u grudima beše joj skamenjeno od straha. Znala je da je u pitanju sudbina njenog kombija i volela bi da to nije znala. „Mislim da mi je jasno čime se bavi mehaničar, Rra“, odvratila je. „A ti si veoma dobar mehaničar, sasvim sposoban da popraviš...“

Nije završila. Inače dobrodušni gospodin Dž. L. B. Matekoni podigao je prst. „Mehaničar, Mma“, izjavio je, „nije isto što i čudotvorac. Čudotvorac je neko ko... izvodi čuda. Mehaničar to ne može. Stoga, kad kucne čas da vozilo umre - a vozila su veoma smrtna, Mma, uveravam te - on ne može tek tako da mahne čarobnim štapićem i učini da ono opet bude novo.“ Zastao je, posmatrajući je pogledom lekara koji saopštava lošu vest. „Tako da...“

Učinio je za nju najbolje što je mogao, naravno, i kupio joj prelep novi kombi, ovog puta plavi, s gomilom dugmića na komandnoj tabli koje se još nije usuđivala da ispita i motorom tako tihim i nenametljivim da je katkada bilo moguće poverovati da nije ni uključen i da samo gravitacija ili kakva druga tajanstvena sila tera kombi niz drum. Nastojala je da izgleda zahvalna, ali bilo je teško. Tačno je da je svrha vozila da te preveze s jednog mesta na drugo, ali to, mislila je, nije i jedino što je važno. Ako je efikasnost jedina vrednost u ovom životu, tada bismo se zadovoljavali time da svakog dana jedemo bezukusnu ali zdravu hranu - i stalno istu, kad smo već kod toga. To bi nas održavalo u životu, ali bi obroci bili veoma

jednolični. A isto važi i za prevoz: između putovanja autoputem u klimatizovanom autobusu sa zatamnjanim staklima i prevaljivanja istog puta sporednim drumom u kolima koja vuku mazge, dok ti svež jutarnji vazduh miluje lice a grane akacija promiču tako blizu da možeš pružiti ruku i dodirnuti nežno zeleno lišće, razlika je kao između neba i zemlje. Ogromna razlika.

Mali beli kombi završio je na otpadu i pomislila je da je to kraj priče. Ali onda je sreća žena koja joj je rekla da je njen sestrić nabavio kombi i odšlepao ga do svoje kuće blizu bloka Tuli. Voli da čekića i popravlja, rekla je, i može biti da će uspeti da uradi nešto s delovima koje uspe da skine s kombija. Mma Ramocve je čula samo to i ništa više. Možda je to bolja sudbina od potpunog uništenja u čeljustima neke grabljive drobilice metala, ali ipak se nadala da će mladić koji je kupio kombi možda iskoristiti svoje mehaničarsko umeće i dovesti ga u vozno stanje. Sačuvala je tu mogućnost u glavi, ušuškano među ostalim pramičcima nade s kojima idemo kroz život, ne razmišljajući mnogo o njima ali i ne dajući im da sasvim zgasnu.

Sada, ovog iskričavog bocvanskog dana na izmaku zime koja je, i pored svih svojih hladnih jutara, ipak bila okupana vedrinom i neprestanim suncem, Mmu Ramocve je nešto što je videla na drmnu podsetilo na njen stari kombi. Vozila se pored Ministarstva za vode, zaokupljena slučajem na kojem je već neko vreme radila i čije se razrešenje nije naziralo ništa jasnije nego kad je započela. Pitala se ne bi li trebalo da počne ispočetka, da batali sve informacije do kojih je došla i iznova porazgovara sa svima; možda bi, razmišljala je, bilo lakše ako bi... U taj mah je, krajičkom oka, spazila nešto što je izgledalo kao njen mali beli kombi. Nije posredi bilo samo to što je videla beli kombi - bili su česta pojava u zemlji u kojoj je najpopularnija boja za vozila bila bela - posredi je bila činjenica da je belo vozilo koje je videla imalo *držanje* njenog kombija, onaj osobeni hod, takoreći, način kretanja.

Prvi poriv joj je bio da stane, što je i uradila, priteravši svoje vozilo uz kraj druma i podigavši točkovima oblak prašine, zbog čega je vozilo iza nje naglo i ljutito skrenulo. Mahnula mu je u znak izvinjenja - ovo nije bila vožnja kakvu je odobravala - a onda se okrenula na sedištu kako bi pogledala ka sporednoj ulici niz koju je nazrela da se uputio njen kombi. Nije videla ništa, stoga je odlučila da se odveze

nekoliko metara unazad ne bi li imala bolji pogled. Ipak, ništa, sporedna ulica je bila prazna.

Namrštila se. Da joj se nije samo pričinilo? Negde je pročitala da oni koji su u žalosti katkada vide one za kojima žale - ili umišljaju da ih vide. Ali ona nije istinski bila u žalosti za svojim kombijem, premda joj je bilo žao što mu je došao kraj; nije spadala u žene koje dozvoljavaju da im tako nešto stane na put u životu. Odmahnula je glavom, kao da bi da je razbistri, a onda impulsivno izvela polukružni zaokret i uputila se sporednom ulicom u koju je videla da je iščezao njen beli kombi.

Na kamenu na ivici drumu sedela je žena, sa malim zavežljajem prtijaga na zemlji pokraj nje. Mma Ramocve je usporila, na šta ju je žena ispitivački pogledala.

„Oprostite, Mma“, rekla je Mma Ramocve kroz otvoren prozor. „Nisam stala da bih vas povezla tamo kuda ste se uputili.“

„A“, na to će žena. „Nadala sam se da hoćete, Mma, ali ne mari. Moj sin je obećao da će doći po mene, i na kraju će se setiti da to uradi.“

„Muškarci ponekad hoće da zaborave takve stvari“, rekla je Mma Ramocve. „Kažu nam da su prezauzeti da urade ono što od njih tražimo, ali zato imaju obilje vremena da se bave svojim poslovima.“

Žena se nasmejala. „O, tačno tako, sestro moja! Jednostavno ih čujem kako govore to onim svojim glasom!“

Mma Ramocve joj se pridružila u smehu. Potom ju je upitala: „Mma, je li ovuda prošao neki beli kombi? Ne veliki - mali, kao ovaj koji vozim, ali mnogo stariji - i beo.“

Žena se namrštila. „Kad, Mma? Ima tek pola sata kako sedim ovde.“

„O, ne tako davno“, odvrati Mma Ramocve. „Pre dva-tri minuta. Možda četiri.“

Žena je odmahnula glavom. „Nije, Mma. Ovuda niko nije prošao najmanje deset minuta, možda i više. I nije bilo nikakvog belog kombija - videla bih da jeste. Pažljivo posmatram, znate.“

„Sigurni ste, Mma?“

Žena je energično klimnula glavom. „Sasvim sigurna, Mma. Ja sve vidim. Radila sam u policiji, znate. Nekada davno, tri godine sam bila policajka. A onda sam pala s kamiona i rekli su da više ne mogu da

hodam dovoljno dobro da bih to i ostala. Ponekad su baš budalasti, pa zato kriminalci sede tamo iza rešetaka i prepričavaju jedni drugima priče o onome što je policija propustila da uradi. Smeju im se i piju njihovo pivo. Eto šta se danas događa, a Bog će jednog dana izvesno kazniti političare zato što to dozvoljavaju.“

Mma Ramocve se osmehnula. „Imate pravo, Mma. Te kriminalce bi trebalo naučiti pameti. Nego, da se vratimo na kombi, jeste li potpuno sigurni, Mma?“

„Sto posto“, odvrati žena. „Da me naterate da stanem pred Vrhovni sud u Lobaceu i pitate jesam li videla kombi, rekla bih da nisam, i to je sušta istina.“

Mma Ramocve joj je zahvalila. „Nadam se da će vaš sin brzo doći, Mma“, rekla je.

„Hoće. Kad mu dosadi da pleše sa ženskima ili šta god već radi, doći će.“

Mma Ramocve je nastavila dalje, obavljajući sve one poslove koje je i pošla da obavi. Nije više razmišljala o opažanju kombija, sve dok se dva sata kasnije nije vratila u kancelariju i pomenula to Mmi Makuci.

„Danas sam videla nešto baš čudno, Mma“, počela je sedajući za svoj pisaći sto.

„To nije nikakvo iznenađenje“, dočekala je Mma Makuci s drugog kraja prostorije. „U Gaboronu se ovih dana dešavaju neke veoma čudne stvari.“

Mma Ramocve bi se u uobičajenim okolnostima saglasila s tim - odista su se dešavale neke čudne stvari - ali nije želela da se Mma Makuci baci u tiradu o politici ili ponašanju tinejdžera, ili nekim drugim temama u vezi s kojima je imala čvrste i katkada nekonvencionalne stavove. Stoga je samo opisala kako je spazila kombi i čudno uznemirujući razgovor sa ženom koja je sedela pokraj puta.

„Bila je potpuno sigurna da nije prošao nikakav kombi, Mma, i ja joj verujem. A opet, isto tako sam sigurna da sam ga videla. Nisam sanjala.“

Mma Makuci ju je pažljivo slušala. „Znači“, rekla je, „vi ste ga videli, a ona nije. Šta to znači, Mma?“

Mma Ramocve je načas razmislila. Činilo joj se da se seća kako u knjizi Klovisa Andersena ima nečega o tome; *Načela privatnog istraživanja* bila su u celosti za svaku preporuku, ali posebno su dobra bila poglavlja o dokazima i prisećanju ljudi na ono što su videli. *Kad dvoje ili više ljudi nešto vide*, napisao je taj veliki stručnjak, *zapanjćete se koliko ćete različitih verzija događaja čuti! To nije zato što ljudi lažu; više je zato što različito doživljavaju stvari. Jedna osoba vidi jedno, a druga nešto sasvim drugačije. Obe veruju da govore istinu.*

Mma Makuci nije čekala da joj Mma Ramocve odgovori na pitanje. „To znači da je jedna od vas videla nešto što druga nije.“ Mma Ramocve je razmislila o ovom odgovoru, i pomislila kako baš i ne predstavlja neld napredak.

„Prema tome, to što jedna od vas nije videla ništa“, nastavljala je Mma Makuci, „ne znači da nije bilo ničega. Nije videla ništa zato što ništa nije primetila. Vi ste videli nešto što ona nije primetila *zato što toga tamo nije bilo*, ili ga nije bilo onako kako ste mislili da ga ima.“

„Nisam sigurna da razumem šta pokušavate da kažete, Mma Makuci...“

Mma Makuci je ustala sa stolice. „Taj kombi, Mma Ramocve, bio je avetinjski kombi. Bio je duh pokojnog kombija. Sigurno je to ono što ste videli.“

Mma Ramocve nije bila sigurna govori li njena pomoćnica ozbiljno. Mma Makuci je umela da iznosi osobene primedbe, ali još nikad nije rekla ništa ovako apsurdno. Zbog toga joj se učinilo da se ova možda šali i da bi smeh možda bio primerena reakcija. Ali ako se nasmeje, a njena pomoćnica zapravo misli sasvim ozbiljno, Mma Makuci bi se uvredila i ovo bi moglo biti propraćeno razdobljem durenja. Stoga je svoju reakciju ograničila na bezazleno pitanje: „Javljaju li se duhovi kombija, Mma? Mislite li da je tako nešto verovatno?“

„Ne vidim zašto nije“, rekla je Mma Makuci. „Ako se javljaju duhovi ljudi, zašto se onda ne bi javljali duhovi drugih stvari? Po čemu smo to tako posebni pa da se mogu javljati samo naši duhovi? Zbog čega tako mislite, Mma?“

„Pa, sad, nisam baš tako sigurna ni da se javljaju duhovi ljudi“, odvrtila je Mma Ramocve. „Ako posle smrti odlazimo u raj, ko su

onda ti duhovi o kojima ljudi govore? Ne, meni to ne izgleda verovatno."

Mma Makuci se namrštila. „Ah, ali ko kaže da svi odlaze u raj?“ upitala je. „Ima ljudi koji neće ni prići raj. Mnogi mi padaju na pamet...“

Radoznanost Mme Ramocve je prevagnula. „Na primer, Mma?“

Mma Makuci nije oklevala da joj odgovori. „Vajolet Sefoto“, spremno je rekla. „Za nju neće biti mesta u raj - to je opšte poznato. Zato će morati da ostane ovde u Gaboronu, šetajući naokolo i nevidljiva za sve, zato što će biti duh.“ Zastala je, a licem joj je preleteo ushićen izraz. „I, Mma, biće duh u visokim potpeticama! Možete li to da zamislite? Duh koji se tetura na onim glupim visokim potpeticama koje nosi. I sama pomisao je smešna, Mma. Čak i oni koji ugledaju tog duha neće se uplašiti nego će prasnuti u smeh. I ostali duhovi će se smeјati, Mma - hoće, premda ih mi, dabome, nećemo čuti.“

„Osim ako dotad i same ne budemo duhovi“, prekinula ju je Mma Ramocve. „U tom slučaju ćemo ih čuti.“

Ovo upozorenje nateralo je Mmu Makuci da začuti. Slika koju je slikala bila je primamljiva i malčice je zamerila Mmi Ramocve zbog toga što ju je ovako pokvarila. Međutim, ta ozlojeđenost nije potrajala, jer joj je sinulo da bi Mmi Ramocve, budući da je, sasvim moguće, i sama videla duha - pa makar i samo duh kombija - možda dobro došla okrepljujuća šolja crvenog afričkog čaja.

„Mislim da je vreme da pristavim vodu“, rekla je. „Ova silna priča o duhovima...“

Mma Ramocve se nasmeјala. „Duhovi ne postoje, Mma. Ni ljudi, ni kombija. Sve su to samo priče koje izmišljamo kako bismo se plašili.“

Mma Makuci, koja je sada stajala pored lončeta, pogledala je kroz prozor. Da, pomislila je, čovek i može reći tako nešto u pola belog dana, pod ovim prostranim i suncem obasјanim nebom Bocvane, ali da li bi to s jednakim ubeđenjem rekao po mrklom mraku, kad se možda zatekne napolju, u bušu, daleko od gradskih svetala i okružen zvucima noći - zvucima koji se ne daju lako objasniti i koji bi mogli biti sve i svašta, i poznato i nepoznato, i prijateljsko i neprijateljsko, nešto o čemu je bolje ne razmišljati? Stresla se. Nije dobro pustiti um da se bavi ovakvim stvarima i bila je sigurna da će

biti najbolje da se zaokupi razmišljanjem o nečemu sasvim drugom. Stoga je rekla Mmi Ramocve: „Zabrinuta sam za Čarlija, Mma. Strašno sam zabrinuta.“

Mma Ramocve ju je pogledala sedeći za svojim pisaćim stolom. „Za Čarlija, Mma Makuci? Ali stalno smo zabrinuti za njega, od samog početka.“ Osmehnula se svojoj pomoćnici. „Sigurna sam i da je kad je bio sasvim mali, ovolicki, njegova majka odmahivala glavom i govorila kako je zabrinuta za njega. A i sve te devojke, sigurna sam da i one godinama govore to isto. To je ono što ljudi kažu kad je on u pitanju.“

Mma Makuci se takođe osmehnula, ali samo slabašno. „Tačno, Mma“, rekla je. „Ali ovog puta je drugačije. Sad mislim da moramo da učinimo nešto u vezi s njim.“

Mma Ramocve je uzdahnula. Šta god da je posredi, Mma Makuci je po svoj prilici u pravu. Međutim, nije bila sigurna da Prva damska detektivska agencija ima obavezu da se bavi Čarlijevim problemima - koji god oni bili. Čarli je šegrt u Brzim motorima Tlokvenga i do gospodina Dž. L. B. Matekonija stoji da nešto preduzme.

Pogledala je na drugu stranu prostorije, u svoju pomoćnicu, koja se mrštila od usredsređenosti dok je sipala ključalu vodu u čajnik. „Dobro, dakle, Mma Makuci“, rekla je. „Recite mi u čemu je problem. Šta je naš mladi prijatelj sada namerio?“

Drugo poglavlje

PROBLEM SA ČARLIJEM

Te večeri, Mma Ramocve je razmišljala o onome što joj je Mma Makuci rekla. Razmišljala je o tome dok je spremala večeru, u praznoj kući, pošto gospodin Dž. L. B. Matekoni beše odveo Pusoa i Motoleli na probe hora u školskom holu. Oboje dece imalo je lep glas, premda se Pusoa grdno stideo dok je pevao, a posledica je bila da je zatvarao oči.

„Pusoa“, grdio ga je dirigent, „ne zatvaramo oči dok pevamo. Držimo ih otvorene, kako bi ljudi koji slušaju znali da ne spavamo. Ako zatvoriš oči, koliko sledećeg trenutka ćeš možda početi da zatvaraš usta, a to ne bi bilo dobro za pevanje, je li tako?“ Uprkos ovom javnom prekorevanju, Pusoa je nastavljao da zatvara oči. Međutim, dirigent je naučio da ne obraća pažnju na to: dečak je imao prirodan sluh za muziku, a to je bilo nešto što je vredelo negovati uprkos ostalim nedostacima.

Mma Ramocve je porazmislila o onome što joj je Mma Makuci poverila u vezi s Čarlijem i smislila kako će to najbolje preneti gospodinu Dž. L. B. Matekoniju. Bilo je to nešto o čemu odrasli valja da popričaju u četiri oka, ni slučajno za dečje uši i, kad su se njih troje najzad vratili, prvo je postavila deci da jedu; tako će ona i gospodin Dž. L. B. Matekoni moći da razgovaraju bez ustezanja.

„Nas dvoje ćemo večerati malo kasnije“, rekla je mužu. „Ako si previše gladan da sačekaš, mogu da ti dam nešto. Ali možda je bolje da ne jedemo dok ne budemo mogli da pričamo nasamo.“ Gospodin Dž. L. B. Matekoni klimnuo je glavom i onjušio miris kuvanja koji je dopirao iz kuhinje. „Miriše baš dobro, Mma“, rekao je. „Radije ću sačekati.“

„Kuvam...“, zaustila je, ali on je ućutka prinevši prst usnama. „Nek to bude iznenađenje.“ Zastao je, a onda prošaputao:

„O čemu to moramo da razgovaramo, a što se ne sme reći pred decom? Je li o nekom od tvojih slučajeva?“

Odmahnula je glavom.

„Ne, nego o jednom od *tvojih* slučajeva, Rra.“

Bio je zbunjen. „Nemam ja nikakvih slučajeva“, rekao je. „Ti si detektiv; ja sam samo...“

Prignula se bliže njemu. „Čarli“, šapnula je. „On je tvoja odgovornost, zar ne?“

Izraz mu je bio ozbiljan. Otkako je uzeo Čarlija za šegrt - a to je bilo i previše davno - bio je zabrinut za tog momka. Isprva je savladavao tu svoju strepnju svešću da šegrtski nauk ne traje doveka, ali potom mu je polako došla spoznaja da poneka šegrtovanja, izgleda, opovrgavaju to pravilo. Čarli i Fanvel, njegov kolega šegrt, trebalo je da završe obuku još pre nekoliko godina. Fanvel je barem sada imao još mesec ili dva do kraja, budući da je najzad položio ispite pred Većem za automehaničarski nauk i preostajalo mu je samo da dobije konačnu ocenu - formalnost - pre no što dobije diplomu visokokvalifikovanog auto-mehaničara. Čarli je, međutim, stalno iznova padao na ispitima, uglavnom zato što se nikad nije potrudio da se pripremi.

„Mogao bi sasvim lako da položiš, znaš“, rekao mu je gospodin Dž. L. B. Matekoni posle njegovog poslednjeg bezuspešnog pokušaja. „Potrebno je samo malčice učenja. Nisi glup momak - imaš mozga u toj svojoj glavi, a ipak nećeš da ga koristiš. Kao seljak koji ima valjanu, plodnu zemlju, a neće da je zaseje lubenicama. Eto kakav si.“

„Mmm“, rekao je Čarli oblizujući se. „Volim lubenice, gazda!“

„Eto ti sad“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni s ogorčenjem u glasu. „Pričaš o lubenicama, a trebalo bi da pričaš o motorima. O tome ti i govorim.“

„Ali vi ste počeli priču o lubenicama“, rekao je Čarli. „Nisam je ja počeo, gazda!“

Bilo je više nego izluđujuće, ali izgledalo je da se tu malo može učiniti. Gospodin Dž. L. B. Matekoni nije bio samo najbolji mehaničar u Bocvani nego i najdobrodušniji. I upravo iz tog razloga nije mogao da natera sebe da otpusti momka i uzme umesto njega nekog spremnijeg da uči. Čarli bi morao da se zadovolji time da ostane nekvalifikovani automehaničarski pomoćnik - neka vrsta večitog šegrt.

Postojali su, dabome, i drugi razlozi za zabrinutost. Tu su bile Čarlijeva opsednutost devojkama i njegova stalna priča o njima. To je ometalo Fanvela, koji je bio znatno ozbiljniji mladić, a potencijalno je bilo loše za ugled servisa. Gospodin Dž. L. B. Matekoni se više

puta osramotio pred mušterijom u trenucima kad bi se dokono ćaskanje njegovih šegrta o devojkama više nego dobro ćulo. To se jednom ćak desilo onda kad je mušterija bila svešteno lice koje je došlo po svoja kola i ćulo Ćarlija kako prića o nekoj devojci. Dvojica momaka nalazila su se ispod kamiona i po svoj prilici bila nesvesna prisustva sveštenika, ali njihovom poslodavcu je ćak i tako bilo izuzetno neprijatno.

„Bato, joj, batice“, govorio je Ćarli, „kako mi je brzo dala! Ma nije moglo biti brže!“

Gospodin DŹ. L. B. Matekoni se u neprilici nakašljao i dao sve od sebe da poštedi sveštenika nelagode. „Prićaju o kolima“, Źurno je objasnio. „Veoma brzim kolima. Znete kako je to s mladim momcima i brzinom.“

Beše podigao glas dok je objašnjavao, u nadi da će Ćarli shvatiti da nisu sami. Međudm, nije vredelo.

„I pije“, nastavljao je Ćarli. „Kad ti kaŹem, Fanvele, ta moŹe da popije. Au!“

„Reć je o potrošnji goriva“, rekao je gospodin DŹ. L. B. Matekoni svešteniku. „Danas imate kola s vrlo Źednim motorima. To je zato što su ovi savremeni motori tako snaŹni. Za razliku od vaŹih kola, velećasni.“ Rekavši to, potapšao je bok sveštenikovih kola tako da je odjeknulo, ponovo u nadi da će mladići shvatiti poruku.

I sama pomisao na taj trenutak bila je dovoljna da gospodin DŹ. L. B. Matekoni oseti kako zatiljak poćinje da mu se preznojava od muke - svešteniku je sve bilo savršeno jasno - i nije voleo da se toga seća. Stoga, kad mu je Mma Ramocve rekla da moraju da porazgovaraju o Ćarliju, uzdahnuo je sa strepnjom koja je ubila svako zadovoljstvo prićinjeno oćekivanjem većere. Dobro jelo nije ni izbliza tako privlaćno, pomislio je, ako ga prate misli o mladićima poput Ćarlija.

„Dakle, Mma Ramocve“, rekao je gospodin DŹ. L. B. Matekoni, „skuvala si mi odlićan gulaš.“ Omirisao je zanosnu paru koja se dizala iz njegovog tanjira. „Ali takođe si me upozorila da imamo problem sa Ćarlijem. KaŹi mi: je li to veliki ili mali problem?“

Mma Ramocve nije uspela da suspregne osmeh.

„Jesam li rekao nešto smešno?“ upitao je gospodin DŹ. L. B. Matekoni. „Rekla si da...“

„O, da, Rra. Rekla sam da moramo da porazgovaramo o Čarliju. I da je stvar ozbiljna. Reč je jednostavno o tome da odgovor na tvoje pitanje glasi da je problem i veliki i mali.“

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je zurio u nju. Možda se njegova žena već predugo bavi poslom privatnog detektiva i rešavanjem misterija; možda previše vremena provedenog u toj profesiji čini čoveka prirodno zagonetnim. Viđao je to i ranije - slučajeve kad posao kojim se bave u toj meri utiče na ljude da im čak promeni prirodu. Njegov rođak koji radi za imigracione vlasti postao je toliko podozriv da je počeo da sumnja kako otprilike svi nelegalno borave u zemlji. Zatim, tu je i onaj mesar koji je sasvim prestao da jede meso i hrani se isključivo krompirom i pasuljem - što je veoma iznenađujući razvoj događaja u zemlji tako privrženoj stoci kao što je Bocvana. Da se ne događa štogod takvo i s Mmom Ramocve, upitao se:

„Moraćeš da mi objasniš, Mma Ramocve“, rekao je. „Ja sam običan mehničar; nisam rešavač zagonetki ili tome slično.“ Mma Ramocve je zabola viljušku u svoj pire od bundeve. „Problem je veliki zato što je ozbiljan“, rekla je. „A mali je zato što je posredi nešto malo. Mala osoba. U stvari, posredi je... beba.“ Gospodin Dž. L. B. Matekoni je zatvorio oči. Mma Ramocve nije morala da kaže više ništa. Sve mu je bilo jasno.

Ponovo je otvorio oči. Mma Ramocve ga je gledala, ali nije se više osmehivala.

„Da“, rekla je. „Znaš šta ću reći, zar ne, Rra?“

„Čarli je dobio dete.“

„Jeste.“ A onda je dodala: „Dva deteta. Blizance. Dva dečaka.“

Usledila je tišina.

„Bolje mi ispričaj, Mma Ramocve. Jak sam ja. Nema šta već nisam čuo. Kad je taj momak u pitanju, ništa me ne može iznenaditi.“

„Onda slušaj“, rekla je.

Prepričala mu je priču koju je čula od Mme Makuci. Uradila je to tihim, prozaičnim glasom, bez kratkih uzdaha neodobravanja i coktanja kojima je Mma Makuci potkrepljivala svoju pripovest. Ipak, i to je bilo sasvim dovoljno da odvrati gospodinu Dž. L. B. Matekoniju pažnju od gulaša, koji je postajao sve hladniji i hladniji u tanjiru.

Mma Makuci je priču doznala iz najpouzdanijeg mogućeg izvora - od majke devojke koja je rodila Čarlijeve blizance. Ona je, naime,

bila dalja rođaka Futija Radifutija i zajedno s mužem vodila je firmu za molersko-dekoraterske radove u zapadnom delu grada. Firma je odlično napredovala i trenutno su imali više od pedeset zaposlnih molera; njeno ime, Druga ruka, moglo se videti na kombijima po celom gradu, i obavljala je više važnih poslova za velike koncerne, uključujući i kompanije za eksploataciju dijamanata.

Taj bračni par, objasnila je Mma Makuci, jesu Konard i Mersi Ramkvane. Oboje su veoma vredni i svi smatraju da su zaslužili svaki delić svog uspeha. Imaju samo jedno dete, Prudens, koja je tek zašla u dvadesete godine. Završila je Gaboronsku gimnaziju i bila je poznata sportistkinja koja je pokupila sve moguće trofeje za trčanje na srednjoškolskim atletskim takmičenjima. „Prava šteta što nije otrčala što dalje od Čarlija“, beše primetila Mma Makuci. „Mnogim devojkama bilo bi mnogo bolje kad bi otrčale što dalje od muškaraca, Mma.“

Priča se nastavljala. Čarli je upoznao Prudens kad je Leonard dovezao kola na popravku u servis. Čuvši ovo, gospodin Dž. L. B. Matekoni je zastenjao. „Znam tog čoveka“, rekao je stavljajući dlan na čelo. „Ne poznajem ga dobro, ali ga znam.“

Mma Ramocve je spustila pogled.

„Dakle, kad je došao u servis, doveo je i kćerku sa sobom.“

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je ponovo zastenjao.

„To, dakle, znači da je Čarlija upoznala pod mojim krovom?“

„Ne“, odvratila je Mma Ramocve. „Krov servisa nije tvoj krov. Ovo ovde je tvoj krov - u ovoj kući. To nije isto, Rra.“ Odmahnuo je glavom. „Ono je moj krov. Kad prokišnjava, ja sam taj koji ga mora popraviti. Što znači da je to moj krov, i da sam odgovoran za ono što se pod njim dešava.“

Pokušala je, blago ga ubeđujući, da ga uveri da kako ni slučajno ne može biti odgovoran za to što je Čarli upoznao Prudens, ali njegov stav se nije dao uzdrmati. Stoga je nastavila priču, onako kako ju je čula od Mme Makuci.

Čarli je nekako uspeo da se dogovori s Prudens - njenom ocu pred nosom - da se nađu u klubu, omiljenom sastajalištu mladih. Muzika je dobra, rekao joj je; sve same najnovije stvari. A koja bi devojk odolela takvom pozivu? Prudens nije mogla, kako se činilo, i dogodilo se ono neizbežno. Isprva su tajili svoju vezu od njenih

roditelja; još je živela s njima, ali je, sa svojih dvadeset godina, bila umnogome samostalna. Međutim, Čarli je potom postao njen stalni momak i, premda nije bio ono što su Leonard i Mersi imali na umu za svoju kćerku, ophodili su se prema njemu uljudno i prijazno, onako kako se ljudi poput njih uvek ophode s drugima.

„To je dobar svet, znaš“, rekla je Mma Ramocve. „Drže se starih bocvanskih običaja. Ugladjeni su.“

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je potvrdno klimnuo. Čarli se nije pridržavao starih bocvanskih običaja. Stari bocvanski običaji nikad ne bi blagonaklono gledali na korišćenje čekića za uklanjanje tvrdoglave matice s izduvne grane motora. Stari bocvanski običaji poštovali su *navoj* na šrafu; stari bocvanski običaji shvatali su posledice sipanja dizela u benzinski motor; stari bocvanski običaji... Mogao je nabrajati u nedogled.

Veza je trajala mesec ili dva kad je Prudens shvatila da je u drugom stanju. Saopštila je vest Čarliju, a potom i svojim roditeljima. Čarli je otišao.

„Baš otišao?“ upitao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Skroz?“

Bio je red na Mmu Ramocve da uzdahne. „Više nije bilo poziva telefonom, onim njegovim srebrnim. Više nije bilo odlazaka u kuću njenih roditelja. Ničega više.“

„Što bi rekli, ostavio ju je na cedilu“, promrmljao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „I, Mma Ramocve, šta je dalje bilo?“

„Devojka je smirila svog oca. Kako izgleda, stari bocvanski običaji su ga na neko vreme napustili, ali ništa nije preduzeo. I to je bilo to. Rodili su se blizanci. Tako da je Čarli sada otac blizanaca.“

„On zna za to?“

„O, pa dabome da zna. Sigurna sam da mu je rekla.“

„I...“

Mma Ramocve je rezignirano raširila ruke. „I ništa. Čarli nije uradio ništa.“ Zavalila se u stolicu nagoveštavajući da je to kraj priče, ili barem kraj onog dela koji joj je bio poznat.

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je pogledao u svoj tanjir. Jedva da je i dotakao gulaš koji mu je spremila - tu slasnu porciju bocvanske govedine - i sad se već na njemu bila uhvatila masna korica.

„Podgrejaću ga“, ponudila je Mma Ramocve.

Posežući za viljuškom, odmahnuo je glavom.

„Ne smeta mi, Mma. Tvoja jela su uvek tako dobra da nije važno jesu li topla ili hladna. Ovako ili onako, čovek ne bi mogao poželeti bolje. I to je sušta istina.“

Osmehnula mu se. Eto kakav muškarac treba da bude, pomislila je. A opet, Čarli svakog dana radi s ovim velikim čovekom, s ovim otelovljenjem svega onoga što ova zemlja predstavlja, i kao da ništa od svega toga, niti jedna jedincata mrvica, nije uspelo da pređe na tog momka.

Upitala se da li da potegne pitanje o tome šta im je sada činiti ili da naprosto pređe na nešto drugo. Odlučila se za potonje. Verovala je da je ponekad najbolje pustiti da stvari malo sačekaju pre no što doneseš odluku. Stoga će prespavati ovo saznanje i porazgovarati o njemu narednog dana ili čak i dan kasnije. Doduše, nije da je tu imalo mnogo šta da se kaže, budući da je, u ovim okolnostima, bilo moguće uraditi samo jedno. A to je bilo da pokušaju da nateraju Čarlija da se suoči s odgovornošću.

Tako nešto bilo je lakše reći nego učiniti - Mma Ramocve je bila potpuno svesna toga. Čarli će ili poreći da je on otac ili će slegnuti ramenima na onaj svoj tvrdoglavi način i reći da su blizanci devojčin problem. „Deca nisu muški posao“, rekao je jednom prilikom. „Žene moraju da vode račima o njima, a ne muškarci. Oni koji kažu da muškarci moraju da im pomažu u tome pričaju gluposti, a uostalom, i to su sve žene. Muškarci imaju mnogo preča posla od toga. Ha!“

Mma Makuci je načula ovu primedbu i toliko se naljutila da su joj se zamaglile naočari: a Mma Ramocve je znala da je to uvek loš znak. Prisećanje na ovo dalo joj je ideju: mogli bi da zamole Mmu Makuci da se pozabavi problemom razgovora s Čarlijem. Pružili bi joj punu podršku, ali vođa pohoda - general, takoreći - treba da bude Grejs Makuci, dobitnica najviše ocene u istoriji Bocvanskog koledža za sekretarice (devedeset sedam procenata) i bič Božji za sve koji bi da se predomišljaju, zatvaraju oči pred nepravdom ili, kad smo već kod toga, poriču postojanje blizanaca.

Da, ona je prava osoba za to.

Treće poglavlje

VI STE ŽENA KOJA POMAŽE LJUDIMA

Sedeći svaka za svojim pisaćim stolom, dok je jutarnji vazduh bio još svež i jasan a nebo bez ijednog oblačka, Mma Ramocve i Mma Makuci proveravale su obaveze koje su ih čekale tog dana. Imale su dva zakazana sastanka, jedan u deset, a drugi tek kasno posle podne. Drugi sastanak bio je dovoljno jasan - razgovor o izjavi koju je Mma Ramocve imala da da u slučaju određivanja starateljstva nad detetom; jednostavno, možda, ali i pored toga teško u emocionalnom pogledu. „Ne možeš podeliti detetovo srce nadvoje“, beše primetila razgovarajući s Mmom Makuci, „a opet, neki ljudi žele da urade baš to. Dete ima samo jedno srce.“

„A mi ostali?“ upitala je tada Mma Makuci. „Zar nemamo i mi samo jedno srce?“

Mma Ramocve je potvrdno klimnula. „Da, imamo samo jedno srce, ali kako odrastaš, srce ti postaje veće. Dete voli samo jednu ili dve stvari: mi volimo mnogo toga.“

„Na primer?“

Mma Ramocve se osmehnula. „Bocvanu. Kišu. Goveda. Prijatelje. Svoju decu. Svoje drage pokojnike. Miris dima na ognjištu izjutra. Crveni afrički čaj...“

To je bio poslepodnevni sastanak; onaj u deset bio je nešto drugo. Nije znala ništa o čoveku koji je telefonirao i dogovorio se da se vidi s njom, ništa sem njegovog imena i činjenice da živi izvan grada. Nije hteo da dođe u kancelariju - što se dosta često dešavalo s klijentima, koji kao da su se pribojavali da će ih neko videti kako ulaze u prostorije Prve damske detektivske agencije. Mma Ramocve je to razumela, i pored toga što je nastojala da ih uveri da niko ne obraća previše pažnje na to ko prelazi njen prag. Želela je da veruje da je tako i gotovo je ubedila sebe, ali nije bila sigurna da je to sasvim tačno. Ljudi u Bocvani štošta zapažaju; vide ko ulazi u koju kuću i onda nagađaju šta ga je tamo odvelo; primećuju ko vozi koja kola i ko sedi na suvozačkom sedištu. Ljudi zapažaju tako nešto, umnogome onako kako vešt tragač u Kalahariju pogleda u tlo i vidi, ispisanu na pesku, istoriju svih dolazaka i odlazaka životinja.

„Neću da dolazim u vašu kancelariju, Mma“, beše rekao čovek koji ju je nazvao. „Ne želim da vas uvredim, ali kad vodite posao kao što je moj, morate da budete pažljivi. Ljudi bi mogli videti.“

„Ako već tako hoćete, Rra, meni to nije nikakav problem. Možemo se naći negde drugde. Znam jedan kafić na Keju. Znate li gde je to?“

Na drugom kraju žice začulo se mumlanje, kao da se savetovao s nekim. Zatim je glas rekao: „Ne poznajem grad baš najbolje, Mma, ali raspitaću se i saznaću gde se nalazi. Imam prijatelje koji dobro poznaju Gaboron. Doći ću tamo.“

Čovek je potom rekao kako se zove, Bocalo Moeti, i dometnuo da u grad stiže iz mesta južno od Gaborona. „Teško da znate za to selo, Mma, zato što je veoma malo. Nema potrebe da vam kažem njegovo ime.“

„Ali, možda bi to bilo od pomoći, Rra. Možda znam za njega“

Ovo beše dočekano ćutanjem. „Ne bih rekao, Mma. Kao što rekoh, selo je veoma malo.“

Nije navaljivala i ostalo je na tome. Međutim, nakon što je završila razgovor i spustila slušalicu, pogledala je Mmu Makuci na drugom kraju prostorije i rekla: „Ovaj čovek je uplašen, Mma. Osećam po njegovom glasu.“

Oči Mme Makuci razrogačile su se iza velikih okruglih naočara. „Ima mnogo ljudi koji se boje nekoga ili nečega, Mma“, rekla je. „Čak i ovde u Bocvani ima mnogo ljudi koji se boje.“ Pogledale su se, ne rekavši više ništa. Obe su znale šta je ona druga htela da kaže; obe su znale da postoje stvari koje ljudi više vole da ne znaju, da ih ne priznaju, kako to priznanje ne bi podstaklo ono čemu nije bio potreban nikakav podsticaj.

Mma Ramocve je prva prekinula ćutanje. „Ja se neću bojati, Mma Makuci.“

Njena pomoćnica je skinula naočari i stala žustro da ih glanca maramicom. „Ja se takođe neću bojati, Mma. Čak i ako...“

„Šta, Mma“

Mma Makuci je odmahнула glavom; smatrala je da je rekla sasvim dovoljno.

U devet i petnaest, tričetvrt sata pre no što je Mma Ramocve trebalo da se nađe s gospodinom Bocalom Moetijem, Mma Makuci

je skuvala čaj. Bila je to zgoda koja je predstavljala uvreženi deo rasporeda Prve damske detektivske agencije, ali koje su se manje uredno pridržavali u Brzim motorima Tlokvenga, s kojima su Mma Ramocve i Mma Makuci delile prostorije. Gospodin Dž. L. B. Matekoni je uvek bio rad da predahne uz čaj, ali je ispuštao alat iz ruku tek onda kad bi posao koji je obavljao dosegao svoj normalni prekid. To je značilo da su, od pet pauza za čaj, on i njegovi šegrta uzimali svega tri, a katkada i samo jednu ili dve.

„Svi ostali imaju redovne pauze za čaj, gazda“, prigovarao je Čarli. „Odeš u neko ministarstvo i šta vidiš? Svi piju čaj. Isto je i u bankama. Opet čaj. Što ga i mi ne bismo pili?“

„Zato što mi nismo neka obična firma“, uzdahnuo je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Niti smo ministarstvo, Mi smo kao bolnica - bolnica za automobile. A nijedna bolnica ti neće u nekom trenutku reći: 'Dosta nam je, naradili smo se; prestaćemo da lečimo ljude da bismo popili šolju čaja.' Bolnice ne kažu tako, Čarli.“

Dopala mu se ova analogija s bolnicama, pa je gurao dalje u nastojanju da natera Čarlija da shvati kako mora voditi računa o tome kako obavlja svoj posao. „Tako je, mi smo bolnica za automobile, a ti i ja - šta smo mi? Mi smo hirurzi, Čarli; eto šta smo. A ako odeš u bolnicu, vidiš li hirurge da koriste čekiće na svojim pacijentima? Francuske ključeve, a ne čekiće: upamti to.“

Pitanje je bilo namensko. Veoma često se trudio da zatre Čarlijevu sklonost da upotrebljava čekić na jogunastim delovima motora, ali njegovi napori ne behu urodili naročitim uspehom.

„Ni oni ne koriste francuske ključeve“, rekao je Čarli, namignuvši Fanvelu.

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je uzdahnuo. Uvek je mnogo uzdisao u razgovorima s Čarlijem. „To nije smešno.“

Čarli je navukao ozbiljan izraz na lice. „Ne smejem se, gazda, čak ni kad pomislim kako hirurg koristi francuski ključ na nekom jadniku. Ajoj! Baš tako. Ajoj!“

„Dao bi mu anesteziju pre no što se lati francuskog ključa“, rekao je Fanvel. „Mi ne dajemo anesteziju automobilima.“

Tog prepodneva se kvanje čaja poklopilo sa zatišjem u servisu, tako da su se oba šegrta i gospodin Dž. L. B. Matekoni pridružili ženama u kancelariji detektivske agencije. Gospodin Dž. L. B.

Matekoni je ušao prvi, a Mma Makuci ga je dočekala učtivim pozdravom. Zatim je došao Fanvel, brišući ruke plavim papirnim ubrusom, a naposljetku i Čarli. Kad je Čarli ušao, Mma Makuci je kratko pogledala u Mmu Ramocve. Posle jučerašnjeg razgovora nisu više govorile o tome i Mma Ramocve još ne beše popričala sa svojom pomoćnicom o tome da ova spopadne momka; ali bez obzira na to, značajno su se zgledale. Mma Ramocve se nadala da Mma Makuci neće baš ovog časa krenuti u napad: umela je da prenagli i da ne odabere baš najpogodniji trenutak. Netremice gledajući svoju pomoćnicu, oblikovala je usnama reč „ne“.

Spustivši se ponovo u svoju stolicu, Mma Makuci je srknula čaj. „Pa, gospodine Dž. L. B. Matekoni“, vedro je rekla, „jesu li neka poznata kola u kvaru?“

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je držao svoju šolju među dlanovima. „Nisu“, odvratio je. „Kola biskupa Mvambe popravili smo prošle nedelje, a kola onog visokog ministra nedelju dana ranije. Ove nedelje imamo sve sama obična kola - nema poznatih.“ „Sva su kola važna“, odvažio se da kaže Fanvel. „Sami ste tako rekli.“

„Dabome da jesu“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „I prema svima se ponašamo isto.“

Mma Makuci je posmatrala Čarlija, koji je stajao naslonjen na ormarić za dokumenta. Postavši svestan njenog pogleda, momak joj je dobacio namerno nemaran pogled.

„A šta je s onim kombijima?“ upitala je.

Gospodin Dž. L. B. Matekoni se namrštio. „Kojim kombijima?“

Mma Makuci je govorila polako i promišljeno. „Molerovim. Onima koji pripadaju onom finom čoveku - kako se ono zvaše? - Leonard, zaboravih mu prezime.“

Usledilo je naglo ćutanje, barem u maloj kancelariji; napolju su cvrčci, ravnodušni prema ljudskoj drami, nastavljali svoju zaglušnu pesmu. Čarli je stajao potpuno nepomično, sa šoljom čaja zaustavljenom na pola puta pre no što je srknuo ijedan gutljaj.

Mma Makuci je neometano nastavila. „Mislila sam da se nadate da će vam dovoditi sve svoje kombije. To bi bio baš dobar posao, zar ne?“

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je sa zebnjom pogledao u pravcu Mme Ramocve. „Da“, promrmlijao je, „bio bi. Ali siguran sam da on

već ima neki dogovor za svoje kombije. Ne izgleda baš kao da se kvare - mora biti da ih neko održava.“

„Mislim da je to baš fini čovek“, nastavila je Mma Makuci. „Mada ga u stvari ne poznajem.“ Zastala je. „Ali Futi ga poznaje. Poznaje celu tu porodicu. Muža, ženu, kćerku...“

„Mma Makuci“, bubnula je Mma Ramocve. „Pogledajte koliko je sati! Mi ovde pijemo čaj, a ja treba da se spremim za sastanak s klijentom. Moramo da se organizujemo. Hajde, narode, ispijte. Pauza je gotova. Odmah. Gotova je.“

Poranila je na sastanak, pa je odlučila da provede nekoliko minuta razgledajući izlog jedne od prodavnica odeće u prostranom kompleksu Keja. Nije imala nameru da išta kupi - novac se nije prelivao, s obzirom na to da je tog meseca više klijenata kasnilo s plaćanjem računa - ali smatrala je da neće škoditi ako barem razgleda. U stvari, Mma Ramocve je nalazila gotovo isto onoliko zadovoljstva u razgledanju koliko i u samoj kupovini; možda i više, zato što razgledanje nije podrazumevalo grižu savesti, koju je kupovina pak često izazivala.

To je bilo nešto što gospodin Dž. L. B. Matekoni, poput većine muškaraca, jednostavno nije razumeo. „Čitava svrha kupovine“, primetio je jednom prilikom, „jeste u tome da odeš negde i kupiš nešto što ti je potrebno. A onda odneseš to kući i koristiš.“ Mma Ramocve je odmahнула glavom. „Ne, gospodine Dž. L. B. Matekoni. U pravu si što se tiče mnogih stvari, Rra, ali što se toga tiče, nisi. To nije svrha kupovine.“

Sasvim se smeo.

„Biće, onda, da mi je nešto promaklo.“

„Bogme, jeste.“

„Pa dobro, reci, Mma Ramocve, čemu služi kupovina? Izgleda da sam sve naopako razumeo.“

Osmehnula se. Ima mnogo toga što muškarci jednostavno ne razumeju, ali ona se nikad nije mnogo zabrinjavala zbog tog nedostatka razumevanja. Štaviše, po njenom mišljenju, bila je to jedna od onih stvari koje i čine muškarce tako privlačnima. Postoje muška posla i postoje ženska posla. Njihov spisak izvesno nije uklesan u kamen, i sasvim je moguće da žena uđe u svet muškaraca

- i obrnuto - ali nije uviđala svrhu poricanja da žene vole da se zanimaju određenim stvarima, dok muškarci vole da se zanimaju nečim drugim. Isto tako, nije sumnjala da su te sklonosti jedan od razloga što žene vole muškarce, a muškarci vole žene. Stoga je bilo savršeno moguće da postoje muškarci koji vole kupovinu i koji odlično shvataju njenu svrhu, ali Mma Ramocve još ne beše upoznala nijednog takvog muškarca. Možda postoje negde drugde - u Francuskoj, možda - ali u Bocvani se baš i nisu dali primetiti.

Razume se, znala je da čovek mora biti pažljiv u vezi s tako nečim. Poput svih žena, i ona je trpela da je muškarci omalovažavaju, i još ih je bilo mnogo koji su spremni da ženi kažu: *Ti si samo žena, pa zato ne možeš da radiš ovo, ne možeš da radiš ono.* Sećala se kako je pre mnogo godina, kao devojčica u nacionalnoj školi u Močudiju, slušala učitelja - muškarca - kako govori odeljenju: „Ovo su dobri poslovi za dečake, ali ne i za devojke; devojke mogu da rade nešto drugo.“ Zapekla ju je ta nepravda. Zašto žene ne mogu da rade te poslove? Ne moraš da budeš snažan i nabreklih mišića da bi bio pilot ili inženjer, ili predsednik, što se toga tiče. Ti muškarci, otkrila je, ti koji omalovažavaju žene, zapravo su slabići, hrane svoju dušu ponižavajući žene. Istinski snažan muškarac nikad to ne bi poželeo da uradi.

Istinski snažan muškarac... Gospodin Dž. L. B. Matekoni bio je jedan od njih, jednako kao i njen otac, pokojni Obed Ramocve, taj veliki čovek, taj dobri čovek, koji nikad nije nagovestio da postoje ikakva ograničenja za ono što ona može uraditi sa svojim životom. Bio je starovremenski čovek, to je tačno, ali oduvek je tvrdio da žene valja da stoje na sopstvenim nogama i da rade ono što žele. A u mnogom pogledu je očigledno bio ispred svog vremena kada bi rekao, a često je umeo to da kaže, da će dan kad žene budu preuzele važne poslove od muškaraca biti dan kad će sve poći nabolje. Ali čak ni Obed Ramocve, njen najdraži tata, nije razumevao kupovinu onako kako je razume jedna žena. Ipak se ne bi zadržavao, kao sada Mma Ramocve, ispred izloga prodavnice odeće i divio zamamnoj izložbi u njemu.

Zurila je u izlog. Vlasnici ove radnje su veoma dobro shvatali situaciju: prodavali su i mušku i žensku odeću, ali u njihovom izlogu je ženska odeća bila ukusno raspoređena, kraseći koketno

nameštene lutke, ili primamljivo razapeta na malim stakima, dok je muška odeća, upadljivo manje živobojna, bila naprosto smeštena na nizak drveni sto, s vidljivo istaknutim cenama.

Videla je da na ženskoj odeći nema cena; tako i treba da bude, zato što bi cene, da su istaknute, pokvarile zabavu potencijalnim kupcima pred izlogom. Možda bi ih odbila spoznaja da ne mogu sebi priuštiti ovu ili onu haljinu, dok su, bez prikačenih cena, ipak mogli barem sanjati o tome.

Primetila je i da su lutke koje nose haljine - te krute figure u nameštenim pozama - sve odreda okopnele i mršave kao vejke, kao da bi ih i najmanji vetar oduvao kao da nisu ništa više od lišća. Zašto nema tradicionalno građenih lutaka? Zašto u izlogu nema žena prijatnih za oko, žena s kojima se one s druge strane stakla - ne mršave i izgledne žene nego žene čiji je doručak očigledno bio dovoljno izdašan da izguraju dan - mogle da se poistovete? To je još nešto čega žene valja da se čuvaju, pomislila je Mma Ramocve; to je još jedan način omalovažavanja žena - to što im poručuju da bi trebalo da prestanu da jedu.

Pogled joj je odlutao do ugla u kom su bile izložene ženske cipele. Jedan par joj je naročito zapao za oko: krem boje, s visokim potpeticama i dva dugmenceta kojima su se pričvršćivali kaišići. Ove cipele, pomislila je, veoma bi se dopale Mmi Makuci i baš bi joj odgovarale za venčanje. Sad su već razgovarali o datumu i zasigurno razmišlja o svojoj nevestinskoj opremi. Ove cipele bi odlično išle uz belu haljinu, ali Mmi Makuci bi se naročito dopala dugmad, jer je svako imalo na sebi po jedan veštački dijamant, a ti dijamanti su čak i sad, pri odbijenoj svetlosti, blistali kao mali svetionici. Reći će joj za njih; možda će joj čak predložiti da zajedno posete prodavnicu, kako bi mogla da razmisli.

Pogledala je na sat i nerado se udaljila od izloga. Kafić, koji se nalazio iza ugla i gledao na parking, bio joj je omiljen, jer je omogućavao neometan pogled na jedan od ulaza u tržni centar. Ako dovoljno dugo sediš tamo, kao što je Mma Ramocve povremeno činila, videćeš celu Bocvanu kako prolazi, ili makar njen veliki deo, i sasvim sigurno ćeš spaziti barem jednog prijatelja kome možeš da mahneš.

Prilazeći kafiću, shvatila je da se nije dogovorila s klijentom kako da prepoznaju jedno drugo. Šta ako ima više muškaraca koji sede sami za stolom, kao što katkada biva? Hoće li morati da priđe svakom od njih i kaže: „Ja sam Mma Ramocve“? Moglo bi biti neprijatno, jer bi muškarac tada bio primoran da se predstavi i raspita se za njeno zdravlje - ako je iole vaspitan - a onda bi nastupilo nelagodno ćutanje. Potom bi Mma Ramocve rekla: „A šta vas muči, Rra?“ a on bi odvratio: „Pa, zapravo ništa“, zato što to ne bi bio njen klijent nego neki nepoznati čovek.

Pogledala je po kafiću. Unutra je bilo nekoliko mesta za sedenje i sva su bila prazna. Napolju, raštrkano po trotoaru koji se pružao duž parkirališta, nalazilo se još stolova, koji su uglavnom bili zauzeti: mladi par, potpuno obuzet sobom; dve sredovečne žene s punim torbama pored nogu; dve tinejdžerke koje su razgovarale o fotografiji koju je jedna od njih držala u ruci - nekog momka, nesumnjivo - i bik izuzetno zabavljene zbog nečega - zbog momka, naravno; i muškarac koji je sedeo sam. Odmah je znala da je to njen klijent, a on je, kad je podigao pogled, odmah znao da je ona Mma Ramocve.

Uputila se prema stolu.

„Mma Ramocve?“

Pružila je ruku i rukovali su se.

„Gospodine Moeti. *Dumela*, Rra.“

Dok je sedela, usledilo je raspitivanje uobičajeno za zvaničan pozdrav. On beše ustao da je pozdravi i zatim je opet seo, nespretno, čak krijući se. Nervoza, pomislila je. A onda, pogledavši prvi put svog novog klijenta pravo u oči, videla je još nešto, a to je bio strah.

U prvi mah se iznenadila, jer je Moeti bio krupan čovek, ne tako širok koliko visok, a nekako nije očekivala od visokih ljudi da pokažu strah. Kad je prišla konobarica da uzme njihovu porudžbinu, Mma Ramocve je primetila kod gospodina Moetija još ponešto: pogledala mu je cipele i videla da su valjano izgancane, ali s tanušnim slojem prašine koji se nataložio na njima otkako ih je jutros obuio; videla je valjano ispeglane kaki pantalone i dve hemijske olovke u džepu košulje. Znači, bio je farmer, ali nije odrastao na farmi; u to je bila sigurna.

Međutim, još uvek je tu bio strah: taj utisak je preovladavao, a to ju je kopkalo i uznemiravalo.

Vedro je započeo razgovor. „Vidim, lako ste pronašli ovo mesto, Rra. Volim da dolazim ovamo. Odavde se sve vidi.“ Pokazala je rukom prema parkiralištu. „Ove velike prodavnice ne liče na naše nekadašnje pijace, zar ne? Izgleda da nam je umesto njih potrebno nešto ovakvo.“

Prešao je pogledom preko parkirališta. Četrdeset pet, pomislila je. Možda pedeset; dovoljno star da se seća kako je nekad bilo. „Da“, rekao je. „Ovo je dobro mesto.“

„Pri tom ovde možemo na miru razgovarati“, nastavila je. „Stolovi su međusobno dovoljno udaljeni za to. Niko ne može da nas čuje, osim, možda, onih dveju devojaka tamo, ali njih neće zanimati ono što mi imamo da kažemo - njima su samo momci na pameti.“

Bacio je pogled u pravcu devojaka; još su pomno proučavale fotografiju. Okrenuo se prema Mmi Ramocve i bledo osmehnuo. „I telefoni“, rekao je.

„Ah“, izustila je Mma Ramocve, „njihovi mobilni telefoni. Da, to je veliki problem, zar ne? Toliko priče. Mora biti da je vazduh nad Bocvanom sad već skoro sasvim ispunjen tim silnim rečima.“

Oborio je pogled.

Ona se prignula prema njemu. „Jasno mi je da ste uznemireni, Rra.“ Htela je da kaže da je uplašen, ali zaključila je da je - u ovoj fazi - učtivije govoriti o uznemirenosti, nego o strahu.

I dalje je zurio u tlo. Dlanovi su mu ležali u krilu, čvrsto isprepleteni; videla je kako ih je nevoljno stegao. „O nekim stvarima nije lako govoriti“, promrmljao je.

„Razume se da nije, Rra. Znam to. Kod mene dolaze mnogi kojima to veoma teško pada. Potpuno mi je jasno.“ Zastala je, posmatrajući dejstvo svojih reči. „Ali, znate šta, Rrar Razgovor o tome - makar i samo nekoliko reči - često je dovoljan da pomogne. Znate, reči umeju da doprinesu da velike stvari postanu manje.“

Podigao je pogled. Još uvek ima straha u očima, pomislila je; isto onoliko kao i na početku sastanka.

„Ja sam farmer“, tiho je rekao.

„Da?“

Čekala je da kaže još nešto, ali ćutao je.

„Rekoste da živite južno od grada“, podstakla ga je. „Ali niste rekli gde.“

„Tamo“, rekao je, neodređeno pokazujući. „Skrene se s puta za Lobace. Pola sata vožnje.“

„Goveda?“ upitala je.

„Razume se.“ Svi imaju goveda, zaključila je Mma Ramocve.

„Nisam uvek bio farmer“, nastavio je. „Godinama sam radio za rudarsku kompaniju. Bio sam zadužen za regrutovanje novih ljudi.“

Klimnula je glavom.

„Moj otac je bio rudar... tamo preko.“ Pokazala je glavom u pravcu Južne Afrike.

„Nije mu bilo lako“, rekao je.

„Nimalo. Ali vratio se u Bocvanu. A onda se upokojio.“ Shvatila je da je u ovih nekoliko reči sažela život čoveka koji joj je značio više od ikoga drugog. A opet, svačija životna priča može se ispričati na takav način, njena kao i bilo čija druga. Bila se udala za rđavog čoveka i bila je ostavljena. Izgubila je svoju bebu. Volela je oca, a kad je umro otvorila je detektivsku agenciju. Ponovo se udala, ovog puta za dobrog čoveka. To je bio njen život, ispričan u nekoliko rečenica.

Ponovo je počeo da priča. „Stric mi je ostavio nešto novca, a i sam sam se trudio da uštedim. Tako sam naposljetku imao dovoljno da prestanem da radim za rudarsku kompaniju i kupim malu farmu. Zemlja nije loša - nije najbolja, ali za mene je dovoljno dobra. Mi - moja žena i ja - bili smo zadovoljni njome. Kupio sam nešto goveda i otad živim tamo.“

Ohrabrujuće je klimnula glavom. Bio je to najčešći san u Bocvani: mali komad zemlje koji ćeš nazivati svojim i krdo goveda. Onaj ko to postigne, postigao je sve. Dabome, za većinu je to bilo nedostižno, pa su se i težnje smanjivale u skladu s tim. Udeo u malom krdu goveda, makar i polovina krave, bilo je najviše čemu je većina mogla da se nada. Jednom prilikom je sedela u sobi, jednoj jedinoj sobi u kojoj je živela porodica koja je u finansijskom pogledu jedva preživljavala, i videla je, pribodenu na zid, prljavu fotografiju krave. Smesta joj je bilo jasno da je to najdragocenije porodično imanje - ono što je tu bednu sobu pretvaralo u dom.

„I tako, imao sam nešto goveda“, nastavio je gospodin Moeti. „A onda je jedno uginulo.“

„Moje saučešće, Rra.“

„Hvala vam.“ Nastavio je: „Nije uginulo ni od kakve bolesti, Mma. Noge su mu bile prerezane. Ovako.“ Pokrenuo je ruku kao da testerije nešto. „Palo je na zemlju i tako sam ga sledećeg jutra pronašao. Vidite, dogodilo se noću.“

Dogodilo se noću. Reči su je nagnale da zadrhti.

„A onda, pre oko nedelju dana, desilo se ponovo. Još jedno uginulo govedo. Isti uzrok.“ Pogledao ju je. „Sada shvatate, Mma, zašto sam uznemiren. Ovo me uznemirava.“

„Naravno. O, Rra, to ništa ne valja. Vaša goveda...“

„A moglo bi biti i gore“, promrmljao je. „Ako neko prereže noge tvojim govedima, zar ne bi isto tako mogao prerezati noge i tebi?“

Zurno ga je razuveravala. „O, ne mislim tako, Rra?“

„Ne mislite, Mma?“ U glasu mu se nazirala primesa očajanja. „Možda ne mislite tako ovde, usred Gaborona, na ovom suncem okupanom mestu. Ali ne biste li pomislili tako noću, tamo gde ja živim, gde jedina svetlost noću dopire od meseca i zvezda? A oni vam ne mogu pomoći, Mma. Mesec i zvezde nisu ni od kakve pomoći.“

Pomirljivo je mahnula rukom. „Ne, u pravu ste, Rra. Jasno mi je zašto se bojite.“ Zastala je. Zašto se obratio njoj, a ne vlastima? „Jeste li bili u policiji?“

Odmahnuo je glavom. „Šta oni tu mogu? Rekli bi mi: Neko vam je ubio goveda - a onda bi otišli. Kako mogu da urade išta više od toga?“

Bio je to uobičajen, premda nerazuman stav. Policija Bocvane je radila svoj posao, a sudovi su funkcionisali, iako oni u zemljama koje imaju manje sreće možda i ne bi mogli reći to isto s velikim ubeđenjem. „Možda bi i mogli - ako biste im dali kakav nagoveštaj ko to radi.“

Njegov odgovor je bio brz. „Nemogu. Nemam pojma.“

„Imate li neprijatelja, Rra? Neprijatelja iz prošlosti? Iz rudnika?“

Izgledalo je kao da nije očekivao ovakvo pitanje, i namrštio se. „Zašto bih imao neprijatelja iz rudnika? Bio sam samo čovek

zadužen za regrutovanje novih radnika. Nisam imao ništa s onim što se dešavalo u rudnicima.“

„Ne, pretpostavljam da niste. Naprosto mislim da je važno da razmislite ko bi imao razloga da vam ovo radi. Postoji li iko takav?“

Teško je, pomislila je; teško nam je da razmišljamo o ljudima koji nas ne vole, zato što, duboko u duši, niko od nas ne veruje da zaslužujemo nečiju mržnju.

Odmahnuo je glavom. „Nemam pojma, Mma. Zato sam vam se i obratio. Vi ste osoba koja će to otkriti i spasti moja goveda. Molim vas da to uradite, Mma Ramocve, zato što svi kažu da ste vi žena koja pomaže ljudima.“

Vi ste žena kojapomaže ljudima. Te večeri, dok se vraćala kući, setila se tih reči. Prija kad znaš da ljudi tako misle o tebi, ali u isto vreme i zabrinjava. Ne možeš svima pomoći - niko to ne može - zato što je svet prepun potrebe i nevolja, ima ih čitav jedan široki okean, a jedna osoba nije ni izbliza dovoljna da se izbori sa svim tim. A ipak, premda si samo jedna osoba, i premda ni slučajno ne možeš rešiti svačiji problem, kad ti neko dođe i deluje preplašeno, ne možeš mu reći: *Odlazi, ne mogu ti nikako pomoći.* Umesto toga, kažeš: *Hoću, uradiću šta god mogu.* I onda, kad se na kraju dana vratiš kući s posla, sedneš na svoju malu verandu posmatrajući kako se dan pretvara u sumrak, držeći među dlanovima šolju crvenog afričkog čaja, i pitaš se šta, zaboga, uopšte možeš uraditi da mu pomogneš.

Četvrto poglavlje

BOGATI IMAJU MNOGO GOVEDA

To veče bilo je jedno od onih večeri tokom nedelje kada je Futi Radifuti, vlasnik prodavnice nameštaja Dvostruko udobnije dolazio na večeru u skromnu iznajmljenu kuću svoje verenice i buduće supruge Grejs Makuci, detektiva-saradnika u Prvoj damskoj detektivskoj agenciji. Te njihove zajedničke večere pretrpele su promene posle nesreće u kojoj je Futi izgubio desno stopalo i mali deo potkocknice. Spasen iz kandži svoje ljubomorne tetke, oporavljao se pod nadzorom Mme Potokvane, koja mu je ustupila gostinjsku sobu u svom domu u krugu sirotišta. U prvo vreme je Mma Makuci dolazila kod Mme Potokvane da ga obiđe i obedovala tamo zajedno s njim, ali takav aranžman, s njene tačke gledišta, nikad nije bio sasvim zadovoljavajući.

„Nije da mi Mma Potokvane nije draga“, rekla je. „Ona je divna žena - jedna od najboljih žena u Bocvani. Ali...“

„Ne moraš ni da kažeš“, rekao je Futi. „Istovremeno je veoma tiranski raspoložena. Dobra, ali tiranski raspoložena žena. Mislim da ima mnogo takvih ljudi.“

Mma Makuci se osmehnula. „Da. Jesi li primetio kako nam, nakon što stavi hranu na sto, naređuje da sve pojedemo? Kao da se obraća deci. 'Hajde, jedite - i da ste pojeli sve s tanjira.' Jesi li primetio?“

Futi je primetio. „A pre neki dan mi je čak rekla da ću, ako budem dobar, dobiti još jedno parče kolača. Mislim da zaboravlja da smo odrasli.“

„Čini mi se da je možda kucnuo čas da ponovo večeravamo kod mene“, rekla je Mma Makuci. „Misliš li da sad već možeš da voziš?“

Futi je odmahnuo glavom. Objasnio je da mu se čini kako još nije kadar da vozi, premda se nadao da neće još zadugo biti tako. Navikavanje na protetsko stopalo koje je dobio u bolnici nije išlo onako brzo kao što je mislio da hoće i verovao je da će proteći još nekoliko nedelja pre no što opet bude mogao da sedne za volan svojih kola. „Ali, kod mene u prodavnici postoji neko ko može da me vozi. On je jedan od naših redovnih vozača, tako da ga možemo jednostavno prebaciti na drugu dužnost. Odličan je vozač - neće biti potrebe da brineš.“

Mma Makuci nije bila toliko zabrinuta koliko impresionirana. Imati vozača koga možeš tek tako prebaciti na drugu dužnost bilo je nešto što, činilo joj se, pripada sasvim drugačijem svetu, ravni postojanja o kojoj je ona imala samo najbleđu predstavu. Znala je da su Radifutijevi dobrostojeći, i znala je da će se njen život u izvesnom pogledu promeniti nakon što se ona i Futi venčaju, ali još se ne beše navikla na tu pomisao.

„On će te stalno voziti?“ upitala je.

Futi je slegao ramenima. „Pa da, ako tako želim.“

Ako tako želim. U tome, pomislila je, i jeste razlika. Nikad nije istinski bila u položaju da ima ono što želi, a sad... Zamišljala je kako će to biti. Ako vidiš par cipela, naprosto izvadiš pare iz novčanika i kupiš ih. Ako poželiš da kupiš frižider za kuću, ili šporet, jednostavno odeš u prodavnicu u kojoj drže takve stvari i kažeš: „Hoću onaj tamo, molim vas. I onaj tamo.“ Zastala je. Hoće li se ona ponašati tako? Pomislila je da neće. Sad kad se nalazila u položaju da može da ugađa takvim kapricima, ustanovila je da nema nikakve želje da to i radi, osim, možda, kada je reč o cipelama... Cipele su, dabome, bile nešto drugo i, tačno, budućnost je izgledala veoma pozitivno na tom frontu.

Sad kad je imao vozača koji ga je mogao odvesti na večeru u kuću njegove verenice, Futi je obavestio Mmu Potokvane da će odsad večeravati kod Mme Makuci.

„Je li to pametno?“ upitala ga je Mma Potokvane.

Kako je izgledao zbunjeno, pokušala je da mu objasni. „Još se oporavljate od nesreće, Rra“, rekla je. „Potrebna vam je izuzetno dobra hrana.“

„Ali ona mi je može pripremiti“, pobunio se. „Mma Makuci je odlična kuvarica.“

Mma Potokvane se povukla. „O, ne kažem da ona nije dobra kuvarica, Rra. To je zapravo samo pitanje iskustva. Ja za sobom imam silne godine iskustva u kuvanju za druge. To ne može svako. Mma Makuci je odlična sekretarica, ali ne bih rekla da ih na Bocvanskom koledžu za sekretarice uče da kuvaju.“

Futi je stao na stranu svoje verenice. „Ona je detektiv-saradnik, Mma“, odlučno je rekao. „A naučila je da kuva kod kuće, a ne u koledžu za sekretarice.“

Mma Potokvane je priznala poraz. Nikad je nijedna žena ne bi nadmašila u ovakvoj raspravi, ali Futi Radifuti je bio muškarac, a Mma Potokvane je poticala iz generacije žena koja se suzdržavala od rasprava s muškarcima. „Ali, i dalje ćete doručkovati ovde, Rrar“
„Hoću, Mma Potokvane. I hvala vam zbog toga. Hvala vam što me tako dobro pazite.“

Siroko se osmehnula. „Radim to drage volje, Rra. I tako mi je drago što sad već bolje hodate. Uskoro ćete opet biti sto posto svoji.“

„Nadam se da mi štap neće još dugo biti potreban.“

I ona se takođe nada tome, rekla je, premda štap daje muškarcu određenu primesu autoriteta. „U mom selu“, rekla je, „imali smo starešinu koji je uvek hodao sa štapom. Rekao je da mu dobro dođe da tuče male dečake ako se rđavo vladaju. Ali starešine se danas ne ponašaju tako. Stvari su se promenile.“

„Jesu“, rekao je Futi. „Mislim da nije lepo tući ljude.“

Mma Potokvane je delovala zamišljeno, možda i čežnjivo. „Možda nije“, s oklevanjem je rekla. „Možda nije, čak ni onda kad zasluže.“

Obrok se te večeri sastojao od bogatog gulaša od goveđeg repa pripremljenog s lukom i šargarepom, i pirea od krompira. Futi je stigao u šest, i on i Mma Makuci proveli su prijatnih pola sata čekajući da se gulaš skuva i razgovarajući o događajima od tog dana. Premda je Mma Makuci poštovala poverljivost svojih klijenata, nije smatrala da ona brani prenošenje informacija verenicima i supružnicima, od kojih se može očekivati da će biti diskretni u vezi s onim što čuju. Znala je da Mma Ramocve razgovara o svojim slučajevima s gospodinom Dž. L. B. Matekonijem i shvatala je zašto je to neophodno. „Morate biti u stanju da razgovarate sa svojim mužem“, rekla joj je jednom prilikom Mma Ramocve. „Ako to ne radite, tada se sve skuplja u vama i bum!, puknete.“ Mma Makuci je zamislila Mmu Ramocve kako puca. Bilo bi to kao kad se velika boca gaziranog napitka protrese i onda, kako je ona to slikovito rekla, bum!, pukne. „Čovek ne sme da pukne“, rekla je tada. „To nije zdravo.“

„Ne“, odvratila je Mma Ramocve, „nije. Zato je važno da imate s kime da pričate.“

„Futi je veoma pažljiv u vezi s tim“, rekla je Mma Makuci. „Ako mu nešto i kažem, on to nikad ne prenosi dalje. Sedi tamo i saslušaj me, a na kraju kaže nešto veoma korisno. Kaže: 'A šta je s ovim?' ili: 'A šta je s onim?' Znae kakvi su muškarci, Mma. Često kažu 'šta je s ovim ili onim'.“

Sada, dok je servirala gulaš od govedeg repa, pričala je Futiju o sastanku Mme Ramocve s Bocalom Moetijem. Pažljivo ju je slušao i čutao je nekoliko časaka kad je završila.

„Zavist“, rekao je.

Čekala je da dodamo objasni.

„Samo zavist“, rekao je. „Ništa više.“

Ne beše se setila toga. Kad se vratila u kancelariju, Mma Ramocve je razgovarala s njom o slučaju i saglasile su se da mora biti da je gospodin Moeti navukao sebi na vrat neprijateljstvo nekog dovoljno okrutnog i zlobnog da prereže tetive njegovim govedima; ne behu pomislile na zavist. Međutim, Mma Makuci je dobro znala za nju; odrasla je u ruralnoj Bocvani i znala je kako ogromna može biti zavist u provinciji i u selima. Priča joj je bila poznata.

„Neko s manje goveda“, predložila je.

Futi je potvrdno klimnuo. „Ili neko ko ih uopšte nema. Neko ko vidi tog Moetija kako se bogati i deblja. Neko ko smatra da nije pošteno da Moeti ima ono što on sam nema. Znaš kako to ide, Grejs.“

„Znam. Živela sam na selu. Sećam se kako su jednom čoveku zapalili ambar pun žita zato što je imao mnogo bolju žetvu nego neki drugi.“

Futi je razmislio o ovom odličnom primeru. „A ko ga je zapalio? Ne moraš mi ni reći: neko ko je imao lošu žetvu, zato što je bio suviše lenj da oplevi njivu ili ukloni kamenje. Takav je čovek zavidan.“

„Znači, ako Mma Ramocve pita gospodina Moetija ko je najleniji čovek u tom kraju, to će, dakle, biti onaj koga valja da potražir“

Futi se na ovo osmehnuo. „To je jedan od načina, pretpostavljam.“

Mma Makuci se zagrevala za temu. „Najbolje rešenje teškog problema ponekad je upravo ono najjednostavnije“, rekla je. „Jednom smo imali slučaj kad smo morali da otkrijemo ko krade namirnice u kuhinji na koledžu. Ispostavilo se da je to muž jedne kuvarice. A kako smo to otkrili? Videli smo koliko se ugojio.“

Futi se tiho nasmejao. „Eto vidiš. Izgleda da se ljudi najčešće sami odaju. Ne umeju ništa da sakriju.“

„Ne od detektivskih očiju“, rekla je Mma Makuci s primesom zadovoljstva. „Obučeni smo da opažamo stvari, znaš.“

Razgovor je prešao na svadbu. Konačno behu utanačili datum i pripreme su bile u toku. Cena neveste - nezgodno pitanje - konačno je bila dogovorena, tako što će porodica Radifuti dati dvadeset goveda najstarijem muškom članu porodice Makucijevih, budući da je otac Mme Makuci bio već odavno mrtav.

Pregovori su se otezali neuobičajeno dugo, zato što je taj muški član, stric sa čudnim slomljenim nosom, na samom početku ispostavio nečuveni zahtev za devedeset sedam goveda - ili odgovarajući iznos u gotovini - obrazloživši ga time da su Radifutijevi dobrostojeći, a da je Mma Makuci ostvarila devedeset sedam procenata na završnom ispitu na Bocvanskom koledžu za sekretarice. Od ovog sramotnog zahteva se naposljetku odustalo, ali tek nakon što je Mma Makuci preturila preko glave emocionalno iznurujući sastanak sa svojim stricem, za vreme kojeg ga je optužila da ugrožava njenu buduću sreću.

„Ne smeš to da tražiš, striče“, rekla je.

„Što da ne? Bogati su. Bogataši imaju mnogo goveda. To svi znaju. A odakle im te silne pare? Od drugih ljudi - od običnog sveta. Prema tome, neće škoditi da deo toga vrate.“

Branila je Radifutijeve. „Bogati su zato što vredno rade. Ona njihova prodavnica bila je vrlo mala - proširili su je isključivo vrednim radom.“

Izgledalo je da je nije čuo. „Ipak mogu da vrate nešto para.“

„To je njihov novac, striče. Nisu ga ukrali. Zaradili su ga.“

„Bogataši misle da mogu da pakupe sve pare u zemlji i stave ih u svoje banke u Gaboronu. Ja samo pokušavam da se izborim za običan svet - ništa više.“

Nije imalo svrhe raspravljati se s njim, stoga je jednostavno pribegla pretnji.

„Nemam nameru da stojim po strani i trpim sramotu zbog ovako nečega. Ako ćeš tražiti toliko goveda, tada ću otkazati venčanje. Lako ću pronaći nekog siromaha za koga ću se udati.“

Pri pomisli da će nagodba sasvim propasti, uspaničio se.

„Dobro, 'ajde, tražiću samo dvadeset pet goveda.“

„Dvadeset.“

Prihvatio je ovo nimalo blagonaklono i pregovori su se nastavili. I dvadeset goveda je bilo previše, ali to je već bilo nešto na šta su Radifutijevi mogli da pristanu.

Kad je to bilo rešeno, više ništa nije sprečavalo brak i mogli su započeti ozbiljne pripreme. Po običaju, imala su da se održe dva slavlja: jedno u Gaboronu, u domu Radifutijevih, a drugo u Bobonongu, u kući strica Makucija, onog sa slomljenim nosom. Futi beše taktično ponudio da snosi troškove za oba, što je stric bez oklevanja prihvatio. „Sasvim je u redu da plate i za naše slavlje“, rekao je. „Koliko para imaju, neće to ni osetiti. Nadam se i da će nam dati nekoliko novih stolica, da bi gosti imali na šta da sednu. Mi imamo samo četiri stolice, a tu ima da bude dvesta duša. Četiri stolice neće biti dosta.“

„Da nisi ni pomenuo Futiju tako nešto“, upozorila ga je Mma Makuci. „Ne smeš očekivati da ti neko pokloni stolice. Mada ću ga zamoliti da nam pozajmi nekoliko.“

„On ima mnogo stolica u onoj svojoj velikoj prodavnici“, uvređeno je rekao stric. „Trebalo bi da nam da nekoliko.“

Spisak gostiju takođe se ispostavio kao problematičan, kao što to biva na svim svadbama, bez obzira na to koliko je dugačak. Na strani Radifutijevih bilo je tri stotine i dvadeset rođaka, i to bez onih dalekih srodnika koji će se izvesno uvrediti ne budu li pozvani. A ako i njih stave na spisak, broj bi se popeo na pet stotina i šesnaest, s tim što se nekoliko mesta čuvalo u rezervi za srodnike za koje porodica trenutno nije znala da postoje, ali koji će se javiti čim budu poslate pozivnice. Srećom je strana Mme Makuci bila mnogo manja, s osamdeset tri rođaka na spisku oko kojeg su se usaglasili ona i njen stric. Ovom ukupnom zbiru imali su da se dodaju prijatelji i kolege: Mma Ramocve i gospodin Dž. L. B. Matekoni, razume se, ali i gospodin Polopeci, koji je još uvek povremeno radio u servisu, kao i Čarli i Fanvel, što je već bilo kontroverznije pitanje. I Fanvelova baba je pitala može li da dođe, zato što već ko zna otkad nije bila na svadbi, a i unuk joj je mnogo pričao o Mmi Makuci.

„Znači, cela Bocvana!“ uzdahnula je Mma Makuci. „Cela zemlja. Možda bi naprosto trebalo da damo oglas u *Bocvana dejli njuzu* i

kažemo da cela zemlja može da dođe na svadbu i do sita se najede govedine. Možda je to sada naša patriotska dužnost.“

„Ljudi su srećni zbog vas, Mma“, rekla je utešnim glasom Mma Ramocve. „Zato i žele da dođu na vaše venčanje.“

„A i vole velike fešte“, rekla je Mma Makuci. „I besplatno pivo. Može biti da je to drugi razlog što svi žele da dođu.“

Ona i Futi razgovarali su te večeri o spisku gostiju, nakon što je gulaš od goveđeg repa bio pojedena a tanjiri sklonjeni. Zatim je Futi potegao pitanje venčаницe. „Izaberi kakvu god želiš, Grejs“, rekao je. „Jedna žena kod mene u radnji poznaje nekog ko šije odlične venčаницe. Biraj koju hoćeš.“

Mma Makuci je oborila pogled. Nije želela da traži novac od Futija, ali jeste bila zabrinuta zbog venčаницe. „Razgovaraćeš s tom osobom?“ upitala je. „O novcu?“

Naslutio je njenu nelagodu i uzeo ju je za ruku. „Razume se. Reći ću joj da ću ja platiti račun.“

„I cipele...“

„Naravno da će ti biti potrebne naročite cipele“, rekao je Futi. „Mma Ramocve mi je rekla za jedan par koji je danas videla. Rekla je da veruje kako bi bile idealne - ako imaju moj broj.“

„U tom slučaju, moraš ih kupiti“, rekao je Futi. „I to brzo. Koliko sutra, štaviše. Svadba samo što nije.“

Nije mogla da se suzdrži, prignula se i poljubila ga u obraz. Izgledao je zatečeno i čula je kako je dahnuo. Povukla se, nesigurna u sebe. Odjednom ju je obuzela zabrinutost. Futi se, u fizičkom pogledu, nikad nije ponašao nesputano prema njoj. Pripisivala je to njegovoj stidljivosti, nečemu povezanom s njegovim zamuckivanjem, ali sad joj je glavom proletela misao: ima muškaraca kod kojih taj problem seže dublje. Šta ako se ispostavi da je Futi jedan od njih?

U rečniku učtIVE Bocvane ne postoje reči kojima bi se izrazilo nešto tako intimno. Žene međusobno razgovaraju o tim stvarima, a možda i muškarci. Ali to nije tema koju bi par poput Mma Makuci i Futija Radifutija mogao lako načeti. Možda bi mogla da se raspita o tome kod Mma Potokvane. Pitanje je bilo previše nelagodno da bi ga potegla s Mmom Ramocve, ali Mma Potokvane je, najzad, bila nadzornica sirotišta i izučila je za bolničarku - makar je to bilo pre

mного godina - u bolnici Princeza Marina. Ona će moći da popriča sa Futijem o tim stvarima, možda, i uveri se da je sve u redu.

Da, zamoliće je da to uradi.

Peto poglavlje

POZNAJEŠ LI DEVOJKU PO IMENU PRUDENS?

Baš je čudno, pomislila je Mma Ramocve, da možeš da zaspiš misleći jedno, i da se sutradan ujutru probudiš misleći sasvim drugačije. Upravo tako se dogodilo s Čarlijem.

„Predomislila sam se, Mma Makuci“, rekla joj je sutradan u kancelariji. „Moramo da spopadnemo Čarlija. Stoga, nema nikakvog odlaganja. Koliko danas razgovarajte s njim.“

Mmi Makuci nije bio potreban podsticaj.

„Spremna sam, Mma“, rekla je. „Razgovaraću s njim, ali neću govoriti samo ja.“ Mma Ramocve ju je upitala kako to misli. Neće govoriti samo ona, ponovila je Mma Makuci, nego sve žene Bocvane. „Govoriću u ime svih žena Bocvane koje su muškarci izneverili“, izjavila je. „U ime devojaka čiji se mladići prave da bebe nemaju nikakve veze s njima. U ime žena čiji muževi sve vreme vise po barovima, a njih ostavljaju kod kuće s decom. U ime žena čiji muževi viđaju druge žene. U ime žena čiji muževi lažu i krađu im novac i pojedu svu hranu i...“

Dok je recitovala ovu litaniju grehova, stakla velikih naočara Mme Makuci hvatala su svetlost bleskajući po sobi poput upozoravajućeg semafora. Da je neki muškarac bio prisutan, verovatno bi prestrašeno ustuknuo; ovako, samo je Mma Ramocve bila tu da čuje optužnicu, i klimala je s odobravanjem, premda donekle zatečena žarom svoje pomoćnice.

„Nemojte da ga previše isprepadate, Mma“, rekla je. „Sve to što ste rekli stoji, ali moramo imati na umu da je Čarli mlad, a mladi momci...“

„Ne bi trebalo da imaju blizance“, uzviknula je Mma Makuci. Mma Ramocve je podigla obrvu. „Tačno, Mma, u pravu ste. Ali nije on baš sasvim rđav. Ima u njemu i nečega dobrog - svi smo to videli. Potrebno je da ga podsetimo na to koje su mu obaveze. Moramo ga podstaći da preuzme odgovornost za njih.“ Govoreći, posmatrala je svoju pomoćnicu; nadala se da je odluka da Mma Makuci razgovara sa Čarlijem bila ispravna. Njena pomoćnica bila je silovita i umela je da bude zastrašujuća, ali istovremeno je bila bliža Čarliju po

godinama i bilo je moguće da će biti spremniji da sasluša nju nego gospodina Dž. L. B. Matekonija ili Mmu Ramocve.

„Sad ću da ga pozovem“, rekla je Mma Makuci.

Mma Ramocve ju je upitala hoće li da ona ostane tu ili da pronađe neki izgovor da izađe iz kancelarije.

„Ostanite, Mma. Tako i vi možete progovoriti ne bude li hteo da sluša.“

Mma Makuci je ustala od svog pisaćeg stola, zagladila suknu i otišla do vrata koja su povezivala kancelariju s prostorijama Brzih motora Tlokvenga.

„Čarli!“ viknula je. „Potreban si u kancelariji.“

Ušao je posle nekoliko minuta, brišući ruke. „Samo brzo“, razmetljivo je rekao. „Radim na jednom velikim, velikim kolima. Ogroman tehnički problem. Ajoj! Nema svrhe da pokušavam da objasnim vama ženama - ne biste razumele.“

Mma Makuci ga je ljutito pogledala.

„Je l' tako? Znači, misliš da ne bismo razumele mehaničke stvari. E, pa, da ti kažem nešto, Čarli, postoje neke druge u koje se *mi razumemo*.“

Čarli je zazviždao.

„Ne žestite se, Mma. Mala šala.“

„E, pa, ovo nije šala, Čarli“, obrecnula se Mma Makuci. „Poznaješ li devojku po imenu Prudens?“

Čarli se ukočio. Papirni ubrus kojim je brisao mast s ruku polako je odlepršao na pod.

Glas Mme Makuci se pojačao.

„Dakle?“

„Možda“, rekao je, gledajući preko ramena u Mmu Ramocve. „Pa šta?“

„Možda?“ podrugljivo je ponovila Mma Makuci. „Možda ovih dana ne moraš da poznaješ nekog da bi dobio decu s njim. Možda je naprosto dovoljno da ga *možda* poznaješ!“

Čarli je ćutao. Nekoliko časaka je gledao u tavanicu, a onda je opet oborio pogled.

„Da začepiš, bradavičavo svinjče! To nisu tvoja posla!“

„Ali jesu tvoja posla“, odvradla je Mma Makuci, likujući. „Briga o tim blizancima je tvoj posao. Tvoj posao je da ih izdržavaš. Tvoj posao

je da budeš uz njihovu majku. Sve su to tvoja posla. A gospodin Dž. L. B. Matekoni se slaže s tim.“ Potom je dodala: „A ja nisam bradavičavo svinjče.“

Delovao je preplašeno.

„Rekli ste gazdi?“

„On zna“, rekla je Mma Makuci. „Zna. Kao što vidiš, Mma Ramocve takođe zna. Sad već svi znaju, Čarli. Cela Bocvana bruji o tome. A ti se ne možeš pretvarati da to nema nikakve veze s tobom. I, znaš šta još?“

„Šta?“ promrmljao je Čarli. Samouverenost ga je, činilo se, naglo napustila.

„Prudens ima da te mrzi“, objavila je Mma Makuci. „Tražiće da ti se naredi da plaćaš za blizance. A i sve ostale troškove takođe. Što će da potraje narednih šesnaest godina. A mi ćemo svi da svedočimo u njenu korist. Ja, Mma Ramocve, gospodin Dž. L. B. Matekoni. Svi.“

„Ne možete“, slabašno je rekao Čarli.

„O da, možemo“, odvratila je Mma Makuci. „Dolijao si, Čarli. Nema ti vrdanja.“

Čarli je pogledao u Mmu Ramocve s pokunjenim, očajnim izrazom lica. „Mma Ramocve...“

Klimnula je glavom. „Bojim se da možeš da učiniš samo jedno, Čarli. Mma Makuci je u pravu. Možeš da odeš i kažeš Prudens da ti je žao što si je ostavio na cedilu i da si sada spreman da prihvatiš odgovornost.“

Čarli je šetao pogledom od Mme Ramocve do Mme Makuci. Velike naočari uhvatile su kosi zrak svetlosti s prozora i odbile ga u njegovom pravcu, kao kad zrak svetlosti s lovčeve lampe obasja svoju užasnutu metu. A onda je, sasvim iznenada, sunuo prema vratima i počeo da petlja oko kvake. Dlanovi, još masni od posla, bili su mu skliski, ali iz trećeg pokušaja uspeo je da otvori vrata i probije se napolje.

„Ne možeš pobeći, Čarli!“ viknula je za njim Mma Makuci.

„Čini se da radi baš to“, rekla je Mma Ramocve i prekorno pogledala Mmu Makuci. Sva ta priča o tome kako će Prudens tužiti Čarlija bila je čista izmišljotina; trebalo je da pretpostavi da će njena pomoćnica preterati.

„Mislim da sam ga naterala da se suoči s odgovornošću“, rekla je Mma Makuci skidajući naočari kako bi ih izgledale.

Časak ili dva kasnije, u kancelariju je ušao gospodin Dž. L. B. Matekoni.

„Čarli je pobjegao“, rekao je. „Otišao. Samo je zaždio niz drum.“

„Možda je zaždio da se izvini Prudens“, pretpostavila je Mma Makuci vraćajući naočari na nos.

„Nisam baš sigurna“, rekla je Mma Ramocve.

Nakon Čarlijevog žurnog odlaska, Mmi Ramocve je bilo teško da se usredsredi na posao. Mma Makuci pak nije imala takvih teškoća. Sedela je za svojim stolom s određenim pobedonosnim izrazom na licu, kao sudija i tužilac u jednoj osobi, zadovoljna time što su suočavanje s Čarlijem i konačan ishod bili tako zadovoljavajući. Žene Bocvane, njene sapatnice, behu osvećene onim dobro odabranim rečima upućenim Čarliju koji je, u celoj ovoj radbi, zapravo bio simbol - žrtveni jarac, reći će neki - za vekovima nagomilavane muške grehove. E, pa, žene su sada, kroz njena usta, rekle šta su imale da kažu; dobile su svoj dan na sudu i videle optuženog poraženog do nogu. Nije bilo mesta ni za kakvo kajanje - ovo je naprosto bila pobeda koju je valjalo proslaviti. Mma Ramocve je, iz nekog čudnog razloga, ćutala, sedeći pomalo namrgođena za svojim stolom. Pa, pomislila je Mma Makuci, njena poslodavka je oduvek bila previše popustljiva prema Čarliju - možda joj ga je sada malčice žao.

„Uznemireni ste zbog nečega, Mma Ramocve?“ upitala je Mma Makuci.

Mma Ramocve je podigla pogled s knjige potraživanja. Bilo je vreme za slanje računa, zadatak u kom nije uživala ni u najboljim vremenima, a kamoli sad, posle ove grozne svađe s Čarlijem. „Jesam, pomalo“, priznala je. „Kao što možda znate, Mma Makuci, ne volim sukobe. Oni... remete atmosferu.“

Mma Makuci je razmislila o ovome. „Shvatam“, rekla je. „Čuli ste da me je nazvao bradavičavim svinjčedom? Jeste li čuli to, Mma?“

Mma Ramocve je uzdahnula. „Jesam, čula sam.“

„Već me je ranije nazvao tako. Sećate li se? Nazvao me je bradavičavim svinjčedom.“

Mma Ramocve se sećala. Bila je to krajnje mučna zgoda, a ona je oštro porazgovarala s Čarlijem u vezi s tim, rekavši mu da je neprihvatljivo da nadeva ikakva imena Mmi Makuci, a kamoli da je naziva bradavičavo svinjče.

„Ličim li ja na bradavičavo svinjče?“ prasnula je Mma Makuci. „Zaslužujem li takvu uvredu, Mma? Po drugi put?“

Mma Ramocve je požurila da razuveri svoju pomoćnicu.

„Razume se da ne, Mma. Razume se da ne ličite na bradavičavo svinjče.“

„Pa zašto me je onda tako nazvao?“ ljutito je upitala Mma Makuci.

Mma Ramocve je počela da objašnjava. Mladi momci koriste se apsurdnim uvredama ne misleći ni na koga određenog. Govore ne razmišljajući. Čarli bi verovatno i svakom drugom rekao da je bradavičavo svinjče; to je najverovatnije naprosto bila prva ružna reč koja mu je pala na pamet; nije mislio tako, i bila je sigurna da će mu biti žao kad shvati koliko ju je povredila i uvredila.

Mma Makuci je pažljivo saslušala ovo objašnjenje. Ponovo je skinula naočari, izglancala ih i vratila na nos.

„Baš je tako mislio“, izjavila je.

„Čarli mora da odraste“, rekla je Mma Ramocve. „I odrašće. To kod njega naprosto dugo traje - baš kao i ovo šegrtovanje.“ Obe su pokušavale da se vrate poslu, ali to je bilo nemoguće. Nakon što je bila onako zadovoljna rezultatom svoj optužbe, Mma Makuci je sada ceptela od besa prisećajući se uvrede; Mma Ramocve je, opet, bila zabrinuta, i to ne samo za Čarlija nego i za Mmu Makuci. Nije bilo urađeno kako valja, pomislila je - i sama je kriva za to. Trebalo je da odvede Čarlija u stranu i da u četiri oka pokuša da ga ubedi da postupi ispravno; to što je pustila Mmu Makuci da se onako obruši na njega bila je greška u proceni.

Pa dobro, pomislila je; katkada ne ispadne onako kako se nadamo, ali sve što možemo jeste da teramo dalje uprkos tome. Ako stanemo i prepustimo se razmišljanju o tome šta je pošlo pogrešno, nikad ništa nećemo uraditi, a čovek svakako ne sme voditi detektivsku agenciju, niti bilo koji drugi posao, što se toga tiče, na takav način. Ako hoće išta da urade, zaključila je, moraće nekako iznova započeti dan.

Pogledala je u Mmu Makuci.

„Mma“, rekla je, „nešto sam razmišljala.“

„I ja sam nešto razmišljala“, prekinula ju je Mma Makuci. „Razmišljala sam o ovome sa bradavičavim svinjčedom. Kad se taj momak vrati, ima da ga pitam zašto me je tako nazvao, i ima da nastavim da mu postavljam to pitanje sve dok mi ne da odgovarajuće objašnjenje.“

„Nisam razmišljala o tome“, rekla je Mma Ramocve. „Pitala sam se ne bi li možda trebalo da zatvorimo kancelariju na neko vreme. Što ne biste otišli da pogledate one cipele o kojima sam vam govorila? Probajte ih. A onda idite i popijte šolju čaja - uzmite novac za to iz kase za sitne troškove. Ja častim. Ove račune možemo završiti nekom drugom prilikom.“

Mma Makuci se osmehnula. Mma Ramocve je uvek znala kako da smiri tešku situaciju; nikad nije omašila.

„To je dobar način da zaboravim, Mma. I u pravu ste - ne treba da sedim ovde razmišljajući o tome i nerviram se.“ Zastala je. „A šta ćete vi, Mma?“

Mma Ramocve je objasnila da ima neka posla izvan kancelarije. Mora da ode do farme gospodina Moetija, a ništa tako ne razbistri glavu i ne stavi u perspektivu sitnice koje život znače kao vožnja izvan grada. Mma Makuci se saglasila s tim, ali je nagovestila da Mma Ramocve previđa nešto još bolje, kada je reč o skretanju misli i melemu za dušu, a to je kupovina cipela. Naglasila je ovo Mmi Ramocve, koja je prasnula u smeh i rekla da obe valja da nađu odgovarajući način da skrenu sebi misli sa problema, i da pri tom nije važno šta je to - vožnja izvan grada, ekspedicija u prodavnicu cipela, spokojna šolja čaja pod nebom bez oblačka; svako od nas ima nešto blagodareći čemu mu je lakše da nastavi dalje u svetu koji ponekad, samo ponekad, nije ono što bismo možda želeli da bude.

Da bi iz kancelarije Prve damske detektivske agencije stigao do tržnog centra na Keju - svi su priznavali da reka zaista nije bogzna šta - možeš da hvataš vazda pretrpani minibas koji prolazi Tlokvenškim drumom i voziti se ne više od jedne ili dveju stanica, a možeš i sam da se odvezeš - ako imaš kola - ili da otpešaćiš. Mma Makuci je mogla da zamoli Mmu Ramocve da je poveze kombijem kad krene ka Moetijevoj farmi i ostavi na zgodnom mestu, ali je umesto toga odlučila da je bolje da prošeta. Nije žurila da se vrati u

kancelariju, a šetnja do tamo i nazad dodaće jedan sat prijatnom predahu koji je Mma Ramocve tako velikodušno omogućila.

Krenula je nekoliko minuta posle Mme Ramocve, zaključavši vrata za sobom i ostavivši na njima cedulju na kojoj je pisalo: *Privremeno zatvoreno zbog istrage*. Bila je poprilično ponosna na ovu cedulju, koja je sve potencijalne klijente obavestavala da se detektivi nalaze negde drugde i obavljaju ncimenovanu ali važnu istragu. Međutim, dok je pribijala ceduljicu na vrata, odjednom joj je sinulo da bi se mogao stvoriti i sasvim drugačiji utisak, naime, da se sama Prva damska detektivska agencija nalazi pod istragom, te da su je vlasti zbog toga zatvorile. Tako nešto nikako nije valjalo, stoga je ponovo otključala kancelariju i brižljivo otkucala novi natpis. Ovaj je bio mnogo bolje formulisan i, nadala se, potpuno nedvosmislen: *Privremeno zatvoreno, zato što su detektivi angažovani na drugom mestu*. Ovo je bilo mnogo bolje... ili nije? Može li se protumačiti kao da celokupno osoblje Prve damske detektivske agencije radi na nekom drugom poslu? To svakako nije bila poruka koju je želela da prenese, stoga je ubacila i treći papir u pisaću mašinu i otkucala: *Vraćamo se brzo*. Ovde nije bilo prostora za pogrešno tumačenje, premda će neko možda hteti da znaju: „A šta znači ovo 'brzo', ako smemo da pitamo? Kad je to?“ Takve, međutim, ništa što kažeš ne može zadovoljiti, i uvek traže mane čak i najjednostavnijoj ceduljici. Ne, zbog takvih se stvarno ne treba zabrinjavati.

Zadovoljna natpisom, krenula je. Kad je stigla do druma koji prolazi pored Brzih motora Tlokvenga, prema njoj je s asfalta počeo da skreće mučeni minibus, krcat putnicima i dramatično naheren na jednu stranu. Vozač beše nanjušio mogućnost da naplati još jednu kartu i davao joj je znak sedeći za volanom. Mma Makuci mu je mahnula da tera dalje, pa je nastavio put izbljunuvši iz auspuha oblak dima. Dok je minibus prolazio pored nje, videla je ljude kako kroz prozore zure u nju: ženu s ljubičastim šeširom navučenim preko ušiju; devojčicu u majčinom krilu, kose ukrašene tankim pantljikama pažljivo upletenim u guste kovrdže; starca zatvorenih očiju, koji je tokom vožnje uvrebao nekoliko trenutaka sna. *Moj narod*, pomislila je. *Moj narod*. I prisetila se da posle udaje za Futija Radifutija nikad više neće morati da se vozi minibusom, bude li tako želela. Imaće kola i moći će da ide gde god hoće, kad god hoće, i neće ni sa kim

morati da se gura, neće morati da trpi nelagodu izazvanu laktovima nepoznatih ljudi zarivenim u njena rebra niti, što je bilo još gore, njihov vreli dah na svome vratu. Sve će to biti stvar prošlosti - bude li tako želela. Ali nije bila sigurna želi li tako.

Nastavila je šetnju. Dan nije bio prevruć, a i povetarac je ćarlijao sa zapada, iz pravca Kalaharija, toplog srca zemlje. Postoje ljudi koji znaju šta to znači, koji umeju da čitaju iz vetra, ali za Mmu Makuci je to bio samo povetarac koji je dunuo i učinio njenu šetnju do tržnog centra još prijatnijom. Pogledala je naviše. Nebo je bilo bez ijednog oblaka, najsvetlije plava kupola ispunjena vazduhom, njegovim veličanstvenim vrtlozima i viorima, koje možeš i da vidiš - da ih nazreš - ako se dovoljno dugo zagledaš. Duboko je udahнула i osetila kako je valjan suvi vazduh ispunjava živahnim optimizmom. Život je bio tako dobar: imala je za sobom karijeru koju bi svako nazvao uspešnom - devedeset sedam procenata, detektiv-saradnik koji je rešio više značajnih i teških slučajeva, novi sistem arhiviranja koji je smislila - mala, doduše, ali zato udobna iznajmljena kuća, a sad, kao kruna svih ovih dostignuća, i dobrostojeći verenik koji je voli i koji je na hiljadu sitnih načina dobar prema njoj. I evo, sad još ima i tri ili četiri sata slobodnog vremena - a ovo su stvari koje nikako ne bi da obavlja navrat-nanos - za misiju kupovine cipela za svoje venčanje.

Baš fino, gazdarice!

Pretvarajući se u prvi mah da ne primećuje, počela je da hoda malčice svrsishodnije.

Da, rekao je uporan, prilično cvrkutav glas. Samo ti ubrzaj korak!

Okrznula je pogledom svoje cipele. Ovih dana imala je nekoliko pari cipela, a ovo su bile one za svaki dan, na koje nikad nije obraćala previše pažnje. Ali sad su se trudile da njihovo prisustvo bude zapaženo.

To su elegantne svadbene cipele - s dijamantima, kako čujemo. Pretpostavljamo, dakle, da ćeš zaboraviti na nas. E, pa, mi tebe nećemo zaboraviti, gazdarice! Znaš šta hoćemo da kažemo ?

Odlučila je da ne obraća pažnju na cipele. Uostalom, stvarno je bilo smešno: cipele ne govore, i ovo je samo varka uma, od onih zbog kojih čovek pomisli da je neko nešto rekao, dok je zapravo neko samo pročistio grlo ili pevušio neku melodiju. Pucketanje kože od

koje su cipele napravljene izvesno može stvoriti isti takav privid, pomislila je, a s time se verovatno može sasvim dobro izaći na kraj ako se nanese malo tečnosti za glancanje ili dobre kreme za cipele.

Samo ti sanjaj, na to će cipele.

Nalazila se na delu drumu odakle je staza vodila u eukaliptusov šumarak zasađen pre četrdeset godina, kad je Gaboron bio obična varošica. Grad je u međuvremenu narastao, dabome, ali ovi eukaliptusi su na ovom mestu i dalje činili njegovu granicu; iza njih pružao se neukroćeni buš - opštinska zemlja - a iza njega brana koja je snabdevala grad dragocenom vodom. Bili su to čudni susedi, kao što to često ume da bude na obodu grada. S jedne strane leže dela ljudskih ruku - ulice i trotoari, odvodni kanali, zgrade - a s druge priroda, pri čemu prelaz ume da bude tako nagao, tako oštro ocrtan. Ovde se asfalt i beton bez upozorenja završavaju, i više ih nema, a njihovo mesto zauzimaju drveće, čestar, mravinjaci. I mirisi su drugačiji: na jednoj strani jedak zadah vozila i zagrejane površine drumu, i mirisi kuvanja, koji na drugoj postaju miris prašine i trave i suve kore drveta, i nekih goveda u blizini.

U ovaj potez buša skretala je staza, kao što hoće da skreću staze u Africi, jasno ocrtane, izgažene bosim nogama, nalik na prašnjave vene kad se posmatraju odozgo. Ove staze znaju kuda idu i krivudaće - nikad nisu pravolinijske - zavrtati i vijugati sve dok ne stignu do nekog ljudskog staništa, možda skupine koliba, grubog drvenog obora od kolja za goveda ili koze, nekog mesta gde se ljudi okupljaju ili rade. Ili se samo ugase, kao da su se ljudi čija su ih stopala utabala iznenada setili nečega i vratili natrag, ili su naprosto zaboravili zašto su se uopšte uputili tuda i odustali, vraćajući zemlju prirodi.

Mma Makuci je znala kuda vodi ova staza, zato što je jednom ili dvaput već išla njome, skrenuvši desnim pravcem posle oko pet minuta hoda, kako bi stigla tamo gde je i mislila da hoće: blizu semafora na uglu tržnog centra na Keju. Sada je odlučila da krene tuda, zato što je to bilo lakše nego hodati duž Tlokvenškog drumu, sa svim njegovim saobraćajem i tvrdom površinom. Uz to, na stazi je bilo mirnije, jer su jedini zvuci dopirali od ptica i, katkada, od udaljenog i sporadičnog zveketa goveđih klepetuša; nekolicina krda su, po svom drevnom pravu, još uvek lutala među ovim drvećem.

Povremeno, vrlo povremeno, čuo bi se zvuk kakvog drugog stvorenja u bušu, iznenadno pucketanje grančica kad bi se neka mala antilopa uznemirila - plašljivi dujker ili, možda, mali bušbok. Bilo ih je mnogo tamo pokraj brane, privučenih vodom koja je osiguravala njihov opstanak u okolnim udolicama - flajevima - i na niskim, kamenjem pokrivenim brežuljeima - kopjeima - tih stvorenja koja pokušavaju da prežive u međuprostorima većeg, jačeg sveta.

Mma Makuci je hodala dalje. Nije bilo nigde ničega živog, premda je na pesku na stazi videla da su tuda pre kratkog vremena prošla goveda. Razmišljala je o cipelama i pravila mentalni spisak svega onoga što mora da sazna o njima. Boja? Hoće li joj se slagati sa haljinom, koja je imala da bude boje slonovače. Udobnost? Na dan venčanja moraće dugo da stoji, kao i na svadbenim slavljima; cipele ne bi smele da budu suviše tesne, inače će joj biti veoma neudobne. Od tkanine ili kožne? Njena koža, koja je bila nezgodna, nije dobro reagovala na neke sintetičke materijale, stoga je bilo važno da cipele imaju kožnu postavu, a ne neku plastičnu. Potpetice? Tu se opet javljalo pitanje udobnosti...

Prenula se, a srce joj je poskočilo od straha. Iznenadna buka; kratak zvuk lomljivine; nešto u bušu. Instinkt je prevagnuo i ona je koraknula unazad i napola se okrenula da potrči; mogla bi biti zmija, kobra ili mamba, što bi moglo da bude veoma opasno ukoliko se obrela između zmije i njene jame. Mambe vole ove stare mravinjake, s njihovim prohladnim odajama i sigurnošću njihove pomrčine, a mambe su toliko brze, toliko opake, toliko ispunjene iskonskom mržnjom prema ljudima.

Bradavičavo svinjče. Izbilo je iz čestara i dotumaralo na stazu, ugledalo nedaleko od sebe Mmu Makuci i načas se ukočilo, isto kao i ona. Potom, naglo se okrenuvši, s onim komičnim repom podignutim poput antene, otkaskalo je odatle, natrag u sigurnost buša koji je pružao zaklon.

Mma Makuci se opustila.

„Izvini“, rekla je za stvorenjem koje se udaljavalo. „Izvini. Ovo je tvoja kuća.“

Šesto poglavlje MALI, NEVAŽNI DEČAK

Drum za Lobace teče južno od Gaborona, pružajući se pravo prema prolazu koji se otvara među niskim brdima na obema njegovim stranama. Poput svih ostalih drumova u Bocvani, svaki njegov potez budio je uspomene kod mnogih koji su redovno prolazili njime: ovde smo imali onaj kvar, pored onog kanala, a pomoć smo sačekali pod onim drvetom - kako je samo sunce pržilo tog dana; ovde smo jednom skrenuli kako bismo posetili daljeg rođaka koji živi osam kilometara niz onaj prašnjavi put, toliko džombast da smo bili zdrmani i izubijani dok nismo najzad stigli na odredište; ovde živi čovek koji drži ofucanog, šugavog lava u velikom kavezu; ovde je skretanje za Mokolodi; ovde smo kupili dinje od žene kojoj su se muve rojile oko očiju, ali nju kao da to uopšte nije uzbuđivalo. I Mma Ramocve je imala svojih sećanja na prošlost; na putovanja autobusom kad je bila devojčica, u posetu rođakinji u Lobaceu; na putovanje s Noteom, njenim nasilnim mužem, koji joj je slomio srce, pa joj ga onda slomio još jednom; na vreme kad se s ocem vozila ovuda, kratko vreme pre no što je umro, a on joj rekao kako je mislio da nikad više neće videti ova brda, ali da će nesumnjivo zateći neka slična tamo gde će uskoro otići, u onoj drugoj Bocvani koja leži tik iza one konačne tame.

Gospodin Bocalo Moeti je naposletku rekao Mmi Ramocve gde živi. Njegova dotadašnja neodređenost, koja se graničila s oklevanjem, beše je zbunila. Zar joj ne veruje? Nije valjda njegov strah toliko veliki? „Skrenite desno“, rekao joj je. „Nema znaka, ali kad ugledate veliko trnovo drvo**((Engl.) Thorn tree, opšti naziv za razne vrste akacija koje rastu u tom delu sveta, a kojima je trnje zajednički imenilac. (Prim. prev.))* pokraj puta, čim prođete Oce, to vam je to mesto; u bušu se nalazi karoserija prastarih kola. To je moj znak.“

Ugledala je drvo, a potom i olupinu kola. Ova stara vozila mogla su se videti tu i tamo - na suvom vazduhu Bocvane, jedva da bi igde na njima bilo rđe, već bi ih pokrili rastinje i prašina, i postali bi deo pejzaža. Vrlo često su to bila lepa stara kola ili kamioni, traktori takođe, podsetnici na vremena kad su se takve stvari pravile tako da budu lepe i da odaju osećaj ljudske razmere, poput pribora koji se

može naći u staroj kuhinji, ulubljenog i izraubovanog, skromnog i jednostavnog. Beše predložila jednom prilikom gospodinu Dž. L. B. Matekoniju da jednog dana spase jedno od ovih starih vozila i odšlepuje ga u servis kako bi ga restaurirao. Nasmejao se i objasnio da je tako nešto neizvodljivo; da se dosad već sve istopilo i slilo u jedno, da je vetar erodirao kablove u toj meri da bi se pretvorili u prah ako bi ih dodirnuo, da tamo gde su nekad bili brojčanici, cevi i kožna sedišta nema više ničega. Sve to su pojeli mravi, rekao je; bila bi to ekshumacija, a ne šlepanje. „Kola su kao i mi, Mma Ramocve“, dometnuo je. „Kad im srce stane - kad stane jednom za svagda - tada ne ostaje više ništa. Život ode iz njih. To je istina, Mma Ramocve. Tako ti je to.“

Zastao je i potom dodao: „I ne mislim da odlaze u raj, Mma Ramocve. Nema raja za automobile.“ Govorio je prilično čežljivo, kao da bi takav raj bio divno mesto za automehaničara, okruženog svim automobilima koji su ikad postojali, svim tim divnim starim automobilima s njihovim složenim motorima i divnim, ručno rađenim unutrašnjostima.

Nije mu bila namera da bude neljubazan, jednostavno je želeo da objasni konačnost života mašinerije. Žene svašta znaju, smatrao je, i malo je toga, ako išta, mogao reći Mmi Ramocve o svetu; osim kada je reč o mašinama. Tada su, po njegovom mišljenju, žene delovale manje zainteresovano; one žele da mašine rade, ali ne žele obavezno i da razumeju *zašto* rade ili, još važnije, *zašto* se kvare. Ljubav je obično dovoljna da spreči da se ljudi pokvare, ali kod mašina to ne pali baš uvek. Jedna od njegovih mušterija je upravo to i pokazala. Dovezla je kola, koja su se ponašala nepredvidivo. „Volim ih“, rekla je. „Dobra sam prema njima. A sad su odlučila da se okrenu protiv mene. Šta sam uradila, gospodine Dž. L. B. Matekoni, pa da zaslužim tako nešto?“

„To nije ljubav“, rekao joj je. „To je ulje.“

Takvo je bilo mišljenje gospodina Dž. L. B. Matekonija o tome kako se žene ponašaju prema kolima; međutim, svet se menjao i, čak i dok se bavio ovim mislima, počeo je da se oseća pomalo krivim. Bio je pravedan čovek, koji nije mario za predrasude, ali morao je tek da se uveri da žene umeju s kolima. Doduše, nije da bi se ikad usudio da izrazi takvo mišljenje Mmi Potokvane, na primer, ili čak Mmi

Makuci. Rečeno mu je da su te gospođe feministkinje, kao što je jednom prilikom obavestio šegrte kad ih je grdio zbog onoga o čemu su pričali u servisu, neretko dovikujući se.

„Trebalo bi da pazite šta pričate“, upozorio ih je. „Šta ako Mma Potokvane sedi tamo u kancelariji i čuje to što govorite? Ili čak Mma Makuci, koja ima odličan sluh? Te gospođe su feministkinje, da znate.“

„Šta mu to dođe?“ upitao je Fanvel. „Je l' neće da jedu meso?“

„To su ti vegetarijanci“, prezrivo je rekao Čarli. „Feministkinje su krupne, jake ženske. Ajoj!“

„To su gospođe koje ne vole da čuju mlade momke kako pričaju gluposti o ženama“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „I kazniće vas ako ne budete pripazili.“

Čarli se osmehnuo. „Ako feministkinje pobede, Fanvele, nateraće muškarce da sede pored druma i prodaju paradajz. To im je glavni plan. Za tebe takođe. Eto šta će da se desi, još kako. Ajoj!“

Mma Ramocve je svojim plavim kombijem skrenula s druma. Prašnjavi puteljak - jer nije bio mnogo više od toga - brzo ju je doveo do kapije koja je omotanom žicom bila pričvršćena za stubac. Otvorila ju je, vodeći računa da je zatvori za sobom, da ne bi goveda odlutala na drum za Lobace. To je bio najčešći uzrok nesreća, goveda na drumu, nevidljiva u tami sve do poslednjeg trenutka, kad okrenu glavu i vozač im ugleda oči na svetlosti farova, tada već sasvim blizu. Svako je poznavao nekoga ko je naleteo na kravu, ko je zbog toga izgubio vozilo, a ponekad i život.

Staza je bila u prilično dobrom stanju; izgledalo je da je grejder nedavno prošao njome i izravnao čak i najgore grebene i popunio i najdublje rupe. Ovaj privremeni pakt s prirodom potrajaće dok ne dođu nove kiše, kad će sve što je urađeno u sušnoj sezoni biti poništeno sa svim onim žurnim nestrpljenjem koje priroda gaji prema slabačkim delima ljudi. Prve poplave u sezoni kiša bile su najgore, zato što bi zemlja, skvrčena i suva kao trud posle zimskih suša, samo stresla taj iznenadni potop sa sebe šaljući ga u crvenkastosmeđim bujicama kroz mrežu erodiranih dongi.* (*Donga (južnoafrička varijanta engleskog jezika) jeste kanal obrazovan erozijom tla. (Prim. prev.)*) Tek kasnije bi do upilo kišu i iznova se vratilo u život.

S obeju strana puteljka protezao se sivozeleni buš, pejzaž kržljivog šipražja sa skvrčenim i prašnjavim lišćem, koji je popunjavao prostor između beskrajnih šuma trnovog drveća. Snažnije akacije pružale su izvesnu zaštitu od sunca bacajući senke pod kojima su se, tu i tamo, okupljala goveda, bezvoljno mašući repovima ne bi li oterala muve. Preovladavala je nota pospanosti i stagnacije, nota koju su prihvatili i orkestrirali skriveni horovi rascvrčanih cvrčaka: ovo je bila Bocvana koja je postojala otkako su stočarski narodi pristigli na ovu teritoriju; ovo je bila Bocvana sto godina daleko od sveta Gaborona, od sveta automobila, belih zgrada, trgovine i dijamanta. Ali ovo je bilo pravo srce njene zemlje, srce za koje se nadala da će ga videti, makar svojim unutrašnjim okom, onda kad kucne njen čas da napusti zemaljski šar, pre no što je pokrije konačna tama. I pored toga što je pripadala u Gaboron, i u taj drugi svet, Mma Ramocve je pripadala i ovde, i slutila je pokraj sebe snažno prisustvo svog oca, pokojnog Obeda Ramocvea. Dok je zurila kroz splet akacija, osećala je da je on tu, da sedi pored nje u kombiju, s onim svojim starim šešikom u krilu, gledajući napolje u goveda i prebirući u mislima moguće loze ovih životinja koje je tako dobro poznao.

Ovo njeno sanjarenje završilo se kad je kombi naleteo na naročito duboku rupu, zanevši se načas pre no što se preturio preko ruba minijature praznine. Inercija je, međutim, nadjačala i ubrzo se kombi ispravio, ali škripa i protest odnekud iz motora naterali su Mmu Ramocve da se zapita kako bi se njen beli kombi izborio s ovim izazovom - ne ovako dobro, podozrevala je.

Puteljak je promenio pravac; pojavili su se prvi znaci ljudske aktivnosti: rezervoar za dezinfekciju goveda, crven od rđe, pored kojeg je ležalo prazno limeno bure. Ovaj prizor vratio je uspomenu - zadah dezinfekcionog rastvora, onaj oštar hemijski miris, ne mnogo različit od mešavine katrana i sirćeta kog se sećala iz očevog katuna pre mnogo godina. Miris je sam po sebi bio neprijatan ali podnošljiv, možda ga je čak bila željna, zbog njegove povezanosti s govedima i životom koji se vodi oko njih. Iza rezervoara za dezinfekciju nalazio se rasklimatani obor napravljen od grubo istesanog kolja - debala malog drveća - nabijenog u zemlju i povezanog žicom i kaiševima od kore drveta. Ovo je takođe podstalo sećanja na duge nedelje provedene na otvorenom, na udaljenim katunima, i na mukanje

stoke kad je usred noći uznemiri kakvo kretanje u bušu: neki par očiju koji odaje prisustvo hijene ili šakala.

A onda je ugledala kuću, koja se dizala pored velikog trnovog drveta koje beše znatno zadebljano, a njegove gornje grane obrazovale su gustu krošnju, poput čupave glave koja štrči među gomilom uredno podšišanih. Kuća nije bila impozantna, ali bila je više od jednosobnih građevina koje su stan mnogima koji žive u bušu. Krov je, kao i krovovi većine kuća na farmama, bio od talasastog lima. Pokrivao je ne samo glavni deo kuće nego i hladovitu verandu koja se pružala celom dužinom njenog prednjeg dela, a prostor između belo okrečenih stubova bio je gazom zaštićen od muva. Nekoliko stotina metara iza kuće nalazila se mala skupina građevina koje su činile odaje za poslugu. Uvek je bilo takvih kućica - stan kuvarice ili čoveka koji se stara o dvorištu, ili žene koja pere i pegla; sasvim normalna i ni po čemu izuzetna da bi privlačila ikakvu pažnju, mesta gde ljudi žive u senci poslodavca u većoj kući. I uzrok, Mma Ramocve je to znala iz dugogodišnjeg iskustva, duboke ozlojeđenosti i, povremeno, ubilačke mržnje, koje su svoj koren vukle iz eksploatacije i lošeg tretmana - onoga što ljudi krajnje predvidljivo i neizbežno rade jedni drugima, osim ako oni to ne onemogućće i ne odrede pravila kojih obe strane moraju da se pridržavaju. U svom poslu je videla šokantne stvari, čak i ovde u Bocvani, dobroj zemlji kojom se valjano upravlja i u kojoj ljudi imaju prava; ljudska priroda, dabome, uvek nađe put da zaobiđe i najbolja pravila i propise.

Dok je smeštala kombi u hladovinu ispod velikog trnovog drveta pokraj kuće, palo joj je na pamet da bi rešenje problema gospodina Moetija moglo biti jednostavnije nego što on misli. Oduvek ju je iznenađivalo to kako ljudi umeju da budu slepi za ono očigledno; da neko može da maltretira slugu i da se onda čudi kad mu zlostavljani uzvratu. Ko zna koliko je puta to videla i čak je pomišljala da piše Klovisu Andersenu i predloži da u novo izdanje *Načela privatnog istraživanja* ubaci i jedno novo pravilo, koje bi glasilo naprosto ovako: *Ako tražite nekoga ko mrzi vašeg klijenta, tada prvo potražite pod njegovim vlastitim krovom.* Sada je, izlazeći iz kombija i gledajući prema kući, posmatrala crveni limeni krov pod kojim je, može biti, plamsalo ogorčenje. Krov joj je uzvraćao pogled, ravnodušan i nem

pred njenom sumnjom, i prisetila se predloga koji je već bio obuhvaćen veličanstvenim delom Klovisa Andersena, a koji je u ovoj situaciji važio koliko i svaki njen predlog: *Nemojte misliti da znate sve odgovore*, napisao je gospodin Andersen i dodao zadivljujuće jezgrovito objašnjenje zašto je to tako: *zato što ih ne znate*.

Na verandi se pojavila figura. Zagladivši svoju pomalo izgužvanu haljinu, Mma Ramocve se uputila prema kući. Figura je, ispostavilo se, bila žena u jednostavnoj haljini neodređene boje, preko koje beše vezala staru, kariranu plavu kecelju.

Mma Ramocve nazvala je uobičajeni pozdrav među Cvanama - „*Dumela, Mma*“ - i žena je odgovarajuće otpozdravila, premda vrlo čudnim, izuzetno piskavim glasom.

„Došla sam kod gospodina Moetija. Je li kod kuće?“

Žena je potvrdno klimnula.

„Spava.“

Mma Ramocve je bacila pogled na svoj sat.

„Rekao mi je da dođem.“

Žena ju je bezizražajno pogledala.

„Ali, on spava, Mma. Ne može da razgovara ako spava.“

Mma Ramocve se osmehnula.

„Ne, to niko ne može. Ali možda bi želeo da ga probudite.“

Žena je odmahнула glavom.

„Muškarci ne vole da ih bude, Mma. Izvinjavam se.“

Mma Ramocve se namrštila. Bilo je nečega čudnog u vezi s ovom ženom, neke namerne tvrdoglavosti koja je prevazilazila oklevanje sluškinje da uznemiri gazdu. Upitala se: *Je li to ona? Je li to ta?* Možda je to delovalo nemoguće jednostavno, ali Mma Ramocve je često umela da pronađe krivca već na samom početku istrage. Ljudi se odaju, pomislila je, i to veoma često. Krivica im blešti iz očiju kao zrak iz lovčeve svetiljke u tami. Šta bi se desilo, upitala se, kad bi onda sad odmah, bez uvijanja, pitala ovu ženu: *Zašto ste uradili govedima to što ste im uradili?*

„Njegova goveda“, rekla je Mma Ramocve. Nije planirala to da kaže, ali misao je nekako izgurala reči na otvoreno, poput onih slučajnih primedbi koje nam se katkad omaknu premda znamo da ne bi trebalo. Tačno je da reči hoće da izlete; baš to i rade; iskoče nam iz usta i kažu: *Pogledaj, pustila si nas da divljamo!*

Žena se ukrutila. „Njegova goveda, Mma? Šta je s njima?“

Mma Ramocve ju je pomno gledala pravo u oči. Ženin pogled se iskrao u stranu, prema čupavom trnovom drvetu. Krivica. Nedvosmislena krivica.

„Imao je nekih problema s njima, Mma. Došla sam kako bismo to rešili. Kako bismo otkrili uzrok toga.“

Ženine oči su se pokrenule. Ponovo je gledala u Mmu Ramocve, a strah koji beše dočekao njenu početnu opasku ustupio je mesto bezizražajnom pogledu. „Probudiću ga, ako hoćete, Mma.“

„Dobra zamisao“, rekla je Mma Ramocve.

Bila je spremna da u očima gospodina Moetija pronađe strah koji je ranije videla u njima, ali nije ga bilo, barem za početak. Sreli su se na verandi, gde se rukovao s njim i ponudio joj da sedne na tradicionalnu Cvana stolicu. Noge stolice bile su od panga panga drveta,* (*Millettia stuhlmannii*, *vrlo tvrdo i otporno drvo, najviše ga ima u istočnoj Africi. (Prim. prev.)*) kožni remeni, provučeni tako da se ukrštaju, obrazovali su sedište i naslon.

„Valjana stolica, Rra“, rekla je. „Seoska stolica.“

Osmehnuo se na ovaj kompliment. „Oduvek sam voleo te stolice“, rekao je. „Pripadale su mom ocu, koji je bio seoski starešina, a kad se upokojio, došle su meni. Sad je ostala samo jedna - na drugu je seo neko veoma težak, jedan od najdebljih ljudi u zemlji, verujem, i popustala je.“

Mma Ramocve se nije pomerala. Stolica pod njom delovala je dovoljno čvrsta, ali izvesno je zaškripala i čak se malčice ulegla kad je oslonila svoju težinu na nju. Stolica bi trebalo da bude kadra da nosi tradicionalno građene osobe, a to bi, smatrala je, naročito trebalo da važi za tradicionalne stolice.

„Međutim, niste došli kod mene zbog stolica, Mma Ramocve“, nastavio je gospodin Moeti, nehajno sedajući na nisku ogradu verande.

„Došla sam zbog vašeg problema“, rekla je Mma Ramocve. Krajičkom oka opazila je da žena u kecelji sve vreme stoji blizu dovratka. „Onog poverljivog problema o kojem ste mi pričali.“ Primitivši njen pogled, gospodin Moeti brzim pokretom očiju dao je ženi znak da se skloni.

„To je žena koja vodi računa o kuhinji“, rekao je. „Oduvek je ovde. Većina ovih ljudi“ - pokazao je prema okolnom bušu - „rođena je na ovom imanju. Pretpostavljam da je u istoj meri njihovo koliko i moje, osim... osim što nije.“

Upitno ga je pogledala.

„Nisam sigurna da vas razumem, Rra“

Nasmejao se.

„Nisam iznenađen. Nisam se baš dobro izrazio. Hteo sam da kažem da su ovi ljudi - ljudi koji rade za mene na farmi - rođeni ovde. Njihovi očevi radili su za farmera koji je pre mene bio vlasnik imanja. Sada rade za mene. Oni mu, zapravo, dođu nepokretnosti.“

Mma Ramocve je potvrdno klimnula. Savršeno dobro ga je razumela; imanje je išlo u paketu s ljudima, i sa svim njihovim životnim pričama. Tako, kad neko kupi imanje - kao što ljudi rade ako imaju novca - tada ne kupi samo zemlju nego i ljude na njoj. Novi vlasnici su to uglavnom shvatali, osim ako nisu bili stranci koji nisu imali pojma o značenju zemlje u Africi. Ali gospodin Moeti, kao Mocvana, tačno zna koje obaveze za sobom povlači vlasništvo nad zemljom; ili se barem nadala da je tako. Jer, ukoliko ne zna, onda će vrlo brzo steći neprijatelje i lako mu se može desiti da ustanovi da mu je imanje napadnuto. Ništa lakše nego podmetnuti požar u bušu, pretvoriti zlatnu travu pašnjaka u nagorelu strnjiku; ništa lakše nego zaseći nožem Ahilovu tetivu goveda.

„Ima li mnogo takvih ljudi, Rra? Ovde, mislim.“

Odvratio je da ih ima. Bilo je teško reći tačno koliko ljudi živi na imanju, budući da ne samo da su se sve vreme rađale bebe nego je bilo i preseljenja u grad ili smrti. Ali, ako baš mora da proceni, rekao bi da ih sve u svemu ima četrdesetak, u tri porodice. Pri tom su svi bili u rodu jedni s drugima, kroz složene i zavojite rodoslove kojih su se sećali samo starci, a i oni su sad već zaboravljali.

„Da li se dobro slažete s njima?“ upitala je Mma Ramocve. Njegov odgovor bio je brz i nedvosmislen. „Ako mislite da je to neko od njih, Mma“, rekao je, „ne biste mogli više pogrešiti. Ja sam njihov prijatelj i uvek sam to bio. Mnogo dece je dobilo ime po meni. Idite tamo gde žive, tamo preko kod brane, i viknite 'Bocalo', i videćete koliko će vam dece pritrčati. Ne, ne može biti da je to neko od njih, Mma Ramocve.“

„Nisam ni rekla da jeste, Rra“, odvrtila je blagim glasom.

„Ali nagovestili ste.“

Slegnula je ramenima.

„Moram da pitam. Moram da zabadam nos - u suprotnom, kako bismo saznali ko je uradio tu groznu stvar?“

Odvratio je da shvata.

„A ona gospođa u kuhinji?“ upitala je zatim Mma Ramocve, spustivši glas. „Šta je s njom?“

Gospodin Moeti je oklevao.

„Ta gospođa je veoma bliska prijateljica, Mma. Ona mi je žena, ali nije mi žena, ako me razumete.“

Razumela je, ali je načas porazmislila o zanimljivom načinu na koji je spajao suprotnosti - ovo je bio drugi put da je to uradio. „Imate ženu, Rra? Venčanu?“

Pokazao je prstom.

„Ona je dole u Lobaceu. Radije boravi u gradu. Živi ovde ali ne živi ovde, ako shvatate šta hoću da kažem.“ Mmi Ramocve je sinulo da postoji još jedan osumnjičeni: žena koja je žena ali koja to ujedno i nije. Ako zna za ovu drugu, za ljubavnicu koja živi u njenoj kući, ne bi li mogla pokušati da se osveti mužu? Dobro je znala da se žene kojima je nanescena nepravda ne iskaljuju uvek na drugoj ženi; često čuvaju svoj otrov za muškarca koji ih je izneverio. Ukoliko u pravoj gospođi Moeti - onoj gospođi Moeti koja to jeste ali nije - tinja ogorčenje, tada bi ga lako mogla iskaliti na govedima svog nevernog muža. Najzad, čovekova goveda su, u izvesnom smislu, njegovi *predstavnici*, i svaka uvreda nanescena njima uvreda je za njihovog vlasnika; ili je barem tako oduvek tvrdio njen otac, pokojni Obed Ramocve, mada donekle podrugljivo, smatrala je. Prisetila se kako ga je, kad je bila mala, videla kako diže svoj ofucani stari šešir na pozdrav nekim govedima pokraj puta; upitala ga je zašto to radi, a on je objasnio da su to goveda uglednog čoveka, iz starešinske porodice, te da im samo ukazuje poštovanje kakvo takve beštije zaslužuju. Ali onda se osmehnuo i namignuo joj, i shvatila je da opaske odraslih ne moraju obavezno imati značenje koje izgleda da imaju.

Ćutali su dok je Mma Ramocve varila ono što joj je Bocalo Moeti rekao o svojoj ženi. Nije odobravala takve aranžmane, ali nije to

pokazala: bio joj je klijent i nije bilo do nje da mu pridikuje o vernosti i svemu ostalom što su na državnim plakatima tako obazrivo obrazlagali. Ako se ljudi poput njega - dobrostojeći muškarci, koji imaju iskustvo i društveni status - osionu ponašaju prema ženama, kakve onda nade ima da nateraju ljude kao što je Čarli da postupaju odgovornije?

Čarli: to je bio još jedan problem, koji je samo povećavao spisak onih koje je već imala. Moeti, Čarli, prikaza belog kombija: sve su ovo bila pitanja dovoljna da ometu čoveku san.

Moetijev želudac razbio je tišinu oglasivši se dugim grgoljavim zvukom. „Sokovi“, objasnio je. „Imam previše želudačnih sokova.“

Mma Ramocve je podigla obrvu.

„Neki ljudi muku muče sa sokovima“, rekla je.

Bilo je primese kritike u njenom glasu - samo malčice - ali je gospodin Moeti nije osetio ili, ako i jeste, nije dao nikakvu naznaku da je tako.

„Želeo bih da vam pokažem gde se odigrao poslednji napad“, rekao je. „Jeste li spremni da pođete sa ninom, Mma, ili biste prvo da se napijete vode?“

Zamolila je za vodu, a on je pozvao onu ženu u kući. „Vode za ovu gospođu, Mma. Veliku čašu. Veoma veliku.“

Nije ni trepnula. Zašto je mislio da joj je potrebna veoma velika čaša? Da li zato što je tradicionalno građena? Ako je tako, tada nije imao nikakvog prava da pretpostavlja kako će tradicionalno građena osoba popiti više od umerene količine vode.

Tradicionalno građeni ljudi ne moraju nužno jesti ili piti više od onih koji su manje temeljne građe. To naprosto ne proizlazi jedno iz drugog.

Žena u kecelji donela je čašu na poslužavniku. Na površini čaše nalazili su se masni otisci njenih prstiju, svaki zavijutak i vrtlog savršeno ocrtan, kao da ih je urezao graver. Tih otisaka bilo je i oko ruba, koji je, iz nekog neobjašnjivog razloga, žena uspela da dodirne. Premda Mma Ramocve nije bila preterano gadljiva, verujući kako razborita izloženost tuđim mikrobima doprinosi pojačanoj otpornosti organizma, nije smatrala da postoji potreba za tako temeljitim ispipavanjem čaše pre no što je nekome ponudimo.

„Pogledajte ove divne otiske prstiju“, rekla je kad joj je žena pružila poslužavnik. „Kako korisno za detektiva!“

Zena ju je bledo pogledala.

„Mma Ramocve se šali“, rekao joj je gospodin Moeti pokroviteljskim tonom. „To je šala za svet iz Gaborona, ne za seljake kao što si ti.“

Mma Ramocve se okrenula i preneraženo ga pogledala. Sasvim je moguće, zaključila je, da ovaj čovek ima više neprijatelja nego što misli.

Otišli su iza kuće, stazom koja ih je vodila pored stanova za poslugu i šupe u kojoj su jedno pokraj drugog stajali traktor i prastare taljige u koje se uprezao magarac. Gospodin Moeti pokazao je prema taljigama i rekao Mmi Ramocve kako veruje da stari načini rada još imaju svoje mesto. „Magarci se ne kvare“, rekao je. „Traktori se kvare. A isto važi i za sve ostalo. Stari radio, na primer, ima vrlo malo dugmića. A ovi novi? Imaju ih toliko da ne znate šta da radite, sve i da ste inženjer.“

„Moj muž bi se složio s vama“, rekla je Mma Ramocve. „Kad mu ljudi danas dovezu kola, potreban mu je kompjuter da bi išta uradio. Kaže da je kompjuter potreban čak i da biste ustanovili da li vam je ponestalo goriva.“

U maloj konjušnici nedaleko od ambara ugledali su pomenute magarce, tri snuždena stvora okupljena u senci drveta, pognutih glava u stavu krajnje poraženosti, odbačenosti, koji karakteriše njihovu vrstu. Pokraj magaraca je stajao mali čobanin, ne stariji od sedam ili osam godina, zureći u svog poslodavca i Mmu Ramocve dok su prolazili pored njega.

„Ono dete?“

Gospodin Moeti je pogledao u pravcu dečaka.

„Običan čobanin. Žena u kući je njegova majka.“

„Zna li on nešto?“

Gospodin Moeti joj je uputio iznenađen pogled.

„Ne. On je samo dečak.“

„I dečaci imaju oči“, tiho je rekla Mma Ramocve - tako tiho da je nije čuo i morao je da je zamoli da ponovi.

„Pa?“ upitao je.

„Ustanovila sam da deca - pogotovo dečaci - štošta vide i mogu vam dati veoma važne informacije. Umeju da opažaju.“

Gospodin Moeti je slegao ramenima.

„Pitajte ga ako hoćete.“

Ne čekajući, zazviždao je i dao dečaku znak da priđe. Dete je oklevalo, a onda prišlo. I donelo sa sobom muve, primetila je Mma Ramocve.

„Ova gospođa hoće nešto da te pita“, rekao je gospodin Moeti. Ton mu je bio osoran i buljio je u dečaka dok je govorio.

Mma Ramocve se prignula da popriča s dečakom, uzevši ga za ruku kad mu se obratila. Upitala ga je za ime i rekao joj je. Zvao se Mfo.

„Dakke, Mfo, znaš li nešto o ovim ružnim stvarima koje su se dogodile govedima?“

Lagano je pomerio glavu - potvrdno klimnuvši, ali s oklevanjem. Videla je da ne skreće pogled s gospodina Moetija.

„Jesi li išta video?“ upitala je Mma Ramocve.

Još uvek je posmatrao gospodina Moetija i Mma Ramocve je prekorno pogledala farmera. „Možda bi trebalo da nasamo porazgovaram s njim“, rekla je. „S decom je ponekad bolje pričati u četiri oka.“

„Nema potrebe“, odsečno je odvratio gospodin Moeti. „Mfo, odgovori teti: nisi video ništa, je l' tako?“

Mfo je odmahnuo glavom. „Ništa nisam video, Mma. Ništa ne znam.“

„Siguran si?“ upitala ga je.

Dečak je drhtao. Ponovo je podigao pogled ka gospodinu Moetiju i potom se zagledao u zemlju. „Siguran sam, Mma. Je l' sada smem da idem?“

Stisnula mu je ruku. „Dabome da smeš. Do viđenja, Mfo, *go siame*.“* (*Setswana*) *Ostaj zdravo.* (*Prim. prev.*) Nastavili su dalje.

„Čudan dečkić“, s osmehom je primetio gospodin Moeti. „Polu dana samo stoji tamo kod magaraca ne radeći ništa, ili se naprosto igra nakupljenim kamenjem.“

„Pa dete je“, rekla je Mma Ramocve. „Deci bi trebalo dozvoliti da provode vreme baveći se takvim stvarima.“

„Njegovo je da pazi na goveda. Zato je plaćen.“

Nije odgovorila. Detetov strah bio je u toj meri očigledan da se iznenadila kad se gospodin Moeti nije osetio ponukan da joj ga objasni. Nije valjda zamišljao da ga nije primetila? Pri tom je uzrok detetovog straha bio podjednako očigledan: mali čobanin bojao se gospodina Moetija. Nešto je video - naravno da jeste - ali je znao da o tome ne treba da priča. Ako bi zaista htela, mogla bi saznati šta dete zna; kad bi imala prilike da nasamo popriča s njim, tada ne bi imala teškoća da ga podstakne da progovori. Dovoljno je da detetu kažeš da znaš o kojoj je tajni reč, i nadušak će ti je reći. Nijedno dete ne može dugo da čuva tajnu; tvrde da mogu, ali obično je to jače od njih.

Ali, naravno, nije bilo baš tako jednostavno. Kad bi uspela da ubedi dete da progovori, još bi se više prepalo, svesno da bi gospodin Moeti mogao saznati. Opet, ako je dečak prisustvovao incidentu, mogao bi identifikovati počinioca. A ako bi mogao, kakvog interesa ima gospodin Moeti da to prikrije? Nije bilo nimalo logično, osim, razume se, ako dete nije videlo nešto sasvim drugo - neki incident koji objašnjava napad. Možda je gospodin Moeti uradio nešto nekome, što je potom rezultovalo napadom na njegova goveda, i možda je dete videlo to što je farmer uradio. Ili se - morala je da prizna da postoji i ova mogućnost - mali čobanin naprosto plašio gospodina Moetija i zaista ništa nije video. Šta je ono rekao Klovis Andersen u *Načelima privatnog istraživanja?* To se nalazilo u poglavlju o utvrđivanju činjenica - veoma važnom odeljku u tom Andersenovom delu. *Ne zaboravite*, napisao je ovaj uvaženi stručnjak, *da se, i pored toga što moguće objašnjenje zvuci verovatno, u pozadini možda krije neki sasvim drugi uzrok. Ako je gospodin Grin glasao za gospodina Brauna, možda mislite da je to zato što odobrava njegovu politiku, ali stvarni razlog može biti to što je gospodin Braun zet gospodina Grina!*

Ovaj odlomak je zaintrigirao Mmu Ramocve, pa ga je naglas pročitala Mmi Makuci jednog prepodneva kad nisu imale posla. Mma Makuci je pažljivo saslušala pre no što je zamolila Mmu Ramocve da pročitaa još jednom. Zatim je upitala: „Ko je taj gospodin Grin?“

„Zet gospodina Brauna“, odvratila je Mma Ramocve. „Ali ne bih rekla da oni stvarno postoje.“

„Ma to znam“, rekla je Mma Makuci. „Ali pitam zato što može postojati i sasvim drugi razlog. Šta ako je gospodin Braun rekao gospodinu Grinu da mora da glasa za njega, inače će mu odseći nos? Šta onda? To je takođe moguće objašnjenje.“

Mma Ramocve je malo razmislila o tome pre no što joj je odgovorila. „Dobro zapažanje, Mma Makuci. I pokazuje da je gospodin Andersen u pravu. Može postojati i više objašnjenja od onih koja mislite da imate. Istina živa.“

Bio je to malčice čudan razgovor - mnogi razgovori s Mmom Makuci umeli su da krenu iznenađujućim pravcem - ali koristilo joj je to što ga se sada prisetila. Dečakov strah od gospodina Moetija mogao je imati najrazličitije razloge i bilo je sasvim moguće da nijedan nema nikakve veze s incidentom s govedima.

Gospodin Moeti je sada stao i pokazao prema travom obraslom tlu pokraj staze. „Ovde smo pronašli ovog poslednjeg junca“, rekao je. „Bio je valjana životinja. Snažna. S belim pegama na glavi.“

Mma Ramocve se osvrnula naokolo. Pomislila je da se mesto gde se nalaze najbolje može opisati kao ni po čemu posebno, okruženo retkim čestarom od akacija koji se protezao ka nevelikim brežuljcima na jugu. Kroz drveće, međutim, razaznavala je ogradu koja se pravo kao strela pružala kroz buš. Pokazala je prema njoj.

„Granica moje farme“, rekao je gospodin Moeti. „Na drugoj strani je moj komšija - a ja sam na ovoj.“

„A ko je on?“ upitala je Mma Ramocve.

Gospodin Moeti nije delovao kao da ga to naročito zanima. „Neki čovek“, rekao je. „Ima firmu dole u Lobaceu. Vikendom dolazi ovamo.“

Klimnula je glavom. To nije bilo ništa neobično. Ambicija svakog uspešnog poslovnog čoveka u Bocvani bila je da poseduje zemlju - i goveda, razume se. Bogatstvo u banci je jedno, a bogatstvo u vidu goveda nešto sasvim drugo, za mnoge i poželjnije.

Uzdahnula je. „Baš je žalosno ovo što se dogodilo vašim govedima. Baš žalosno. Ljudi umeju da budu okrutni prema životinjama. Ne razmišljaju o njihovoj patnji, zar ne? Zamislite koliko mora biti bolno kad vam prerežu tetive, i onda samo ležite tamo i...“

Gledala ga je dok je govorila i videla da mu je izraz i dalje ravnodušan. Zanimljivo, pribeležila je u glavi. Većina ljudi reaguje na

neki način kad ih podsetiš na bol. Trgnu se ili zaškruguću zubima, ili naprosto izgledaju potreseno. Ali gospodin Moeti nije ispoljio ništa od toga.

„Ne valja“, rekao je.

„Ne. Ne valja, Rra.“

Pokazao je prema travi.

„Da pogledamo naokolo?“

Nije uviđala svrhu toga, ali kad su već došli tu, pomislila je kako nije zgoreg da barem razgleda; doduše, nije da je imalo šta da se vidi, stvarno, sem to malo trave na kojoj je bilo počinjeno nešto surovo. Ko zna koliko takvih komadića zemlje ima širom sveta, pomislila je, a mnogi od njih nalaze se u Africi, njenoj voljenoj Africi.

Pogledala je u nebo. To je stvarni svedok ljudske okrutnosti, svih naših nebrojenih tuga - nebo.

U razmišljanju ju je prekinuo roptaj gospodina Moetija. Bio je to veoma čudan zvuk i načas se upitala da ga nije štogod zbolelo; bio je kratkotrajan, ono o koje nam se otme s usana kad kakav nagli pokret izazove strujni udar bola u leđima. Šta ako gospodin Moeti doživi srčani napad ovde na otvorenom? Da li bi morala da ga ostavi da leži na zemlji - baš tu, na toj istoj travi na kojoj je junac ležao u kandžama sopstvenog bola - i da se trkom vrati stazom do kuće? A šta bi posle bilo? Koliko bi prošlo dok ne dozovu lekara ili hitnu pomoć iz Gaborona?

„Jeste li dobro, Rra?“

Promrmljao je nešto nerazgovetno.

„Rra?“

„Dođite ovamo, Mma. Dođite ovamo.“

Presamićen, gledao je u nešto na tlu. Kad je prišla, pokazao joj je, dok mu je zlatna narukvica sata svetlucala na suneu.

„Vidite li?“ rekao je. „Neću da diram pre nego što vidite. Pogledajte.“

Zagledala se u tlo. Tamo se nalazio mali srebrnasti predmet, napola pokriven suvim listom koji je pao preko njega. Spustila se na kolena; zemlja pod oskudnom vegetacijom bila je tvrda i kamenita. Pružila je ruku i podigla predmet. Pravi detektiv, pomislila je, upotrebio bi pincetu i odmah ubacio dokaz u praktičnu plastičnu kesu. Ali odakle joj ovde pinceta i plastične kese? Ili čak u kancelariji? Teško da bi među teškim dvostranim i francuskim ključevima u Brzim motorima

Tlokvenga pronašla pincetu. Pogledala je gospodina Moetija.
„Privezak za ključeve.“ Ispružio je ruku. „Da vidim, Mma.“

Posmatrala ga je.

„Je li vaš, gospodine Moeti?“

Odmahnuo je glavom.

„Nikad ga ranije nisam video.“

„Sitna stvarčica“, rekla je. „Mora biti da je lako ispustiti tako nešto.“

„Da“, rekao je. Napregnuto je zurio u nju. „Mma Ramocve?“ Uzela je privezak od njega.

„Da, Rra?“

„Je li privezak ispustila osoba koja je ovo uradila?“

Pokazala je prema beskrajnom prostranstvu okolnog buša. „Ovo nije baš prometno mesto, Rra.“

Izgledao je kao da mu je neprijatno.

„Naravno. Ja nisam detektiv - ja sam farmer.“

„Kako ste odneli junca odavde?“

Pokazao je u pravcu farme.

„Traktorom. Došao sam sa svojim radnikom.“

„Samo vas dvojica?“

»Da.“

Opipavala je privezak prstima. Imao je grube, gotovo oštre ivice; mala metalna mapa Bocvane.

„Da nije ovo možda njegovo?“

Brzo je odgovorio:

„On ga takođe nikada ranije nije video.“

„O? Otkud znate?“

Skrenuo je pogled.

„Hteo sam da kažem, ne mislim da ga je ikada ranije video. To sam hteo da kažem.“

Sedmo poglavlje

ISTINA O LAŽIMA

Mma Ramocve beše rekla Mmi Makuci da bi trebalo da zaključaju kancelariju dok nisu tu, ali nije pominjala povratak. Mma Makuci je bila savesna - ne možeš postići devedeset sedam procenata na završnom ispitu na Bocvanskom koledžu za sekretarice ukoliko ne pokažeš da si odgovoran i sposoban za vredan rad - ali, bez obzira na to, smatrala je da Mma Ramocve izvesno nije nameravala da traži od nje da se posle kupovine vraća na posao. Kupovina cipela nije obična transakcija; moraš da odvojiš dovoljno vremena za to, a već je bilo podne. Ako biranje cipela potraje dva sata - možda i tri, ako se uračuna vreme za razmišljanje - tada svakako neće biti svrhe da se vraća u kancelariju (dodatnih pola sata) samo da bi je sat ili dva kasnije zaključala. Nijedan stručnjak za poslovnu efikasnost ne bi smatrao da je to dobra zamisao; neko takav, verovala je, pre bi predložio da posle kupovine cipela ode kući, kako bi sutradan bila svežija i ornija za posao.

Mma Makuci je tokom svog poslednjeg meseca u Bocvanskom koledžu za sekretarice prisustvovala predavanju koje je držao stručnjak za poslovnu efikasnost. Bilo je izuzetno zanimljivo, možda najzabavnije od svih predavanja koja je odslušala na koledžu, i sećala se skoro svake pojedinosti onoga što je rečeno. Stručnjak je bio debeljušan muškarac koji je smesta privukao pažnju studentkinja - skoro svih, u svakom slučaju - tako što im je ispričao kako on svakog jutra obavlja zadatak oblačenja. „Veoma sam efikasan“, rekao je, osmehujući se dok je govorio. „Kad se razodevam, odmah okačim košulju na vešalicu. Tada, ujutru, ako oblačim istu košulju - a verujem da nije efikasno menjati košulju svakog dana, osim ako nije baš velika vrućina - tada se ujutru samo uvučem u tu košulju, evo, ovako, dok u isto vreme slobodnom rukom uzimam pantalone, evo, ovako, i ubacujem prvo jednu pa drugu nogu. Ubacujući prvu nogu vodim računa da je cipela postavljena tako da stopalo odmah uđe u nju kad se pojavi na dnu nogavice. Na ovaj način, navučem svu odeću u isto vreme. To je velika ušteda u vremenu. Preciznije, tri minuta i dvadeset sekundi. Izradio sam grafikon i izračunao prosek.“

Sve studentkinje su bile impresionirane - ili, opet, skoro sve studentkinje su bile impresionirane. Vajolet Sefoto se, dabome, pretvarala da joj je sve to smešno.

„Najobičnija glupost“, prezrivo je rekla dok su u koloni izlazile iz predavaonice. „Nijedan se muškarac ne svlači tako kako on kaže. Muškarci ne kače košulju na vešalicu kad se svuku.“

„Kače“, rekla je Mma Makuci. „Ne bih rekla da ovaj koledž poziva lažljivce kao gostujuće predavače. On kaže da radi tako, a ja mu verujem.“

Vajolet ju je sažaljivo pogledala.

„Šta *ti* znaš o tome, Grejs Makuci? Šta *ti* znaš o tome kako se muškarci svlače?“

Potom se znalački osmehnula i udaljila oholim korakom, posmatrajući s izrazitim zanimanjem svoje lakirane nokte.

„Ona ne prestaje da priča“, prošaputala je jedna od drugarica Mme Makuci. „Muškarci beže od takvih žena. *Obuku* se kad ih vide da dolaze. E, to je prava istina.“

Mma Makuci bi volela da je mogla da poveruje u to, ali činilo joj se da dokazi zapravo pokazuju u suprotnom pravcu. Muškarci kao da su se jatili oko Vajolet onog časa kad bi kročili kroz kapiju koledža. Iz nekog razloga je to bilo odlično mesto za okupljanje dokonih muškaraca. Pored kapije je uvek stajala grupica njih, praveći se da imaju neka posla tu, dok su se zapravo samo nadali da će videti devojke poput Vajolet i, možda, razmeniti reč ili dve s njima. Mma Makuci je smatrala da je to žalosno; ti muškarci su svakako imali i pametnija posla, ali njima se izvesno nisu bavili. Po mišljenju muškaraca koji su običavali da se zadržavaju kod kapije, to je bio daleko najbolji način koji su mogli da smisle da provedu vreme.

Približavajući se prodavnici u tržnom centru Kej, Mma Makuci se prisećala tog predavanja o poslovnoj efikasnosti. Efikasnost je, uopšte uzev, bila valjan cilj, ali kad je ugledala izlog pun cipela koje su terale vodu na usta, pomislila je da ovo nije trenutak kad bi je trebalo upražnjavati. *Tek pristiglo iz Parizza*, glasio je entuzijastični natpis. *Parizza?* Imaju jedno z viška, zaključila je; moraće im ukazati na to - nenametljivo, dabome, ali čovek ne sme dopustiti da tako nešto ostane neispravljeno. Takođe, sumnjala je u to da su cipele stigle baš iz Pariza; pre će biti iz Johanesburga ili možda Najrobija.

Pri tom, da su zaista stigle iz Pariza, bile bi zacelo još skuplje nego što jesu.

Potražila je pogledom par za koji joj je rekla Mma Ramocve. Nalazio se na postolju i pomislila je da su verovatno to te cipele. Zagledala ih je. Bile su atraktivne, tačno, i shvataia je da lako mogu dovesti u iskušenje nekog malo starijeg, ali nisu bik one prave. Oči su joj prešle na drugi par, a onda susrele pogled prodavačice u unutrašnjosti radnje, koja je gledala pravo u nju. Žena joj je mahnula; poznavale su se i dobro su se slagale.

Mma Makuci je otvorila staklena vrata prodavnice. „*Dumela*, Patriša. Dobro si?“

Prodavačica se osmehnula. „Videla sam te još pre nego ti mene, sestro moja. Znala sam da ćeš ući. Cipele za venčanje?“

Mma Makuci je potvrdno klimnula.

„Futi me je nagovorio. Rekao je da mogu da kupim koje god hoću. I da nije važno koliko koštaju.“

Patriša je bila impresionirana. Pljesnula je rukama kao učenica koja očekuje poslasticu. „Nije važno koliko koštaju! On je baš dobar verenik kad kaže da 'nije važno koliko koštaju'! Moraš se što pre udati za njega, Grejs, kako bi postao muž koji kaže da 'nije važno koliko koštaju'. Takvi muževi su retke zverke. Štaviše, obično ih možeš naći samo u muzejima, toliko su retki. U muzejima muževa.“

Obe su prasnule u smeh. Ali onda se Patriša prignula i saosećajno dodirnula podlakticu Mme Makuci. „Čula sam, Mma. Čula sam vest o nesreći koju je doživeo jadni Fud. To je tako žalosno!“

Mma Makuci joj je zahvalila.

„Oporavak dobro napreduje. Znaš da je izgubio stopalo?“

Patriša je sklopila oči u znak saosećanja. U sporednoj prostoriji radnje imali su malu kutiju s rasparenim cipelama - cipelama koje su usled krađe ili lošeg inventarisanja ostale bez svoje bliznakinje; da li bi neka od njih pristajala Futiju i tako našla sebi dom? Predomišljala se da li da pita, ali je zaključila da možda ne bi bilo taktično, pogotovo ne tako brzo posle nesreće; možda bi kasnije mogla reći: Mma, tamo pozadi imamo neke rasparene muške cipele, možda bi mogle biti od koristi...“ Sada je, umesto toga, rekla: „Kuku! Čula sam, Mma. To je bila veoma rđava vest“

Međutim, ne sme se dozvoliti da rđave vesti ometaju kupovinu cipela, stoga su taktično promenile temu. Vodeći Mmu Makuci prema stakima s izloženom robom, Patriša je pokazala prema primamljivom mnoštvu cipela. „Pogledaj samo, Mma: nije li ovo prizor zbog kojeg ti je drago što si žensko?“

Ponovo su obe prasnule u smeh.

„Meni je uvek drago što sam žensko“, odvratila je Mma Makuci. „Ne samo kad vidim ovako lepe cipele; ja uvek tako mislim.“

Zastala je, pogleda privučenog parom crnih lakovanih cipela sa crvenim porubima. Nisu odgovarale za venčanje, ali bile bi vrlo pogodne za odlazak na igranke - ako bude išla na igranke, razume se, što je sada, posle Futijeve povrede, bilo pod velikim znakom pitanja.

„Nije lako biti muškarac“, nastavila je Mma Makuci. „Oni se uvek muče da dokažu kako su bolji od ostalih muškaraca.“

„A pri tom imaju i onako hrapavu kožu“, dometnula je Patriša.

Mma Makuci ne beše uistinu razmišljala o tome, ali pomislila je kako je Patriša u pravu. Futijeva koža nije bila tako hrapava, ali izvesno je postojalo jedno mesto na njegovom vratu koje je izgledalo kao da je akrgičan na žilet. Možda bi trebalo da pusti bradu. Ali to bi naprosto zamenilo hrapavost bockavošću, a nije bila sigurna šta je gore.

„Pri tom“, rekla je Mma Makuci. „Pri tom se za neke muškarce može štošta reći.“

„O, istina živa“, rekla je Patriša. „Baš kao i za neke žene koje su...“ Ostavila je rečenicu nedovršenu.

„Veoma rđave“, predložila je Mma Makuci.

Usledila je tišina, koju je prekinula Patriša. „Poput...“

„Vajolet Sefoto.“

„Baš tako.“

Ponovo su začutale. A onda je Patriša rekla, kao da priča sam sa sobom:

„Vajolet Sefoto, političarka.“

Mma Makuci se namrštila.

„Jesam li te dobro čula, Mma? Jesi li rekla: 'Vajolet Sefoto, političarka'?“

Patriša je potvrdno klimnula.

„Jesam. Zar nisi videla plakate?“ Mma Makuci nije videla nikakve plakate, i sad je užasnuto slušala dok je Patriša pričala o plakatima koji su se pre dan ili dva pojavili u njenom delu grada. Dičili su se velikom fotografijom Vajolet, ispod koje je natpis sokolio narod da na predstojećim dopunskim izborima glasa za nju. Mma Makuci je čutke varila ovu novost. Čula je za dopunske izbore - koji su se održavali usled smrti popularnog poslanika u parlamentu - ali nikad nije ni pomišljala da će se kao novi kandidat pojaviti niko drugi do Vajolet Sefoto. Vajokt Sefoto, bestidna otimačica muževa i verenika; ona koja je u Bocvanskom koledžu za sekretarice bila lenja i nezainteresovana, odlazeći čak toliko daleko da se podsmevala nekim članovima nastavnog osoblja i rugala se njihovom načinu govora; ona koja je napabirčila bednih pedeset procenata na završnom ispitu, a ipak je prelazila s jednog sjajnog radnog mesta na drugo (eto kakva nepravda vlada na ovom svetu). Na osnovu čega jedna takva žena svojata pravo da predstavlja narod Gaborona?

„Šokirana sam“, rekla je Mma Makuci. „Ako ta žena bude izabrana u parlament, biće to veoma ružan dan za Bocvanu. To će biti početak kraja.“

„Ništa od toga“, rekla je Patriša. „Bog neće dozvoliti

„Ne može Bog sve da spreči“, rekla je Mma Makuci. „Prezauzet je drugim, važnijim stvarima. Ne može da pazi na rezultate izbora ovde u Gaboronu.“

„Onda će paziti glasači“, rekla je Patriša.

Mma Makuci je ukazala na to da glasači možda ne znaju u kolikoj je meri Vajolet zapravo nepodobna da bude njihov poslanik.

„Nisu svi videli na šta je sve spremna“, rekla je.

„Tada im to moramo reći“, rekla je Patriša. „Staviću u izlog transparent na kome će pisati: *Ne glasajte za Vajolet Sefoto*. Pored radnje svakog dana prođe mnogo ljudi i svi će oni videti tu poruku.“

„Svaka pomoć je dobrodošla“, rekla je Mma Makuci. „Ja bih mogla napraviti bedž s istom porukom i nositi ga svakog dana.

I mogla bih da zamolim Bocvanski koledž za sekretarice da tu poruku istakne na oglasnoj tabli ispred koledža.“

Zamisao im se obema dopala i, štaviše, bilo ih je još, doduše, ne podjednako praktičnih. Stavljanje transparenta u izlog radnje delovalo je moguće, ali Mma Makuci nije bila toliko sigurna u

mogućnost održavanja polumaratona s devizom Zaustavimo Vajolet ili dobrotvornog koncerta Sprečimo Vajolet Sefoto koji bi se održao na fudbalskom stadionu. „Sve su to zanimljive ideje“, rekla je Patriši. „Ali ne bih rekla da možemo baš sve da sprovedemo u delo. Zasad bi trebalo samo da pokušamo da stavimo transparent u tvoj izlog.“

Mma Makuci je sada pokazala na par cipela pri samom vrhu police. Bile su bele, s izrazitim satensldm sjajem, i imale su kaišice koji su se ukrštali na gležnju. Istog časa je znala da su to cipele u kojima će se udati. Ova spoznaja joj je na neki način donela olakšanje, kao da će okončavanje predomišljanja i to što ima odgovarajuće cipele - jer su ove nesumnjivo to bile - doprineti da sve ostalo, uključujući i haljinu i torbicu, legne na svoje mesto.

Patriša je pružila ruku i uzela izloženu cipelu.

„Znala sam, Mma!“ uzviknula je. „Znala sam da ćeš odabrati baš ove. Nisam htela ništa da govorim, jer nisam želela da se mešam, ali u duši sam znala, Mma, da će ovo biti prave cipele za tebe.“

Dodala je cipelu Mmi Makuci, koja ju je primila obazrivo, onako kako bi čovek uzeo u ruke neko veliko blago, predmet dostojan pobožnog poštovanja.

„O, bože...“ promrmljala je Mma Makuci razgledajući cipelu. „Prelepa je.“

„Stvarno prelepa cipela“, rekla je Patriša. „Vidiš li tu ružu, Mma? Nemamo nijednih drugih cipela, niti jedan jedini par, koji ima ružu tu napred. Veoma je retka.“

Mma Makuci je dodirnula malu kožnu ružu; bila je podatna, mekana i savršeno bela, čak i na donjoj strani latica. „Tako je divna“, prošaputala je.

Patriša je spustila glas.

„Pristajće ti, Mma. Ti si veoma lepa žena i zaslužuješ ove cipele.“

Mma Makuci je pogledala u stranu. Nije smatrala da je lepa. Želela je da bude lepa - kad je bila mlada devojka, svim srcem je priželjkivala lepotu, svim srcem, ali u međuvremenu se pomirila s činjenicom da je lepota dar kojim te obdare još dok si u majčinoj utrobi, ali koji ni u jednoj kasnijoj fazi nemaju na lageru. Međutim, to što je čula Patrišu kako to kaže, nateralo ju je, barem na časak ili dva, da se zapita da li je to tačno; da li se lepota možda nekako

prikrala i pokazala na njoj, onako kako već umeju da se pokažu godine ili večita zabrinutost.

Patriša je na ekranu proverila da li imaju te cipele u odgovarajućoj veličini. Imali su ih, pa je otišla pozadi da donese kutiju. Kad se nekoliko minuta kasnije vratila, cifrastim pokretom je izvadila cipele i pokretom ruke pokazala Mmi Makuci da sedne kako bi ih probala.

Remeni na gležnju pričvršćivali su se malom srebrnom šnalom, što je Patriša izvela s umešnošću nekog s dugotrajnim iskustvom u takvim stvarima.

„Eto!“ rekla je, uzmakavši malo kako bi videla efekat. „A sad ustani, Mma, i vidi kako se osećaš u njima. Ne smeju nigde da stežu ili ima da šepaš idući prema oltaru, a to nikako ne bi valjalo.“ Načas joj je u umu iksnuo prizor Mme Makuci, s onim njenim velikim naočarima koje bleskaju na svetlu koje navire kroz crkvene prozore, kako hrama ka oltaru zajedno sa Futijem, koji još uvek oseća posledice svoje povrede.

Mma Makuci je ustala. Cipele su imale razumno visoke potpetice, ali opet, nisu ni bile namenjene za veliko pešačenje, a i bila je navikla na još više potpetice od ovih. Nije, doduše, nosila potpetice visoke kao one kakve je volela Vajolet Sefoto, koju si, oduvek joj se činilo, mogao očas posla preturiti ako je gurneš u pravom trenutku. Vajolet Sefoto! Nije želela da u ovakvom trenutku razmišlja o toj ženi, ali pri pomisli na nju kao poslanika u parlamentu, zatiljak joj se zajapurio od ozlojeđenosti. Članovi parlamenta mogu da postanu ministri u vladi, a to bi bilo još gore: Vajolet Sefoto, ministarka za kozmetiku i otimačinu muževa, možda.

„Dakle, Mma? Kako ti se čine?“

Rekla je Patriši da su cipele sasvim udobne i da ih uzima. Ako bi mogla da ih ostavi sa strane, Futi Radifuti će kasnije navratiti da ih plati, kao što je obećao.

Patriša se osvrnula. Bila je pomoćnica poslovođe, a ne poslovođa niti vlasnik, i imala je ograničena ovlašćenja. Ali svi su znali ko je Futi Radifuti i da poseduje prodavnicu nameštaja Dvostruko udobnije. Ako ne mogu ukazati poverenje verenici takvog čoveka, onda ga ne mogu ukazati nikome. „Znam da nije moje da ovo radim“, rekla je, „ali mislim da je savršeno u redu da odmah poneseš te cipele sa

sobom, Mma. A Futi može da naiđe sutra, ili čak prekosutra. Imamo poverenja u vas.“

Mma Makuci je taman zaustila da kaže kako joj ne smeta da cipele ostanu u prodavnici, ali onda joj je sinulo da ne bi bilo loše da ih malo razgazi pre velikog dana. Na svadbi će morati mnogo da hoda i mnogo da stoji, dok bude razgovarala sa svim silnim rođacima i prijateljima.

„Hvala ti, Mma“, rekla je. „Mislim da ću ih odmah obuti.“

Patriša je delovala iznenađeno. „Sigurna si, Mma? Ovde je teren prilično džombast, čak i na parkiralištu. Viđala sam žene kako lome potpetice tamo napolju. Paf. I ode potpetica.“

Mma Makuci joj je zahvalila na upozorenju.

„Biću veoma pažljiva“, rekla je. „Paziću gde stajem.“

Patriša je uzela stare cipele Mma Makuci i s poštovanjem ih umotala u mekani papir i potom stavila u kutiju. Mma Makuci je posmatrala prijateljicu kako radi; ovo je bio poziv, gotovo isto kao kad osetiš da si predodređena da budeš sekretarica ili, kao ona, detektiv-saradnik. Patriša se očigledno s poštovanjem ophodila prema cipelama, što je išlo dotle da je povezala kutiju kanapom kako bi je Mma Makuci lakše nosila.

Obavivši zadatak, Patriša je dodala kutiju Mma Makuci. „Fakturu ću ti dati neki drugi put, Mma“, rekla je. „Nemam sad ovde knjigu da je zavedem. Nasloviću je na gospodina Radifutija, ako hoćeš.“

Mma Makuci je nagovestila da bi to bio sasvim ispravan postupak. Osećala se pomalo čudno što će faktura glasiti na Futija, ali rezonovala je da će se to u budućnosti često dešavati i da bi se baš mogla i navići na to. Potom je, sedeći na jednoj od stolica za probu, obula nove cipele.

Zadovoljstvo je bilo neuporedivo. Kožna postava bila je mekana i glatka kao svila; milovala je stopala. A opet, istovremeno se osećala čvrstina, ona pouzdanost gradnje koju imaju nove cipele. Koža će omekšati, razume se, ali zasad joj je pričinjavalo veliko zadovoljstvo što joj stopala imaju ovako dobru potporu.

Pozdravila se s Patrišom i izašla iz prodavnice. Hodajući, nije mogla da odoli a da ne gleda u svoja stopala, uočavajući izraziti kontrast između devičanske beline kože i izandalog betona na stazi. Pomislila je kako upravo bele kožne ružice čine ove cipele tako

neporecivo lepima. Pored njih su ostale cipele, cipele na prolaznicama, delovale obično i ofucano onako neukrašene.

Tačno, začuo se glas. Mi smo nešto posebno. Vodi računa o nama, jesi li čula!

Cipele su se oglasile - u to je bila sigurna. Dosad se, dabome, naslušala dovoljno obuće da bude spremna za ovakvo nešto, ali ono što joj je palo u oči bio je samouveren, skoro uobraženi ton ovih cipela. Ali kako je smatrala da obuća nema pravo da govori svome vlasniku šta da radi, jednostavno nije obraćala pažnju na njih.

'Alo, čuješ li ti nas!

Nastavila je da ih ignoriše i cipele su ućutale.

Nalazila se na parkiralištu i išla je prema Tlokvenškom drumu, gde je mogla da zaustavi nelki od pretrpanih minibuseva koji su saobraćali između okolnih predgrađa i centra grada. Na parkiralištu je vladala gužva i Mma Makuci je morala da izbegne nekoliko vozila koja su se isparkiravala: pored nje je predući prošao široki, zlatni mercedes, dok su njegovi razmaženi putnici posmatrali svet s onom čudnom mešavinom prezira i dosade od koje, izgleda, boluju bogati; kamionet teško natovaren gajbicama piva, s dvojicom nasmejanih muškaraca u kabini; postarija žena u malim i prastarim kolima, pomalo poznatog lica - mušterija gospodina Dž. L. B. Matekonija, pomislila je. A onda, sasvim iznenada, mali beli kombi.

Mma Makuci je stala kao ukopana. Kombi, koji beše izbio iz tesnog ugla, sada je skrenuo i uputio se između dva reda parkiranih automobila. Nekoliko časaka je samo nemo zurila, paralisana od zaprepašćenja. Zatim se trgla iz obamrlosti i divlje mahnula pokušavajući da privuče pažnju vozača. Nije ni najmanje sumnjala da je ovo bio stari kombi Mme Ramocve. Taj kombi bio je ulubljen pozadi, odmah iznad tablice, tamo gde je Mma Ramocve jednom prilikom udarila u stubić dole u Mokolodiju - u stubić koji se, tvrdila je, nalazio na pogrešnom mestu. Ovaj kombi bio je ulubljen na tom istom mestu, tako da su izgledi da je reč o drugom kombiju sličnog izgleda bili veoma mali.

„Vrati se!“ doviknula je. „Hoću da razgovaram s tobom!“

Čuli su je, mada ne i vozač kombija, koji, izgleda, nije primećivao da neko maše za njim. Nekoliko posetilaca tržnog centra, koji su

nosili namirnice do kola, gledalo ju je pitajući se šta se događa, ali vozač nije reagovao.

„Stani, molim te!“ vikala je Mma Makuci počevši da trči za kombijem. „Molim te, stani!“

Kombi nije išao brzo, budući da su obe strane prolaza bile gusto načičkane automobilima. To je značilo da ga može lako sustići. Nalazila se svega dvestotinjak koraka iza njega i borila se da udahne kako bi ga još jednom dozvala. Međutim, samo što je zinula, osetila je kako nešto pod njom popušta i posrnula je napred, umalo izgubivši ravnotežu, i malo je nedostajalo da padne. Spasla je sebe, ali ne i cipele. Zamalo nije pala zato što je slomila levu potpeticu na novim cipelama, a spasla se po cenu desne, koja je usled iznenadnog naprezanja pukla.

Mma Makuci je užasnuto pogledala u svoje nove cipele. Jedna je landarala i shvatila je da ne samo da je pukla potpetica, nego i jedan kaišić. Podigavši pogled, ugledala je beli kombi kako upravo nestaje iza ugla; trenutak kasnije, izgubio se iz vida. Njen trud, i gubitak njenih novih cipela, bili su potpuno uzaludni.

Bio je to trenutak kad ti dođe da digneš ruke ka nebu i zaridaš, i minut ili dva se Mma Makuci nalazila u iskušenju da baš to i uradi. Ali onda, nakon što je duboko udahnula, sagnula se da izuje svoje nove cipele. Neće se predati i rasplakati; ne ona, Mma Makuci, koja se toliko namučila da u životu stigne dotle dokle je stigla, koja na svojim plećima nosi sve nade i molitve porodice tamo u Bobonongu; ne Mma Makuci, koja je s najvišim ocenama diplomirala na Bocvanskom koledžu za sekretarice s osvojenih devedeset sedam procenata (ocena koju niko nije uspeo da dostigne); ne Mma Makuci, buduća gospođa Futija Radifutija i detektiv-saradnik u Prvoj damskoj detektivskoj agenciji.

Izvadivši stare cipele iz kutije u koju ih je Patriša spakovala, ponovo ih je navukla na noge i nastavila ka Tlokvenškom drumu. Jedno ili dvoje ljudi prisustvovalo je tragediji ili je barem videlo jedan njen deo: neki mladić u prolazu, dečak na biciklu, starac koji je stajao u hladu ispod drveta. Ali oni su videli samo ženu koja je trčala za belim kombijem i spotakla se; videli su je kako se sagnula i promenila obuću pre no što je otišla prema glavnom drumu. Tako ponekad ne vidimo stvarnu tugu koja leži iza postupaka drugih; tako ponekad

vidimo nekog od naših bližnjih kako radi svoj posao i ne znamo za čemer koji ga guši, za trud koji ulaže, za sve ono što je izgubio.

Te večeri je Futi Radifuti, po navici, došao u vreme večere. Mma Makuci ga je dočekala na vratima i okačila njegov sako na vešalicu koju je upravo u tu svrhu stavila u kuhinju. Bila je ponosna na tu vešalicu, na sjajni mesing od kog je napravljena, na činjenicu da ju je postavila tačno na pravo mesto. Činilo joj se da ima oko za dekoraciju i unapred se radovala uređivanju svog novog doma, čim Futi stigne da ga kupi. Nije se mnogo uradilo na traženju odgovarajuće kuće - štaviše, potraga ne beše još ni počela, uprkos njenim sve opširnijim aluzijama u tom pogledu.

Pitanje kuća je te večeri potegao sam Futi, premda možda ne s namerom da razgovara o njihovoj vlastitoj situaciji.

„Danas smo prodali veoma veliku sofú“, primetio je dok je Mma Makuci iznosila pire od krompira. „Bila je široka sigurno koliko i ova soba. Išao sam s dostavljačima kad su je isporučivali mušteriji.“

„Mora biti da je to sofa za veoma široke ljude“, rekla je Mma Makuci.

Futi se nasmejao. „Zapravo, veoma su mršavi. On liči na grabulje, a ona je kao pritka za pasulj. Ne znam šta će im tolika sofa.“

Mma Makuci je načas razmislila. „Možda imaju veoma debele prijatelje“, nagovestila je. „Ili možda žele tako veliku sofú baš zato što su tako sitni. Mma Ramocve ima neku takvu teoriju u vezi s muškarcima i kolima.“

„Ona ima mnogo teorija“, rekao je Futi. Opaska nije bila sarkastična ili neljubazna, od onih kakve ume da izrekne neko svojeglav; Mma Ramocve je odista gajila teorije, a Futi Radifuti je, uopšte uzev, izuzetno poštovao njeno mišljenje.

„Da“, nastavila je Mma Makuci. „Ona veruje da muškarci koji kupuju velika, moćna kola time nadoknađuju to što se u sebi ne osećaju veliki i moćni.“

Futi Radifuti je razmislio o ovome. Poznavao je nekoliko ljudi s takvim kolima i pomislio je da ima izvesne istine u zapažanju Mme Ramocve.

„Volim da obilazim kuće u kojima ljudi žive“, rekao je. „Zato često idem s dostavljačima kad krenu na teren. Ova kuća - sa velikom

sofom - bila je baš lepa. Sveže okrečena. Spolja sva žuta, a iznutra zelena. Veoma lepa kuća.“

Mma Makuci je uvrebala svoju priliku.

„Ima baš dobrih kuća“, rekla je i dodala, gotovo čežnjivo: „Neke od njih se prodaju, čini mi se.“

Futi je potvrdno klimnuo.

„Uvek ima kuća na prodaju. Mnogo kuća.“

Mma Makuci je pogledala pire od krompira na svom tanjiru. Obrazovao je maleni planinski venac, ispresecan rečicama tamnosmeđeg umaka. Neki mrav, pomislila je sasvim uzgred, mogao bi pogledati ovo i pomisliti da je to čitava jedna država.

Podigla je pogled. „Razume se, kad ima mnogo kuća na prodaju, tada je dobar trenutak za kupovinu kuće. To je ono što nazivaju zakonom ponude i potražnje. Učili smo o tome na Bocvanskom koledžu za sekretarice. Tamo su to često pominjali.“ Futi je neodređeno klimnuo glavom. „A ti?“ upitao je. „Sta si danas radila?“

„Otišla sam...“, zaustila je, i onda začutala. Htela je da mu kaže da je otišla u tržni centar da kupi cipele, ali nije bila kadra da natera sebe da mu prizna katastrofu do koje je došlo. Ako uspe da popravi cipele, sve će mu reći. Ali zasad joj je bilo previše neprijatno - i previše bolno.

Futi je uzeo zalogaj krompira, progutao, a onda obrisao usta papirnim ubrusom koji mu je Mma Makuci stavila pored tanjira. „Da? Otišla si...?“

„Otišla sam na posao“, rekla je.

„Tako. I kako je bilo?“

„Kao i uvek.“

„Znači, ništa što bi se izdvajalo?“

„Ne. Rekla sam ti: bilo je kao i uvek.“

Klimnuo je glavom. „Znači, običan dan? Samo običan?“ „Običan“, rekla je Mma Makuci.

Usledilo je ćutanje, a onda su se oboje bacili na svoj pire od krompira s umakom. Dok je jela, Mma Makuci nije mogla a da se ne seti nečega što je Mma Ramocve jednom prilikom rekla o govorenju istine: „Kad nešto prećutimo, to ume da bude isto kao da smo slagali, Mma Makuci“, rekla je tada. „Postoje laži koje izgovaramo usnama i laži za koje nam usne nisu potrebne. A kad ljudi počnu da

govore laži, tada počnu da liče na pauka koji plete mrežu oko samoga sebe. I onda ne mogu da se iskobeljaju iz te mreže, ma koliko se trudili.“ Mma Ramocve je odmahнула glavom, obuzeta sažaljenjem prema tim lažljivim nesrećnicima i potom dometnula, kao da se naknadno setila: „To je opšte poznato, Mma Makuci. To je opšte poznato.“

Osmo poglavlje

ŠTA SE ZBIVALO TOKOM PREPODNEVA KOJE JE OBILOVALO DEŠAVANJIMA

Kako je sledećeg jutra prva srigla u kancelariju, Mma Ramocve je bila jednu šolju čaja u prednosti u odnosu na Mmu Makuci. To je bila njena druga šolja crvenog afričkog čaja toga dana, jer je prvu popila u vrtu svoje kuće u Zebrinoj ulici, za vreme svoje ranojutarnje šetnje. Šetala je svakog jutra, uvek u isto vreme, pa je sad već bila sigurna da su ptice koje viđa iste one koje je videla juče i prekjuče. Podozrevala je da je neke od njih prepoznaju i shvataju da, kakve god ih opasnosti čekaju toga dana, ta žena izvesno nije među njima. A ptice vrebaju mnoge opasnosti - od zmija na drveću u čijim se krošnjama gnezde, do jastrebova i orlova koji umeju da se poput strele sjure s neba. Prisetila se kako ju je otac kao malu pozvao da prisustvuje bučnoj drami koja se odvijala na drvetu na rubu njihovih polja blizu Močudija. Čula je ptice pre no što ih je videla, kako ispunjavaju podnevni vazduh prodornim, piskavim kreštanjem. Kad su se ona i Obed približili drvetu, ugledala je čitavo razigrano jato ptica, male tamne tačke naspram neba, kako poniru i strelovito lete iznad krošnje široke akacije.

„Zašto igraju?“ upitala je tada oca.

„Ne igraju, Dragocena. Brane svoj dom.“

Približivši se drvetu, stali su, i pokazao joj je taman obris ptičjeg gnezda. „Vidiš li?“ upitao ju je. „Tamo - eno, baš tamo.“

Zurila je u splet grančica i lišća. Nešto se pomeralo, ali nije bila sigurna šta je to, sve dok joj se nije učinilo da se jedna grana razmotala i vijugavo pomerila između dveju susednih grana.

„Da“, rekao je Obed. „To je zmija. A ove jadne ptice mogu samo da galame i lete naokolo. Ne mogu da zaustave svog neprijatelja.“

Molila ga je da baci kamen, da omete zmiyu u njenom napadu na gnezdo, ali Obed je samo odmahnuo glavom. „Ne možemo to“, rekao je. „Ne možemo uvek sprečiti ono što nam se ne sviđa.“

Bila je preneražena. Svi su gađali zmiye kamenjem - ljudi to rade - ali njegovo odbijanje urezalo joj se u pamćenje. Kasnije, mnogo kasnije, sećala se njegovih reči i razmišljala o njima. *Ne možemo uvek sprečiti ono što nam se ne sviđa.* Razume se, sada je znala šta

je hteo da kaže - da moramo pustiti prirodu da ide svojim tokom - ali shvatila je da se u tome krije i mnogo veća istina. Postoje neke stvari koje možemo sprečiti, ili pokušati da sprečimo, ali grešimo ako kroz život idemo pokušavajući da se mešamo u ono što je izvan naše kontrole ili ono što će se desiti bez obzira na to šta pokušamo da uradimo. Određena količina prihvatanja - što nikako nije isto što i kukavičluk ili ravnodušnost - nužna je, inače bismo život proveli izgarajući od brige i gneva.

Možda bi Mmu Makuci trebalo blago podsetiti na ovo, pomislila je. Njena pomoćnica je sebi dozvoljavala da je iznerviraju šegrti i njihove slabosti; bilo bi bolje, smatrala je Mma Ramocve, kad bi prihvatila da će mladi momci praviti gluposti bez obzira na to šta im drugi govore, i da su vreme i zrelost jedini lek za to. Možeš razgovarati s njima, naravno, možeš pokušati da im pokažeš u čemu greše, ali ne bi trebalo da dovedeš sebe u stanje bespomoćnog gneva onda kad zastrane i ponašaju se baš onako kako su se mladi momci oduvek ponašali.

Dok je tog jutra šetala svojim vrtom, na pamet joj je pao Čarli. Pitala se hoće li tog dana doći na posao. Već se u nekoliko navrata dogodilo da se ne pojavljuje u servisu, ali bi se posle dan ili dva vratio, pun izgovora, obično vezanih za sahrane članova porodice, za bolesne tetke ili tome slično.

„Koliko ti dedova imaš, Čarli?“ upitao ga je jednom gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Ako se dobro sećam - a ti mi reci ako grešim - bio si na dedinoj sahrani pre deset meseci, i onda opet pre tri meseca. A sad je opet umro. Baš je žalosno što čovek toliko puta umire.“

Mma Makuci, koja beše načula ovo prekorevanje, veselo mu se priključila. „To je stvarno za žaljenje, Čarli“, rekla je. „Većina nas mora da umre samo jednom. Jednom. A ti teraš svog jadnog dedu da stalno iznova umire. To nije nimalo lepo od tebe, Čarli.“ Ali uvek bi se vratio, a gospodin Dž. L. B. Matekoni, koji nije bio samo valjan automehaničar nego i velikodušan poslodavac, ne bi uradio ništa osim što bi momku malčice oduzeo od plate - pri tom čak ne onoliko koliko bi bilo odgovarajuće za počinjeni prestup, kao što je istakla Mma Makuci.

„Gospodine Dž. L. B. Matekoni, previše ste dobri prema tom momku“, rekla je. „Mora da nauči da neće biti plaćen onda kad ne

radi. To je lekcija broj jedan, kao što su nas učili na Bocvanskom koledžu za sekretarice. *Nema rada, nema zarada; ceo dan radiš, dnevnicu zaradiš.* Tako su nas učili.“

Ali gospodin Dž. L. B. Matekoni se na to samo osmehnuo. „Kad su ljudi mladi, kao što je Čarli, mozak im nije skroz kako valja. To vam je kao motor koji uglavnom dobro radi, ali onda mu se začepi auspuh. Tako vam je to. I ništa vam ne vredi, znate, da gubite strpljenje.“

Mma Ramocve je pomišljala da bi se ovaj poslednji Čarlijev nestanak mogao ispostaviti kao ozbiljniji. Premda su razgovarali o tome da je potrebno da on preuzme svoj deo odgovornosti za blizance, gajila je sumnje u tu mogućnost. Možda nije pametno da ga previše pritiskaju, jer bi mogao odlučiti - kao što je verovatno već uradio - da se naprosto odseli. Mladići s izvesnim automehaničarskim znanjem mogli su i drugde naći posla, čak i ako nisu potpuno kvalifikovani automehaničari. Neko je nedavno bio ponudio Fanvelu dobro plaćeno mesto u safari-kampu na severu i, da momak nije bio nerad da ostavi porodicu, možda bi i iskoristio tu priliku. A ako je Fanvel, koji je bio mnogo povučeniji i manje samouveren od Čarlija, mogao privući takve ponude, onda je to svakako mogao i Čarli. Delta Okavanga, zabačena kakva jeste, bila bi dobro mesto za momka koji pokušava da izvrda zahteve devojke s blizancima.

Beše popila svoj čaj i vratila se u kuću. Započinjale su njene dnevne obaveze: morala je da prodrma gospodina Dž. L. B. Matekonija, koji je bio kadar da prespava zvonjavu budilnika; morala je da probudi decu i pomogne Motoleli da se obuče i smesti u svoja invalidska kolica; morala je da spremi doručak - to su bili tek prvi od mnogih zadataka koji su je čekali u toku dana. Zatim je, razume se, tu bila kancelarija i...

... i prva šolja čaja u kancelariji, koju je gotovo ispila do trenutka kad je Mma Makuci ušla, spustila torbicu pored svog radnog stola i započela dan glasnom kuknjavom. „O, Mma Ramocve, izvan sebe sam. Ovo je strašno. O, ne znam šta da radim - ne znam.“

Mma Ramocve je smesta ustala sa stolice, prešla preko sobe i prebacila ruku preko ramena svoje pomoćnice. „O, Mma, šta se dogodilo?“

Osećajući da je možda malčice previše dramatična, Mma Makuci je pokušala da se osmehne. „Izvinite, Mma. Nije mi bila namera da pomislite da je kraj sveta. Ne, nije toliko strašno.“ Zastala je dok se Mma Ramocve, kojoj je očigledno laknulo, vratila do svog stola. „Ali ipak je loše. Baš loše.“

Mma Ramocve više nije morala da je podstiče.

„Kupila sam cipele“, počela je Mma Makuci. „Ne baš one koje ste videli, ali vrlo slične. Bile su prelepe, s belim cvetovima napred, kožnim, razume se.“

„Vrlo prikladno“, promrmljala je Mma Ramocve.

„Još nikad nisam videla tako lepe cipele“, nastavila je Mma Makuci. „I bile su udobne. Bile su tako udobne.“

Mma Ramocve je uočila zloslutnu upotrebu prošlog vremena. Možda su joj ukrali cipele ili ih je zaboravila u minibusu. A ono što zaboravimo u minibusu nikada više nećemo videti, kao što se jednom prilikom uverila Mma Potokvane. Jednog dana, nakon kupovine haljine u gradu, minibusom se vratila u Tlokveng. Paket sa haljinom zaboravila je ispod sedišta; nekoliko dana kasnije, videla je svoju novu haljinu na ženi koja je stajala pokraj drumu. Odmah joj je prišla, dabome, ali žena je tvrdila da je haljinu dobila od prijateljice i odbrusila da joj je ni slučajno neće dati. A ako Mma Potokvane želi da predoči problem višoj instanci, može slobodno da se obrati njenom bratu, koji je policajac i ne gleda blagonaklono na lažne optužbe koje neki podižu protiv savršeno nedužnih osoba...

Mma Makuci je šmrknula. „Obula sam ih odmah u prodavnici i ugledala... pa, ugledala sam nešto i potrčala za time. I onda sam se spotakla i pukle su obe potpetice i jedan kaišić.“ Zastala je da bi ponovo šmrknula. „I onda sam otišla kući i Futi je došao na večeru, i nisam mu rekla šta se desilo, zato što me je bilo sramota. A sad me je sramota zato što mu nisam rekla. Dođe mi da umrem od sramote, Mma Ramocve - da umrem od sramote.“

Mma Ramocve je čekala da vidi je li Mma Makuci završila. Bilo joj je sasvim jasno kako nešto ovakvo može da potrese čoveka - pogotovo ako mu cipele znače onoliko koliko Mmi Makuci - ali čula je i za gore katastrofe od ove. Znala je, međutim, da nimalo ne pomaže ako nekome kažeš da tuđe nevolje daleko nadmašuju njegove, koliko god si u iskušenju da mu kažeš baš to. Ako te boli zub, neće ti

biti ništa lakše ako ti ukažu da ima ljudi s daleko gorim slučajevima zubobolje. Ipak, nešto ju je kopkalo u celoj priči: šta je to videla Mma Makuci, kad je našla za shodno da potrči za time? Ljudi jure jeftine stvari: da nije videla nešto na rasprodaji u nekoj od prodavnica? Dozvolila je načas da joj se u mislima stvori komičan prizor Mme Makuci kako trči prema štandu s natpisom *VELIKA RASPRODAJA - POŽURITE! POŽURJTE!*, dok joj one njene velike naočari blešte na suncu.

Odagnala je ovu sliku iz glave.

„Recite mi, Mma, šta ste to videli što vas je nagnalo da potrčite?“

Mma Makuci je oldevala.

„Začas ću vam reći, Mma. Ali prvo pogledajte moje jadne cipele.“

Izvadila je iz torbe oštećene cipele i pokazala ih Mmi Ramocve.

„Vidite? Vidite kako su bile lepe, a sad... A sad su obično đubre.“

Mma Ramocve je ustala da pogleda cipele.

„Baš žalosno, Mma, ali zar ne mislite da bi se mogle popraviti? Ove potpetice, one se mogu zalepiti, a ovaj kaišić se može zašiti. Ne bi trebalo da bude teško zašiti ovakvo nešto.“

Dodala je cipele Mmi Makuci.

„Ali, šta ste to videli, Mma? Zašto ste potrčali?“

Mma Makuci je vratila cipele u torbu.

„Mislim da sam videla duha“, tiho je rekla.

Zavladala je tišina. Potom se oglasila Mma Ramocve: „Usred belog dana?“

Mma Makuci je zagledala svoje nokte.

„Ako duhovi postoje, Mma - a ja nisam spremna da isključim tu mogućnost - zašto bi se, onda, pojavljivali samo noću? Gde to odlaze tokom dana, ako smem da pitam?“

„Ne znam“, rekla je Mma Ramocve. „Bilo bi zanimljivo saznati.“

Mma Makuci se saglasila da bi zaista bilo.

„U tom slučaju“, nastavila je, „mislim da je duh koga sam videla bio isti onaj koga ste pre nekoliko dana i sami videli - duh vašeg malog belog kombija.“

Mma Ramocve je dahnula.

„Mog kombija?“

„Da, Mma. Bio je na parkiralištu nedaleko od prodavnica, na strani prema Tlokvenškom drumu. Videla sam ga kako se unazad

isparkirava i pokušala da ga zaustavim. Ali vozač me nije čuo i samo se odvezao.“

Mma Ramocve je razmislila o ovome. Znači, kombi je stvarno ponovo u voznom stanju, uprkos ubeđenju gospodina Dž. L. B. Matekonija da neće biti. A vozač je muškarac - to je bila dodatna informacija; isto kao i to da pazari u tržnom centru Kej što je takođe bilo korisno znati.

„Ne mislim da je to duh“, rekla je. „To je moj kombi. Čula sam da ga je kupio neki mladić gore na severu, negde blizu Tuli Bloka. Mislila sam da ga je uzeo zbog delova, ali mora da se predomislio.“ Načas je začutala; možda mu je nešto u vezi s kombijem zaustavilo ruku i naprosto nije mogao da mu prekрати život. „Da“, nastavila je. „Mora da je baš tako bilo.“

Mma Makuci je potvrdno klimnula. Zvučalo joj je sasvim razborito. „Pa, sigurno vam je milo što je opet na drumu, Mma.“ Jeste, pomislila je Mma Ramocve, milo mi je. Ali, na neki čudan način, koliko ju je saznanje da je mali beli kombi vraćen u život osokolilo, u isto vreme ju je i rastužilo. Neko drugi - neko ko možda i ne ume da ceni beli kombi - sada ga vozi, dok ona, koja ga voli, vozi novi plavi kombi s vrlo malo karaktera. Kad bi barem mogli da zamene mesta... Zaustavila se. Misao joj je došla slučajno, ali sada, kad je ozbiljnije razmislila, izgledalo je tako očigledno. Čovek koji trenutno poseduje beli kombi verovatno bi mnogo više voleo da ima neki noviji. Ako bi mu prišla i ponudila da se zamene, nesumnjivo bi smesta prihvatio.

Zamisao je bila beskrajno prijatna i izmamila joj je širok osmeh na lice.

„Znači, milo vam je, Mma Ramocve“, rekla je Mma Makuci. „Osmehujete se. Baš dobro.“

Mma Ramocve se vratila u stvarnost. Bilo bi izvan svake pameti da zameni novi kombi za stari - mnogo je bolje da naprosto otkupi mali beli kombi. Uto je postala svesna da joj Mma Makuci nešto govori...

„Nešto sam se zamislila“, žurno je rekla. „Ali, trebalo bi da se vratimo poslu, Mma Makuci, ili ima da provedemo ceo dan razgovarajući i razmišljajući o svemu i svačemu.“

„Da, sasvim ste u pravu“, saglasila se Mma Makuci. Znala je, međutim, da su razgovaranje i razmišljanje o svemu i svačemu upravo ono što bi ona i Mma Ramocve volele da rade, ali ne mogu,

zato što to donosi mnogo zadovoljstva ali nimalo novca, a nedostatak novca je, na duge staze, sklon da umanjuje zadovoljstvo.

Ne mora da bude tako, razume se, i prisetila se da je bila srazmerno zadovoljna i onda kad je imala vrlo malo novca. Sada su stvari drugačije stajale, ali shvatila je da će morati da se podseća na to kakav je život ranije bio. Oni koji imaju dovoljno novca, pomislila je, često zaboravljaju na one koji ga nemaju nimalo. Mma Ramocve joj je jednom prilikom to rekla, a ona je zapamtila. „Nikad nemojte zaboraviti, Mma“, rekla joj je tada, „da ima ljudi koji će vas gledati i priželjkivati da su u vašim cipelama. Iz jednostavnog razloga što oni nemaju cipele.“* (*Fraza „in someone else's shoes“ ovde je prevedena doslovno („u vašim cipelama“), zato što je tako nalagala sledeća rečenica. Da nije, prevod primereniji našem jeziku glasio bi „na vašem mestu“. (Prim. prev.)*) Opaska je bila zagonetna i poprilično čudna, ali sad kad ju je prizvala upamet, ustanovila je da joj je sada sasvim jasno šta je Mma Ramocve htela da kaže.

Do prepodnevne pauze za čaj, Mma Ramocve i Mma Makuci su manje ili više završile slanje faktura za taj mesec. Bio je to prijatan zadatak - sušta suprotnost raboti plaćanja računa, a sad kad je Prva damska detektivska agencija bila relativno dobro uhodan posao, zbir na fakturama je uvek bio veći od onoga na računima koje su morale da plate. Nije uvek bilo tako, pogotovo kad je agencija tek počela da radi, kad je priliv klijenata bio mali, a broj faktura još manji, budući da je Mma Ramocve imala običaj da slučajeve kada je oštećen neko pravedan prihvata i bez honorara. Još je to radila, ali barem su imale dovoljan broj veoma isplativih slučajeva koji su im obema obezbeđivali skroman ali pristojan život.

„To je to, dakle“, rekla je Mma Makuci udarajući pečat na poslednju fakturu. „Dve hiljade pula da bi saznao da mu je supruga pokvarena žena. Žao mi je toga čoveka, Mma.“

Mma Ramocve je podigla pogled s koverta. Slučaj Ditabonve. „Da, siromah baš nije to zaslužio. Nije trebalo da se oženi tom ženom.“

„Tri ljubavnika“, dočekala je Mma Makuci s neodobravanjem. „I pri tom je sve vreme živela u onoj raskošnoj kući i jela hranu koju je plaćao njen muž.“

„A gde će ti ljubavnici da budu kad saznaju da više nema novca i da je izbačena iz kuće? Hoće li ostati uz nju, Mma Makuci?“

„Neće“, odvrátila je njena pomoćnica.

Načas su ćutale, obe obuzete razmišljanjem o tuđoj gluposti - svome nasušnom hlebu. Zatim je Mma Ramocve rezignirano odmahnula. „Ljudi odbijaju da se nauče pameti, Mma“, rekla je. „Ali valjda moramo nastaviti da se nadamo da jednog dana hoće. Nikad se ne zna.“ Zastala je, pogleda uprtog u ćajnik. „A sad je, rekla bih, vreme za ćaj. Da li biste bili tako dobri da pristavite vodu, Mma Makuci?“

Ćaj se upravo natapao kad je ušao gospodin Dž. L. B. Matekoni, sa Fanvelom za petama. Mma Makuci, koja je stavljala šolje na ormarić za kartoteku, okrenula se i odmerila dvojicu muškaraca od glave do pete. „Ćarli nije tu“, rekla je.

Na pomen svoga kokge šegrta, Fanvel je pogledao u pod.

„Ne“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Ćarli nije tu, je l' tako, Fanvele?“

Fanvel je na to promrsio nešto što niko od njih nije razabrao.

„Dakle, Fanvele?“ navaljivala je Mma Makuci. „Nisam dobro ćula šta si rekao. Ćarli nije tu, je l' tako?“

„Nije“, rekao je Fanvel. „Ja sam tu, a on nije. Nisam mu ja šef. Nisam ja odgovoran za njega.“

Mma Makuci je okrnula pogledom Mmu Ramocve, a onda se opet okrenula prema mladiću.

„Ali znaš gde je on, zar ne?“

„Ne znam“, promrmlijao je Fanvel.

Mma Makuci je odmahnula glavom.

„Mislim da znaš, Fanvele.“

Sipajući sebi ćaj, gospodin Dž. L. B. Matekoni se blago umešao u ovaj razgovor. „Mislim da ne možemo očekivati od Fanvela da zna gde se Ćarli trenutno nalazi“, rekao je. „Da znaš, li bi nam to rekao, je l' tako, Fanvele?“

Fanvel je načas razmislio.

„Tražio je od mene da vam ne kažem.“

„Ha!“ uzviknula je Mma Makuci. „Znaći, rekao ti je. Vidite? Bila sam u pravu. Ne možeš me slagati, Fanvele. Ne možeš prevariti detektivku.“

Fanvel je pogledao u gospodina Dž. L. B. Matekonija tražeći pomoć. Mma Ramocve je to primetila i pritekla da ga spase.

„Ništa se ti ne brini, Fanvele“, tiho je rekla. „Znaš, Mma Makuci samo pokušava da pomogne. Ne želimo da kaznimo Čarlija - samo želimo da budemo sigurni da je dobro.“

„I da će se suočiti sa svojim obavezama“, umešala se Mma Makuci. Mma Ramocve je pomirljivo mahnula rukom.

„Mma Makuci, molim vas...“

„Pravda“, rekla je Mma Makuci. „To je ono u šta verujem, Mma. U pravdu za žene kojima je nanoseno zlo, to je sve.“ Mma Ramocve je ustala. „Pođi načas sa mnom, Fanvele. Samo pođi sa mnom.“ Pokazala je prema vratima.

Prošli su kroz servis, pored kola na kojima su mladić i gospodin Dž. L. B. Matekoni do maločas radili.

„Jadna kola“, primetila je Mma Ramocve. „Žalosno izgledaju s tako ogoljenim delovima. A ipak, ti i gospodin Dž. L. B. Matekoni ćete ih sve ponovo sastaviti i biće kao nova. Poseduješ izuzetno umeće, Rra.“

Fanvel se zadovoljno osmehnuo.

„Hvala vam, Mma. Lako je kad znaš kako.“

Lako je kad znaš kako. Da, pomislila je Mma Ramocve. Lako je kad umeš, a ovog časa je smatrala da Mma Makuci izvesno *ne zna kako*, barem kada je reč o izlaženju na kraj s mladim momcima.

Iz hladovine pod strehom servisa izbili su na toplo prepodnevno sunce; iznad njih, vedro nebo, tako visoko, tako blede, i ptica, crna tačkica, koja je kružila na toploj vazdušnoj struji. Mma Ramocve uzela je Fanvela za ruku i povrla ga prema akaciji iza servisa. Primetila je da momak drhturi, kao da je odnekud iznenada dunuo hladan vetar; međutim, vazduh je bio nepomičan.

„Uznemiren si, Fanvele, zar ne? Drhtiš.“

Skoro neprimetno je klimnuo glavom.

„Zašto?“ upitala je. „Bojiš li se nečega?“

Nije odmah odgovorio nego je pogledao u nebo. Pratila je njegov pogled. Nije bilo ničega; *ili barem nicega što mogu da vidim*, pomislila je.

„Čarli mi je rekao da nikome ne govorim“, rekao je. „Došao je kod mene.“

Mma Ramoeve je klimnula. Bilo je logično.

„Znači, kod tebe je? S tvojom babom i decom?“

„Eee, Mma.“ To je bio način na koji su ljudi govorili „da“, i moglo se izreći kroz izdah. Zvuk je bio rečit, kadar da registruje čitav raspon emocija. Ovde se dalo naslutiti kajanje prožeto strahom.

„Nije u redu to što te je doveo u ovaj položaj“, rekla je Mma Ramocve. „Čarli nije smeo da natovari ovaj problem na tvoja pleća.“

Fanvel se okrenuo prema njoj. „Rekao je da će me ubiti.“ Mma Ramocve je šumno uzdahnula.

„Čarli je tako rekao?“

Fanvel je nakrivio glavu u stranu. „Rekao je da će me ubiti ako ikome kažem gde je.“

Mma Ramocve je prezrivo šmrknula. „Besmislica! Nije stvarno tako mislio, Fanvele. Znaš kakav je Čarli, povazdan priča besmislice. Velike reči ništa ne znače - baš ništa.“

Fanvela ovo nije ubedilo. „Bogme je mislio tako, Mma. Stavio mi je pesnicu pod nos, evo ovako - i mahao njome - i onda je rekao da će, ako ikome kažem, doći noću, kad spavam, i stisnuti mi nos tako da ne mogu da dišem. I pokazao mi je kako će to da uradi.“

„Stisnuće ti nos!“ eksplodirala je Mma Ramocve. „To je tek potpuna, stopostotoa besmislica, Fanvele. Tako ne možeš sprečiti čoveka da diše. Ako nekome stisneš nos, on će otvoriti usta i najnormalnije disati. Čarli se šalio - sigurno.“

Fanvel ju je saslušao, ali je i dalje izgledao ojađeno. „Molim vas, nemojte dolaziti po njega“, rekao je. „Ne želim da to uradite. Sve i ako me ne ubije, opet će mi uraditi nešto gadno.“

Mma Ramocve je posegla i lako ga dodirnula po ruci. „U redu, onda“, rekla je. „Neću doći da ga potražim.“

„I nećete reći Mmi Makuci?“

Uverila ga je da neće. „Ali moraćeš da mi učiniš nešto“, rekla je. „Moraš mu reći da nudim da mu pomognem. Moraš mu preneti tu poruku. Moraš mu reći da bi trebalo da dođe kod mene kući - uveče, ako mu je tako draže. Trebalo bi da dođe kod mene i onda ću mu reći kako mogu da mu pomognem.“

Čekala je da joj momak odgovori, što je naposletku i uradio. Preneće Čarliju poruku i pokušaće da ga ubedi.

Vratili su se do servisa, gde ga je Mma Ramocve ostavila i otišla natrag u kancelariju.

„Pa, gde je onaj?“ upitala je Mma Makuci. „Jeste li ga naterali da vam kaže?“

Mma Ramocve je pristonila prst na usne. „Tema je zatvorena, Mma“, rekla je. „Do daljeg.“

Pogledala je preko ramena kroz otvorena vrata u garažu. Fanvel je stajao pored gospodina Dž. L. B. Matekonija, gledajući u motor koji su popravljali. Delovao je tako sitno pored temeljne figure starijeg majstora - ne mnogo veći od dečaka, zapravo, sa svom ranjivošću svojstvenom dečacima. Prizor ju je dirnuo u samo srce i okrenula je glavu. Znala je da Fanvel svojom malom šegrtskom platom izdržava babu i sedmoro mlađe braće i sestara. Ipak, nikad to nije ni pominjao, nikad se nije žalio. Ovo ju je nagnalo da pomisli: oni koji uistinu imaju na šta da se žale neretko pate u tišini, dok su oni koji imalo malo razloga za nezadovoljstvo često veoma glasni u vezi s tim.

Deveto poglavlje

ŠTO SE TIČE TOG POLJUPCA OD MALOČAS

Mma Ramocve je volela da kancelarijske brige ostavlja tamo gde im je i mesto - u kancelariji. Međutim, kad se te večeri dovezla kući s posla, kroz drvećem oivičene uličice u starom delu grada, poznatom kao Vilidž, kojima je volela da se vozi, zatekla je sebe kako razmišlja o slučaju Moeti. Onog dana nije uradila ništa u vezi s njim - bilo je previše drugih stvari koje su zahtevale njenu pažnju - ali sad je uhvatila sebe kako razmatra mogućnosti. Kao i toliko puta ranije, na um su joj pale reči Klovisa Andersena. Njegov opšti savet, primenljiv na skoro sve slučajeve, glasio je da valja razgovarati sa što je moguće više ljudi ili, pre, navesti njih da razgovaraju s tobom. *Što više slušate, više ćete saznati*, napisao je u *Načelima privatnog istraživanja*, a mudrost ovih reči ostavila je veliki utisak na Mmu Ramocve, i čak je jednom i gospodinu Dž. L. B. Matekoniju obratila pažnju na njih. On se beše namrštio, prignuo glavu u stranu i rekao: „Pa, Mma, mislim da je to svakako tačno. Ako začepiš uši, nećeš saznati baš ništa. Nesumnjivo je tako, rekao bih.“

Otišla je čak tako dakko da je izvezla ove reči, umetnuvši ih na sredinu platna, sa cvećem Kalaharija duž ivica, sve izvezeno koncem živih boja. Bila je zadovoljna rezultatom i donirala je rad za dobrotvornu prodaju u korist Anglikanskog hospicijuma. Prodat je za lepe pare, rekli su joj, supruzi upravitelja hotela, koju su svi znali kao tračaru. Šaljivi aspekt ovoga nije izbegao gospođama koje su vodile prodaju i koje su se sve saglasile da je dotičnoj ženi više stalo da drugi slušaju nju, nego ona njih.

Mma Ramocve je izvesno bila spremna da sasluša svakog ko je mogao da baci imalo svetlost na zlosrećnu sudbinu goveda gospodina Moetija, ali shvatila je da će tu osobu ili osobe teško naći. Da je poprište slučaja neko predgrađe Gaborona ili makar selo, to bi bila sasvim druga stvar; tu ćeš uvek na ulici pronaći nekog ko ima svoje mišljenje i spreman je da ga izrazi - obično nekog od komšija. Međutim, ovo je bila divljina, gde ti društvo najčešće prave samo ptice, ili sitna stvorenja koja trčkaraju po bušu. Tamo su bili onaj dečak, prisećala se, i žena koja radi u kući. Izgledalo je da Mfo nešto zna, ali se očigledno plašio gospodina Moetija - ko zna iz kog

razloga - i sumnjala je da će od njega išta izvući. Osim, dabome, ako ne uspe da s dečakom popriča u četiri oka, bude li mogla da ga negde uhvati nasamo. Dečaci umeju da budu dobri izvestioci, kao što je u više ranijih navrata ustanovila; dečaci zapažaju i pamte.

Kad je na raskrsnici stala da bi propustila dva kamiona da prokloparaju pored nje, razmotrila je izgleda na razgovor u četiri oka sa Mfom. Dečak je bio sin žene koja je radila u kući, one koju je videla, tako da je po svoj prilici živeo s majkom u stanovima za poslugu iza kuće. Nije bila sigurna koliko je star, i pored toga što je sa sigurnošću znala da još nema dovoljno godina da bi bio legalno zaposlen; međutim, to nije bilo bitno. Mnogo je dece radilo na farmama, nezvanično, a neka čak rade i u gradovima. *Bobashi* su deca čiji su roditelji mrtvi ili deca koja su pobegla od kuće i preživljavaju snalazeći se kako znaju i umeju. Njih više ima u gradovima nego u ruralnim oblastima; čak je naišla na jednog dečaka koji je živeo u uličnom slivniku, mrvicu od deteta s licem koje je delovalo prerano sazrelo. Pokušala je da ga da na brigu Mmi Potokvane, ali kad se zajedno s nadzornicom sirotišta dovezla do mesta gde ga je videla, od njega nije bilo ni traga ni glasa. „Ne drži ih mesto“, tužno je rekla Mma Potokvane. „Danas stanuju u slivniku, a sutradan na drvetu. S takvim detetom se nikad ne zna.“

Ovaj dečak pak svakako nije bio takav; ima majku, možda čak ide u školu. Svakako nije bilo ništa neuobičajeno da deca pre podne pohađaju školu, a posle podne rade, pogotovo sada kad je vlada proglasila osnovno obrazovanje obaveznim. Pitala se da li će moći da porazgovara s majkom. Bocalo Moeti je nagovestio da je njihov odnos blizak, ali to je veoma malo značilo. Najverovatnije je iskorišćava, dok ona prema njemu gaji strahopoštovanje - postoji mnogo takvih aranžmana između jakih muškaraca i ranjivih, očajnih žena. Stoga je pomislila kako ova žena, usled slabosti svoga položaja, neće biti ono što bi Klovis Andersen nazvao „nezavisnim svedokom“. *Ako neko radi za nekog, napisao je ovaj veliki stručnjak, tada ne očekujte da će ta osoba reći istinu o osobi koja je po položaju iznad nje. Možda će čak slagati kako bi zastitila pretpostavljenog, slagati zato štoga se boji ili slagati ne bi li mu se osvetila za neku uvredu ili poniženje.*

Mma Ramocve je došla do zaključka da bi se, i pored toga što možda nema svrhe da razgovara sa ženom iz kuhinje, možda isplatilo da pokuša da potraži dečaka; on nešto zna - u to je bila sigurna. Ako ide u školu, možda bi tamo mogla da popriča s njim. To bi podrazumevalo da pronađe seosku školu koju najverovatnije pohađa i potom da razgovara s učiteljem. Za to će joj biti potreban nekakav izgovor. Možda bi mogla da ponudi da održi predavanje u školi? „Život privatnog detektiva“, predavač Mma Dragocena Ramocve. Iznenadili bi se, pomislila je, i možda bi insistirali na tome da prvo dobije dozvolu od Ministarstva obrazovanja ili mesnog odbora ili tako nekoga. Ne, to ne bi upalilo; biće mnogo bolje da upotrebi taktiku kojoj je pribegavala u mnogim ranijim prilikama kad joj je nešto bilo potrebno, a to je da naprosto neuvijeno traži. Ta taktika bila je očigledna, ali, po njenom iskustvu, obično veoma delotvorna. Ako želiš da znaš odgovor na nešto, tada idi i pitaj nekog. Bilo je to jednostavno ali efikasno geslo - koje bi možda trebalo izvesti na platnu i prodavati na dobrotvornim prodajama. E, pa, pokušaće da ga se pridržava u ovom slučaju i videće šta će biti. Ako omane, tu je još jedan trag koji može da sledi: privezak za ključeve pronađen na mestu zločina.

Nije imala predstavu šta će s njim, ali već se približavala kući i odlučila je da se usredsredi na vožnju i misli o obroku koji će ubrzo pripremati. U frižideru je čekao veliki komad bocvanske govedine i skrenula je u Zebrinu ulicu umišljajući da može da ga nanjuši. Obradovaće gospodina Dž. L. B. Matekonija, koji je voleo govedinu, a biće dobra i za decu, koja su volela sve vrste hrane i zasad nije znala da postoji neka koju ne vole. I ona je pripadala istoj školi misli. Govedina, bundeva, krompir, boranija, lubenice - Mma Ramocve je sve to volela; jednako kao i kolače, keks, krofne i crveni afrički čaj. Život je bio veoma ispunjen.

Mma Makuci je te večeri takođe spremala jelo, premda je kuvala za dvoje, a ne za četvoro. Futi joj je rekao da će zakasniti, zato što ima sastanak s dobavljačem nameštaja i neće moći da se izvuče skoro do sedam. To je značilo da će sestri da jedu najmanje pola sata kasnije u odnosu na svoje uobičajeno vreme za večeru. „Mada mi ne

smeta da čekam“, rekao joj je preko telefona. „Čekao bih deset sati ili više na tvoje jelo, Grejs. Čekao bih ceo dan.“

Bila je to tipična galantna opaska muškarca koji se isticao svojim lepim manirima, čak i u zemlji poznatoj po učtivosti.

Mma Makuci se nasmejala. „Neću te terati da čekaš duže nego što je neophodno“, rekla je. „Onog časa kad korakneš kroz vrata, sedamo da jedemo.“

„Da“, rekao je. „A onda ćemo porazgovarati o venčanju. Postoje neke pojedinosti za koje moram da te pitam.“

Oklevala je. Koje to pojedinosti ima na umu? Pomislila je na svoje cipele - ili, radije, na ono što je od njih ostalo. Bude li je pitao za njih, moraće da prizna da su već uništene i možda će se on zapitati zašto mu to još juče nije rekla.

„Volela bih to“, učtivo je odvratila. „Imamo toliko toga da isplaniramo.“

Sada, kad je večera bila skoro gotova, a kazaljke sata polako stizale na sedam i petnaest, duboko je uzdahnula i rekla sebi da ne brine. Futi je dobar čovek i razumeće ako mu kaže za nezgodu sa cipelama. Reći će mu odmah, odlučila je - čim bude ušao.

Nedugo pre pola osam ugledala je farove njegovih kola kako prolaze pored njenog drveta papaje i zaustavljaju se ispred prozora koji je gledao na ulicu. Svetlo je bacalo rešetkastu šaru na prozor na kuhinjskom zidu, a onda je čula kako se vrata na kolima s treskom zatvaraju. Potom su se kola udaljila - vozač ih je odvezao.

Sačekala ga je na vratima. Osmehnuo se kad ga je pozvala da uđe. „Baš sam gladan“, rekao je.

Seo je, a njegova povređena noga štrčala je pod uglom na koji se sad već navikavala. Protetski gležanj i stopalo bili su sakriveni pod čarapom i cipelom, ali neprirodan ugao pod kojim bi se povremeno našli podsećao je čoveka da su tu. Rekao joj je da je siguran da će odlično funkcionisati; ljudi koji prave proteze odlično su obavili svoj posao. „Razume se, ja imam sreće“, istakao je. „Ima ljudi koji ne mogu sebi da priušte nogu. Stoga ne mogu da rade, pa ostanu bez posla. A sve zbog noge.“ Zastao je, a potom dodao: „To jest, na mestima kao što je Malavi. Ne ovde. Mi imamo sreće.“

„Da, mi imamo sreće“, odvratila je tada. I zaista je tako mislila. Sećanje Mme Makuci na siromaštvo bilo je sveže i bilo je članova

njene porodice koji, kad bi izgubili nogu, nikad ne bi sebi mogli da priušte veštačku, da nije bolnica plaćenih dijamantima njihove zemlje.

Pozvala je Futija za sto i počela da iznosi večeru.

„Ovo naše venčanje“, rekao je. „Sve se više primiče. Moramo isplanirati još neke stvari.“

Mma Makuci je potvrdno klimnula. „Sastavila sam spisak. U jednoj koloni je ono što ti treba da uradiš, a u drugoj ono što ja moram da obavim.“

Futi je izrazio zadovoljstvo zbog ovakvog njenog pristupa. „Međutim, pre no što pređemo na to“, rekao je, „moraš mi reći šta ćeš obući. Šta je s onim cipelama? Jesi li ih već kupila?“

Mma Makuci je pogledala u svoj tanjir. Pitanje je bilo direktno i nedvosmisleno - baš kao što se najviše i bojala. Da se naprosto uopšteno raspitao šta planira da obuče, nadugačko i naširoko bi se raspričala o venčanici ili haljinama koje je imala na umu za svoju deverušu. Međutim, ovo pitanje bilo je teško zaobići.

„One cipele?“ slabašno je rekla. „Veoma je važno da nađem odgovarajuće cipele. Znaš, pre neki dan sam u *Dramu* gledala sliku neveste. Zamisli samo, imala je ružičastu venčanicu i svetložute cipele. Svedožute cipele, Futi! Izgledala je komično. Umrle smo od smeha, i ja i Mma Ramocve.“

Futi Radifud se osmehnuo. „Da, baš šašavo. Trebalo je da obuče ružičaste cipele, kako bi se slagale s ružičastom haljinom, ili možda žutu haljinu koja bi išla sa žudm cipelama.“ Uzeo je punu viljušku hrane i potom nastavio, napola ptmih usta: „Ali, jesi li kupila te cipele?“

Mma Makuci se nejasno zagledala u prazno.

„Cipele? O, te cipele. Veoma su lepe... Znaš, baš sam nešto razmišljajaia o tvom odelu. Da li bi trebalo da ga sada odnesemo na hemijsko čišćenje i spremimo u neku od onih plastičnih kesa, ili bi trebalo da...“

„Već je očišćeno“, rekao je Futi. „U kesi je, a kesa je u ormanu. Sasvim je bezbedno. Ali šta je s cipelama? Jesi li ih kupila?“ Mma Makuci je spustila viljušku i brižljivo obrisala usta uglom svoje papirne salvete. „Ti si veoma zgodan muškarac“, rekla je.

Futi je delovao iznenađeno. „Ja sam samo običan muškarac...“

„Nisi“, rekla je Mma Makuci. „Ti si jedan od najzgodnijih muškaraca u Bocvani. Tako se priča, znaš.“

Futi se nervozno osmehnuo. „Mislim da ima mnogo zgodnijih muškaraca od mene. Sasvim sigurno.“

Mma Makuci je primakla stolicu njegovoj, bio je to neobičan manevar koji je podrazumevao da sklopi sedište svoje stolice dok ju je prinostila bliže Futiju. „Želela bih da te poljubim, Futi“, rekla je.

Ispustio je nož na tanjir, tako da je glasno zazveketalo.

„Ne budi stidljiv“, rekla je Mma Makuci.

„Ja... ja...“ Odavno nije zamucuo, ali sad je počeo.

Mma Makuci se prignula i poljubila ga u obraz.

„Eto“, rekla je. „Sad kad sam te poljubila, srećna sam.“

Izgledalo je da Futijeva vilica podrhtava. „O“, izustio je.

„Da“, rekla je. „Veoma sam srećna.“

Na trenutak je ćutao. Zatim je rekao: „Što se tiče tog poljupca od maločas...“

„Da*“

„Da li bih mogao da dobijem još jedan?“

Mma Makuci je posegla za njegovom rukom i stisnula je. „Naravno“, odvratila je. „Ima još mnogo, mnogo poljubaca.“

Više nisu razgovarali o cipelama.

Nakon što su završili večeru, a Puso i Motoleli otišli na spavanje, Mma Ramocve i gospodin Dž. L. B. Matekoni sedeli su zajedno na verandi svoje kuće u Zebrinoj ulici. Često su to radili posle jela, uživajući u malčice svežijem vetriću koji je pokatkada ćarlijao meću drvećem, osluškujući zvuke noći, tako različite od onih dnevnih. Insekti koji su od svitanja do sumraka ćutali, oglasili su se ćim je zašlo sunce, znajući, možda, da su ptice negde drugde. Oni koji žive u Kalahariju ili na njegovom obodu, slušali su kao deca priće da je to noćno cvrćanje i coktanje, ti zvuci nalik na piskavo štekatanje, zapravo zov kojim zvezde na nebu dozivaju svoje lovaćke pse. A baš tako i zvuće, mislila je Mma Ramocve, premda su sve to stvari koje zvuće tako taćno ćesto samo poezija, zapravo - umak kojim prelivamo stvarnost ne bi li imala malo bolji ukus.

Bilo je to dobro vreme da sede zajedno, ćinilo se Mmi Ramocve, i nije bilo neophodno da išta govore. Te večeri nebo je bilo gotovo belo od zvezda, ispunjeno jutrima i jutrima sazvežđa, sve do samog

horizonta. Kad je bila mlađa, naučila je imena nekih zvezdanih jata, ali dosad je većinu njih zaboravila, sem Južnog krsta, koji se video kako visi na nebu prema Lobaceu, pokazujući ka dalekom Kejpu i njegovom hladnom moru. Mlečni put je takođe bio tu - oduvek je umela da ga prepozna, poput vrtloga mleka u okeanu crnog čaja. Kao devojčica, zamišljala je da je Mlečni put zavesa raja, zamisao od koje je sa žalošću odustala kad je odrasla. Ali nije odustala od vere u raj, gde god da se nalazio, jer je imala osećaj da bi vrlo malo ostalo kada bi se toga odrekla. Dopuštala je da raj možda nije onakav kakvim ga je zamišljala - mesto prikazano u starim bocvanskim pričama, naseljeno plemenitim belim govedima mirišljavog daha - ali sigurno će biti nešto ne previše različito od toga, barem po osećaju koji uliva; mesto gde pokojnici dobijaju sve ono što im je na ovom svetu bilo uskraćeno - mesto ljubavi za one koji nisu bili voljeni, mesto gde će oni koji nisu imali ništa ustanoviti da imaju sve što ljudsko srce može poželeći.

Pogledala je u gospodina Dž. L. B. Matekonija, koji je sedeo pored nje sa šoljom čaja u rukama.

„O čemu razmišljaš?“ upitala je. „Kako ono kažu? Daću ti *tebu* ako mi kažeš o čemu misliš.“

Nasmejao se. „Neke moje misli ne vrede celu *tebu*.“

„To ću ja da prosudim.“

„O Čarliju“, rekao je. „Razmišljao sam o Čarliju. A ti?“ Okrenuo se prema njoj i načas mu se svetlost pojavila u očima, odraz napola osvetljenih vrata iza njih.

„Ja? Razmišljala sam o sledećoj stvari o kojoj bi trebalo da mislim. Imam slučaj s kojim moram da izađem na kraj.“ Klimnuo je glavom.

„Ona rabota s Moetijem?“

„Da“

„Ne poznajem tog čoveka. Mada, mogao bih se raspitati naokolo, ako želiš. U zanatskoj školi ima jedan čovek čiji brat živi tamo, čini mi se. Ili rođak. Ili tako neko.“

Osmehnula se pri pomisli na to. Tako je to u Bocvani - ljudi se poznaju, a ako se i ne poznaju, misle da se poznaju. A tako je i želela da bude. Postoje mesta, shvatila je, gde su svi jedni drugima neznanci i gde, kad vidiš nekog, znaš da ga možda nikad više u životu nećeš videti. Nije mogla ni zamisliti Bocvanu takvu. Ovde nije

bilo neznana - čak i ako čoveka ne znaš lično, on je još uvek brat ili rođak nekoga koga možda znaš ili koga zna neko drugi. A ljudi ne dolaze niotkud, kao što je, izgleda, slučaj u tim dalekim velikim gradovima; svi imaju mesto za koje su vezani sponama krvi, sponama zemlje.

„Hvala ti“, rekla je. „Ali nema potrebe da se obraćaš tome prijatelju. Imam ideju.“ Ispričala mu je za dečaka, Mfoa, koji sigurno pohađa mesnu školu. Učitelji, rekla je, hoće da pomognu pod uslovom da se s dovoljno poštovanja ophodiš prema njima; porazgovaraće sa seoskim učiteljem i videće šta će od toga biti.

Gospodin Dž. L. B. Matekoni je načas razmislio. „Imam rođaka koji je učitelj u tim krajevima“, rekao je. „Bojim se da on nije taj s kim želiš da govoriš, ali sigurno ga poznaje. Njegova škola je na drugoj strani drumu prema Lobaceu, ali putevi su...“

„Nije važno“, rekla je Mma Ramocve. „Putevi idu preko tla, a ne preko ljudi.“

„Tačno tako“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. Ja sam automehaničar, pomislio je, i ne umem to da sročim tako dobro kao Mma Ramocve. Ali ono što je rekla o putevima sasvim je tačno, zaključio je, i pored toga što je smatrao da će to iziskivati dodatno razmišljanje. „Onda, da ga pitam?“

Mma Ramocve je potvrdno klimnula. „Samo da me upozna, Rra. Samo ga zamoli da kaže učitelju da će iz Gaborona doći jedna žena koja želi da popriča s njim. Ili s njom, ako je posredi učiteljica. Kaži da ta žena neće tražiti nikakav dugi razgovor i da neće biti ni na kakvoj smetnji.“

Nije mogao ni da zamisli da bi Mma Ramocve mogla ikome biti na smetnji, i to joj je i rekao. Zahvalila mu je i potom su popili svoj čaj do kraja.

Deseto poglavlje

UČITELJ JE BIO SITAN ČOVEK

Ispostavilo se da je gospodin Dž. L. B. Matekoni bio u pravu. Njegov rođak je poznao učitelja u seoskoj školi blizu Moetijevog imanja. Poslaće dečaka, rekao je, da obavesti drugog učitelja o dolasku Mme Ramocve; do tamo i nazad ima samo še snaest kilometara - prava sitnica za dečaka koji po svoj prilici ionako svakodnevno prepešači osam kilometara do škole. Uradiće to koliko istog prepodneva.

„U tom slučaju“, rekla je Mma Ramocve Mmi Makuci, „odmah ću da odem tamo, Mma. Vi ostajete da zapovedate ovde. Kancelarija je u vašim rukama.“

„Spremna sam za to“, rekla je Mma Makuci, dodavši: „Često razmišljam šta bi se desilo kad biste doživeli neku nezgodu, Mma.“

Mma Ramocve, koja je upravo vadila iz fioke ključeve kombija, iznenađeno je podigla pogled.

„Nezgodu?“

Mma Makuci se načas smela.

„Ne dao bog da vas ikada snađe, Mma. Samo sam mislila šta bi bilo sa firmom ako bi se desilo da doživite neku nezgodu, i...“

„Umrem?“

„Ne, ne, Mma Ramocve. Ne umrete. Samo provedete neko vreme u bolnici. Pitala sam se šta bi se dešavalo ovde u agenciji. Da li bih morala da uzmem pomoćnicu? Da li bih bila kadra da izađem na kraj sa svim važnim slučajevima? Eto o čemu sam razmišljala.“ Zastala je. „Ali to je kao da razmišljaš šta će biti ako Bocvana iznenada postane zemlja sa veoma vlažnom klimom ili ako goveda nauče secvanski, ili nešto podjednako neverovatno. Samo snovi, zapravo.“

Mma Ramocve se uspravila. „Dakle, sigurna sam da biste se odlično snašli“, rekla je. „Baš kao što se nadam da bih i ja, ako ikada doživite neku nezgodu, za šta se iskreno nadam da se nikad neće dogoditi, Mma.“

Mma Makuci je promenila temu i prebacila se na neku prepisku koju joj je Mma Ramocve izdiktirala, ali koju je tek trebalo poslati. Uradiće to, rekla je, i pozabaviće se arhiviranjem, ako stigne. Mma Ramocve joj je zahvalila i otišla.

Ljuska: Ljuska nojevog jajeta. Neko ga je razbio i ostavio delove pored staze koja je vodila do škole. Bila je to uredno održavana staza, jedna od onih koje bi Mma Ramocve opisala kao *državne staze*, oivičena s obeju strana nizom kamenja premazanog krečom. U starim danima Protektorata, dok su Britanci još imali svoje oblasne upravitelje, širom Afrike bilo je mnogo ovakvih staza, i debla drveća premazanih krečom. Navika premazivanja krečom zadržala se u nekim mestima, gde su je ljudi smatrali načinom da zadrže nered na odstojanju: nizovi belog kamenja predstavljali su strukturu, grudobran protiv postepenog nadiranja buša.

Ljuska nojevog jajeta nije pripadala ovde; možda je neko dete donelo jaje da ga pokaže ostalima i ispustilo, ili je došlo do neke detinje čarke koja je dovela do njegovog uništenja. Mma Ramocve se sagnula i stavila parče ljuske u džep, opipavajući njenu debljinu. Zatim je nastavila dalje prema maloj skupini zgrada - ne većoj od dve ili tri - koje su činile mesnu osnovnu školu.

„Izvolite, Mma?“

Iz manje od dveju zgrada izašla je žena i sada je gledala u Mmu Ramocve.

Mma Ramocve je započela tradicionalni pozdrav. Je li žena dobro? Da li je dobro spavala? A žena je njoj postavila ista ta pitanja i zatim ponovila: „Izvolite, Mma?“

„Došla sam da razgovaram s učiteljem“, rekla je Mma Ramocve. „Moj muž poznaje učitelja u drugoj školi - onoj s druge strane drumu. On mu je rođak, i rekao je da...“

Žena je podigla ruku kako bi je zaustavila. „Da, vi ste ta žena, Mma. Čuli smo da dolazite. Dobili smo poruku. Dobro nam došli.“

„Hvala vam. Neću oduzeti učitelju mnogo vremena.“

Žena je pokretom ruke nagovestila da to nije važno. „Ja sam sekretarica škole. Tu smo samo ja i učitelj. Nas dvoje smo celokupno osoblje i imamo veoma malo posetilaca, Mma. Vrlo nam je drago što ste došli da nas obiđete.“

Mma Ramocve ušla je za ženom u ono što je, videla je, bila mala kancelarija. Zidovi su bili omalterisani, ali neokrečeni. Nije bilo tavanice, već su se videle izukrštane drvene grede i donja strana krova od talasastog lima. Na sredini prostorije nalazio se

pravougaoni pisaći sto s trima fiokama, od onih kakvi se mogu naći u državnim nadležstvima širom zemlje. Iza njega stajala je rotirajuća fotelja presvučena prosenjenom, zamašćenom smeđom tkaninom. Sa strane, gurnut uza bočni zid, nalazio se još jedan, manji pisaći sto, na kojem je bio podignut nestabilan toranj od debelih kartonskih faseikli.

„Ovo je učiteljev sto“, rekla je sekretarica pokazujući prema stolu na sredini prostorije. „A onaj preko je moj. Ovo je ujedno i zbornica.“ Nasmejala se na sopstvenu šalu. „Kad dođu učitelji iz većih škola, kažu: 'Gde vam je zbornica?' A ja im kažem: 'Sto jite u njoj!'“

Mahnula je prema rezervnoj stolici postavljenoj ispred učiteljevog stola i pozvala Mmu Ramocve da sedne. „Sedite tamo, a ja odoh da dovedem učitelja.“

Dok je sekretarica bila izvan kancelarije, Mma Ramocve se osvrnula naokolo. Zidovi su bili gotovo goli, samo nekoliko ceduljica bilo je pribodeno na četvrtasto parče izbledele iverice. Tu je bio raspored časova, od osam izjutra do jedan posle podne, sa zabeleženim predmetima: osam - prozivka i aritmetika; devet - secvanski i geografija Bocvane, i tako dalje tokom dana. Čitanje rasporeda izmamilo je osmeh na usne Mme Ramocve, kao i ceduljica naslovljena „Svim zaposlenima“, s navedenim datumima školskih tromesečja. To je kao kad bi ona kačila ceduljice sebi i Mmi Makuci, pomislila je, premda bi baš i mogla uvesti pismena obaveštenja o čaju i pranju šolja, naslovljena na gospodina Dž. L. B. Matekonija i šegrte.

Iza nje se začuo glas:

„Mma?“

Naglo se okrenula. Pokraj do vratka je stajao učitelj, sekretarica iza njega. Oštro je udahнула; nije ovo očekivala. Učitelj je bio veoma nizak - patuljak, u stvari - a sekretarica, žena jedva prosečne visine, znatno ga je nadvisivala.

Brzo se pribrala. „*Dumela*, Rra. Baš sam gledala raspored časova. Sigurno ste veoma zauzeti.“

Učitelj je lako naklonio glavu. „Tu sam samo ja“, rekao je. „Ja i ova gospođa, koju ste već upoznali.“

Prešao je preko prostorije i pružio ruku na pozdrav. Mma Ramocve je svoju pružila naniže; osećala se tako čudno što mora da se sagne

da bi se rukovala s muškarcem. Njegov stisak je bio čvrst, skoro i previše, kad je prihvatio njenu ruku.

„Molim vas, Mma, sedite na tu stolicu“, rekao je. „Ja ću se smestiti za svoj sto.“

Obišao je sto, pri čemu mu se glava jedva videla iznad njega. „Zovem se Oredice Modise. A vi ste, Mma...?“

Relda mu je svoje ime, a on ga je svečano zapisao u blok na svom pisaćem stolu. Završivši, podigao je pogled i osmehnuo se. U tom osmehu bilo je nečega što ju je ganulo; kao da joj je otvarao dušu.

„Udata sam za gospodina Dž. L. B. Matekonija“, rekla je. „On je rođak vašeg kolege iz druge škole.“

Gospodin Modise je napravio novu zabeležku. „Rođak“, rekao je. „Vrlo dobro.“

„Ja sam detektiv“, rekla je Mma Ramocve.

Očekivala je da će i ovo zabeležiti, ali nije. Ova informacija ga je očigledno iznenadila i bacio je pogled u pravcu svoje sekretarice, koja je blago zinula u nemom *oh*.

„Nisam policijski detektiv“, žurno je dometnula Mma Ramocve. „Radim za ljude koji imaju privatne probleme. Ta vrsta detektiva.“

Videla je kako se opušta.

„O“, izustio je. „Shvatam.“

„Na obližnjem imanju dogodio se veoma neprijatan incident“, nastavila je. „Naime...“

„Sve znam, Mma.“ Gospodin Modise je spustio olovku i zavalio se u svoju stolicu. „Bio je to kukavički napad na bezazlene krave tamo na imanju gospodina Moetija. Veoma gadno.“

Sekretarica je zakukala naglas.

„Veoma gadno! Krave! Krave!“

„Znači, na tome radite, zar ne, Mma? U tom slučaju, biće mi drago da vam pomognem kako god mogu. Ne smemo dozvoliti da neko u ovoj zemlji napada goveda. Ne smemo.“

„Ne, ne!“ ciknula je sekretarica.

Mma Ramocve osećala je kako temperatura u prostoriji raste više nego što bi možda trebalo. „Moramo ostati mirni“, tiho je rekla. „Ovo je nešto što svakoga razbesni. Ali moramo ostati mirni kako bismo to rešili.“

„Da, naravno“, rekao je gospodin Modise, okrznuvši pogledom sekretaricu. „Sad sam miran. Ne brinite, Mma. Svi smo mirni.“

Mma Ramocve je shvatila da su njeni strahovi u vezi s njihovom saradnjom bili izlišni: ovo dvoje su, barem, bili saveznici - celokupno osoblje. Rekla im je zašto je došla kod njih. Ima jedan dečkić, zove se Mfo, čija majka radi u Moetijevoj kući...

„Mfo?“ rekao je učitelj. „Taj mali je jedan od naših. Eno ga u učionici. Baš je sada tamo.“ Uzeo je olovku i zapisao ime u svoj blok: MFO, velikim slovima.

Mma Ramocve je i mimo svoje volje sklopila dlanove. Upalilo je.

„Da li dečak nešto zna?“ upitao je gospodin Modise.

Ispričala mu je za svoj susret s detetom na Moetijevom imanju. „Sigurna sam da zna šta se dogodilo“, rekla je. „Ali isto tako sam sigurna da je bio uplašen. Zato moram da razgovaram s njim.“

„Da, da“, rekao je učitelj, davši sekretarici znak. „Odmah ga dovedite. Onda ga možemo ispitati u vezi s ovim. Ima da izvučemo istinu od njega, a on će nam sve reći ili će dobiti batine.“ Mma Ramocve je jeknula. „Molim vas! Nećemo nikoga tući. I...“ Zaćutala je. Biće nemoguće govoriti s dečakom u učiteljevom prisustvu, a opet, moraće da bude taktična. „Ako nemate ništa protiv, Rra, mislim da bi bilo bolje da nasamo popričam s njim.“

„Zašto? Ja sam njegov učitelj.“

„Da, i sigurna sam da vas izuzetno poštuje. Ali, moje iskustvo, Rra - a već sam nekoliko godina detektiv - govori da neki svedoci, a pogotovo deca, ne govore slobodno ako se u prostoriji nalazi neko koga vole i poštuju. Kažu ono što misle da ta osoba želi da kažu, Rra. To je veoma čudno, ali ljudska priroda je čudna i, eto, tako ja mislim.“

Načas ju je podozrivo osmotrio, a onda klimnuo glavom u znak da se slaže.

„Vi ste stručnjak, Mma.“

Zahvalila mu je na razumevanju i primetila kako je sinuo čuvši kompliment. Kakve komplimente dobija učitelj u bušu, upitala se; i pri tom učitelj kao ovaj, maleni čovek koji je, mora biti, navikao da bulje u njega?

„Nema na čemu, Mma“, rekao je. „Stvarno nema na čemu. Želite li da razgovarate s njim ovde ili napolju?“

„Napolju“, smesta je odvratila.

Dečak Mfo, honorarni čobanin, sin kućne pomoćnice, prilično slabunjav dečkić koji po svoj prilici nije znao ko mu je otac - dečak kome su se slinci iz nosa cedili preko gornje usne - stajao je pred njom tresući se od straha.

Stajali su pod drvetom nedaleko od učionice. Bilo je vruće i hladovina je bila prijatna. Iznutra, kroz otvorene prozore učionice, dopirali su zvuci dece koja su recitovala tablicu množenja.

*Dva puta četiri jednako osam;
triputa četiri jednako dvanaest;
četiri puta četiri...*

„Sećaš li me se, Mfo?“

Nakratko ju je pogledao i onda odmah oborio pogled. Bio je bosonog, a stopala su mu bila prašnjava. Kako ima male prste, pomislila je Mma Ramocve.

„Da, Mma. Da.“

Osmehnula mu se.

„Ne smeš me se bojati, Mfo. Pogledaj... vidi ovo.“ Posegla je u džep i izvadila ono parče ljuske.

Okrznuo ga je pogledom i rekao:

„Slomljena je.“

Mma Ramocve mu je pružila ljusku.

„Uzmi je, ako hoćeš. Izvoli. Neki veruju da donosi sreću. Jesi li već čuo za to?“

Posežući da uzme ljusku od nje, odmahnuo je glavom. Primetila je da je upotrebio obe ruke da primi poklon, kao što je i pristojno. Poneko još uvek uči decu kako se valja ponašati, čak i ovog sirotog dečkića koji u svom kratkom životu sigurno nije imao mnogo. Pitala se jesu li ga ikad odveli u Gaboron - verovatno nisu; ili ga počastili nečim - skoro sigurno nisu. Prisetila se svoga prvog sladoleda i zadovoljstva koje joj je pričinio; smatrala se srećnom što je imala detinjstvo koje joj je donelo samo lepe uspomene.

„Onomad kad smo se videli, Mfo“, blago je rekla, „učinilo mi se da se malčice bojiš nečega. Ne želim da se sad ičega bojiš.“

Nastavio je da zuri u tlo. Primetila je da i dalje drhti.

„Ponekad je, znaš“, produžila je, „bolje progovoriti o neče mu nego držati to u sebi. Vidiš, niko te neće kazniti zato što si razgovarao sa mnom. A ja neću nikome reći da smo pričali. Obećavam.“

Ostao je nem. Preko tla iza njih prešla je senka, senka velike ptice, strvinara, možda, koji je leteo negde između njih i sunca.

„Rra Moeti neće znati“, tiho je rekla.

Dejstvo ovoga bilo je trenutno. Naglo je podigao pogled, pogledavši je pravo u oči; i ugledala je njegov strah.

„On te ne sme povrediti“, rekla je. „Nije mu dozvoljeno da te povredi. Postoji...“ Šta, upitala se, šta to postoji što bi sprečavalo gospodina Moetija da povredi ovo dete? Zakon? Koji otelovljuje... ko? Policajac u stanici dvadeset pet kilometara odavde? Činovnik u nekom nadleštvu u Gaboronu, još više udaljenom od sveta u kom živi ovaj dečak? „Nije mu dozvoljeno“, rekla je.

Zurio je u nju. Usna mu je podrhtavala, a onda su potekle suze. Koraknula je napred i zagrlila dečaka dok je jecao. Osećala je kako se trese u njenom zagrljaju, ramena tako uzanih, tako slabašnih.

Nije progovarala sve dok jecaji nisu utihnuli, a onda mu je svojom maramicom obrisala nos.

„Eto, Mfo. Je l' ti sada lakše?“

„Žao mi je“, promućao je. „Žao mi je što sam to uradio, Mma. Ja sam nevaljao dečak i sada me mogu poslati u zatvor.“ Mma Ramocve nije ovo očekivala.

„Ti... ti si to uradio, Mfo? Ona goveda? Goveda koja si ćuvao?“

Nemo je klimnuo glavom.

„Ali, zašto? Zašto bi povredio goveda?“

„Zato što je Rra Moeti rđav čovek, Mma. Radi ružne stvari mojoj majci.“

Mma Ramocve je uzdahnula. Neobjašnjivo postaje objašnjivo, pomislila je. Da, bilo je manje ili više onako kao što je i mislila. Siromašna služavka i moćni zemljoposjednik. Ništa novo; dešava se s kraja na kraj zemlje - s kraja na kraj svake zemlje, ma gde se nalazila. Ljudi koji imaju mnogo novca i zemlje ponašaju se prema onima koji ih nemaju onako kako hoće. Siromašni ljudi su im na milosti i nemilosti; oduvek je bilo tako i, nažalost, to se verovatno nikad neće mnogo promeniti. O, biće promena na površini, sa zakonima i propisima koji će otežavati ljudima da iskorišćavaju

druge, ali uvek će postojati mesta, mesta izvan utabanih staza, do kojih zakoni i propisi nikad ne dosežu. I uvek će biti muškaraca koji će smatrati da zakoni koji štite žene nemaju nikakve veze s njima ili da nisu ni namenjeni da ih se ozbiljno shvati.

Na brzinu je procenila situaciju. Mora biti da je dečak video kako mu ovaj zlostavlja majku - kako je bije, možda, ili joj uteruje strah u kosti - i odlučio da uzme stvari u svoje ruke. Sigurno se osećao potpuno bespomoćno pred majčinim mučiteljem, a onda je shvatio da postoji način da Moetiju uzvрати udarac. Svaki Mocvana voli svoja goveda i gospodin Moeti nije nikakav izuzetak što se toga tiče. Ako neko želi da ga istinski povredi, šta je, onda, lakše nego da nasrne nožem upravo na goveda koja ga poznaju i veruju mu?

Nije bila načisto šta da kaže. Mfo je prouzrokovao veliki gubitak, što je teško smela zanemariti, pogotovo s obzirom na to da je preuzela obavezu da otkrije šta se dogodilo. Ali kako da ga preda na milost i nemilost gospodinu Moetiju - istom onom čoveku koji je bio surov prema njegovoj majci? Prisetila se i da mu je obećala da gospodin Moeti nikad neće saznati za njihov razgovor.

Spustila je pogled prema dečaku.

„Slušaj, Mfo. Uradio si nešto strašno - jednu od najgorih stvari koje iko može uraditi. Nikad više ne smeš uraditi tako nešto, Mfo. Nikad. Jesi li me razumeo?“

„Hoćete li me istući, Mma?“

Trudila se da se ne osmehne.

„Dabome da neću. Hoću da ti kažem sledeće: jasno mi je da si se mnogo naljutio kad si video da ti je povredio majku. Ali ne smeš naprosto da uradiš nešto ovakvo, čak i ako smatraš da je taj čovek to zaslužio. Ovde u Bocvani ne radimo tako. Jesi li razumeo?“

Beše prestao da se trese, primetila je, i pomislila kako mu glas zvuči jače.

„Razumeo sam, Mma.“

Gledala ga je. Podozrevala je da ovaj dečak dobro zna šta je kazna, a deca koja znaju šta je kazna često ne žele da znaju ništa više o njoj.

„U redu“, rekla je. „Pamti to što sam ti rekla. Pamti. A sad idemo natrag u učionicu.“

Otpratila ga je do učionice, držeći ga za ruku. Dok su prelazili preko malog komada vrele crvene zemlje, upitala ga je da li voli da ide u školu.

„A gospodin Modise?“ rekla je. „Kako ti se dopada tvoj učitelj?“
Mfo je klimnuo glavom.

„Dopada mi se, Mma, iako je premalen, Mma.“

„Jeste, mali je“, rekla je. „Ali, uvek imaj na umu: mali ljudi su često veliki iznutra - a to je ono što je važno.“

„Možda“, promrmljao je Mfo.

Odvezla se natrag u Gaboron duboko zamišljena. Postoje istrage koje se neverovamo brzo slegnu, kad dobro plasirano pitanje dovede do naglog raspetljavanja onoga što je ličilo na zamršeno i tamno povesto zbunjujućih činjenica i poluistina. Ne beše očekivala da će rešenje ovog slučaja doći baš ovako brzo i ovako jednostavno; međutim, podsetila je sebe, tako se rešava većina problema u ovozemaljskom životu - brzo i jednostavno.

Zatekla je sebe kako razmišlja o Mfoovoj majci - ženi koju je upoznala u Moetijevoj kući; o njenoj poniznosti u prisustvu poslodavca; o prezrivom ponašanju prema njoj, Mmi Ramocve. Priželjkivala je da može učiniti nešto u vezi s tim - da može nekako osloboditi tu ženu iz ropstva u kojem zasigurno živi. Ali šta može da učini? Ovakvo ugnjetavanje nije ništa novo; muškarci se posvuda tako ponašaju prema ženama, stalno, a ima i slučajeva, mada možda manje uobičajenih, kada su žene takve prema muškarcima. Situacija se poboljšala, razume se, ostvarenjem veće ravnopravnosti žena, ali vesti o tome teško da su doprle u ovu zabit. Farma ume da bude mali svet, zakon za sebe; to ume da važi čak i za domaćinstvo.

A onda je pomislila na dečaka. Njena prva reakcija bila je da mu poveruje. Njegova potresenost je očigledno bila iskrena, a reči priznanja navrle su iz njega neuvežbane. Međutim, deca izmišljaju koješta, pa čak i priznanja.

Zasad će, međutim, polaziti od pretpostavke da je rekao istinu. Jedno je bilo jasno: priznanje nije ništa rešilo. Morala je da ima u vidu svoju dužnost prema gospodinu Moetiju; možda joj se nije dopadao, ali ipak joj je bio klijent i teško da može da sakrije istinu od njega. U isto vreme, shvatala je da ne može otići kod njega i otkriti

mu da je Mfo odgovoran za napad. Ne samo da je tu bilo obećanje koje je dala dečaku, ali ako ga identifikuje kao krivca za incident, tada će biti odgovorna za svako zlo koje snađe malog ili, štaviše, njegovu majku. Da li bi mogla da kaže gospodinu Moetiju da je pronašla počinioca, ali da će ga sama kazniti? Teško da bi gospodin Moeti to prihvatio, i bio bi sasvim u pravu.

Kad se vratila u kancelariju, dok je Mma Makuci kuvala čaj, Mma Ramocve joj je ispričala o svojoj poseti školi. Ispričala je svojoj pomoćnici o gospodinu Modiseu, koji je veoma zainteresovao Mmu Makuci; ona ima rođaka, rekla je, koji je veoma nizak, i koji je upao u mravojedov brlog. „Bio je prenizak da se izvuče odatle“, objasnila je. „I tako je morao da ostane tamo sve dok neko nije naišao tuda i izvukao ga. Ali pre toga se mravojed vratio i bio je veoma ljut kad je zatekao tu nisku osobu u svom brlogu. Navodno je rešao i pokušao da ujede mog rođaka. Situacija je bila veoma opasna.“

Mma Makuci je imala još nekoliko priča o svom rođaku, ali ju je Mma Ramocve blago prekinula pre no što je razvezla drugu - prilično dugu i žalosnu pripovest o rođakovom venčanju s neobično visokom devojkom.

„Možda biste mi ostatak mogli ispričati nekom drugom prilikom, Mma“, rekla je. „Sada moramo da porazgovaramo o ovoj raboti s Moetijem.“

„Ali bilo je tako smešno“, nije se dala Mma Makjaci. „Vidite, kad se izuzemo nizak muškarac oženi visokom ženom...“

„Mogu da zamislim“, rekla je Mma Ramocve. „Ali stvarno moram da donesem kakvu-takvu odluku, Mma, i vaš savet bi mi dobro došao.“

Mma Makuci je skrajnula misli o niskim muškarcima i visokim ženama, i poklonila punu pažnju Mmi Ramocve. Pomno je slušala dok je Mma Ramocve opisivala dečakovo iznenadno priznanje, cokćući s neodobravanjem.

„Deca danas rade veoma rđave stvari“, rekla je, „zato što gledaju televiziju. Čim uključite televizor, šta vidite, Mma? Vidite nasilne ljude - i ništa drugo. A ako ste dete i gledate tako nešto, šta ćete pomisliti? Pomislićete da baš tako i treba da se ponašate - da uništavate stvari, uništavate ljude.“

Mma Ramocve je shvatala ovo, ali pitala se da li je u ovom slučaju primenljivo.

„Čisto sumnjam da onaj dečak gleda televiziju“, rekla je. „Mali je čobanin, a mati mu je kuhinjska sluškinja, i to drugog reda. Ne bih rekla da to dete gleda televiziju.“

„Biće onda da je čuo za te stvari, Mma. Tako vam to sada biva. I ne zaboravite da su svi ti nasilni televizijski signali u vazduhu svuda oko nas. Otkud znate da se nasilje ne širi i tako?“ Mma Ramocve nije želela da se uvaljuje u raspravu o ovoj novoj i, po njenom mišljenju, krajnje spornoj teoriji. Ono što je htela da zna bilo je šta bi Mma Makuci *uradila* u vezi s ovim. „Ali, šta biste *vi* uradili, Mma?“ navaljivala je.

Mma Makuci je malo porazmislila.

„Rekla bih Moetiju da ste čuli kako je ovu bedu sam sebi navukao na vrat, time što se rđavo ponašao. A zatim bih mu rekla da nije verovatno da će se ono ponoviti. A ako ste vi to sprečili, tada ste mu, mislim, pružili sasvim dobru uslugu.“

Mma Ramocve nije bila baš ubeđena u to.

„Ne znam hoće li on baš tako gledati na to“, rekla je.

„Pa, ne vidim od kakve bi mu pomoći bilo ako bi kaznio tog dečaka“, rekla je Mrna Makuci.

„U pravu ste“, rekla je Mma Ramocve.

„Mogli biste otići u policiju“, rekla je Mma Makuci. „Policija je uvek tu.“

Mma Ramocve je uzdahnula.

„Obećala sam malome da neću nikome reći za ono što mi je rekao. Možda nije trebalo da mu to obećam, ali jesam. U tom času razmišljala sam o njemu kao o svedoku, razumete, a ne kao o počinocu.“

„Ali, zašto se Moeti nije odmah obratio policiji?“ upitala je Mma Makuci. „Na njemu je da odluči da li želi da policija to istražuje. Nije joj se obratio - došao je kod vas. Prema tome, zapravo i nije do vas da odete u policiju, Mma.“

„Možda i nije“, rekla je Mma Ramocve.

„Pa, eto“, rekla je Mma Makuci, tonom koji je kazivao o izvesnom zadovoljstvu. „Dakle, time je to rešeno, zar ne. QED - kao što su nas učili da kažemo na Bocvanskom koledžu za sekretarice.“

„QED?“ ponovila je upitnim glasom Mma Ramocve. „Šta to znači?“

Mma Makuci je delovala smeteno. „QED? Nisam stoprocentno sigurna. Mislim da može biti da znači *Eto vidiš*, ili možda *Lepo sam ti rekao...*“* (*QED* je skraćenica od latinskog izraza *Quod erat demonstrandum* (otprilike: kao što je i dokazano; kao što je trebalo dokazati); koristi se u matematici, fizici i filozofiji. (Prim. prev.)

Mma Ramocve joj je priskočila u pomoć; razumela je osetljivost Mme Makuci i nije želela da joj natrljava nos.

„Možda niste stoprocentno sigurni“, rekla je. „Ali verujem da ste najmanje devedeset sedam procenata sigurni!“

Bila je to veoma dobra šala, koja im je obema omogućila da se okanu pitanja napada na Moetija i počnu da razmišljaju o nečemu drugom. Međutim, Mma Ramocve nije bila baš zadovoljna. Osećala je nekakvu nejasnu grižu savesti, kao da je namerila da prikrije veliki zločin. I odjednom je shvatila da je gotovo i uradila baš to; nije do nje da odluči hoće li ili neće obelodaniti šta se uistinu dogodilo. Počinjen je zločin, pa makar to bio zločin koji je počinilo dete - nešto što bi, u normalnim okolnostima, zahtevalo strog razgovor s detetom i obećanja roditelja. Ne, moraće da ode i vidi se s dečakovom majkom, i prebaci ovu rabotu na nju. Založiće se za dečaka, ali ne može ga sasvim zaštititi, kao ni njegovu majku; svet nije onakav kakav bi ona želela da jeste, ali tu već ne može uraditi bogzna šta. Ne bi bilo u redu da zataji istinu od gospodina Moetija, ali isto tako ne bi bilo u redu da pogazi obećanje dato malom, ranjivom detetu, koje nikada neće zaboraviti kako ga je izdala odrasla osoba kojoj je verovalo. Ovde se, dakle, suočavala sa dva zla, i bila je sigurna da joj se neosporno valja odlučiti za ono manje.

Jedanaesto poglavlje

ČARLI DOLAZI NOĆU U ZEBRINU ULICU

Te večeri je Čarli došao u kuću u Zebrinoj ulici. Došao je tiho, pojavivši se na sporednim vratima kao prikaza, i prepao Mmu Ramocve, koja je prala sudove posle večere. Stajala je pokraj sudopere, ruku zaronjenih u sapunjavu vodu, kad je napolju spazila pokret, napola u tami, napola u kvadratu svedosti koji je dopirao s prozora.

„Čarli!“

Nije je čuo; buljio je kroz prozor unutra, kao da pogledom pretražuje prostoriju. Mahnula mu je, dajući mu znak, a on ju je okrznuo pogledom.

„Otvoriću ti“, oblikovala je usnama reči.

Nije izgledalo kao da želi da uđe, budući da se sada činilo da se povlači natrag u senku.

„Čekaj. Ne idi.“

Na brzinu je obrisala ruke i onda otvorila vrata koja su vodila iz kuhinje u dvorište. Otvorena vrata bacila su napolje pravougaonik svetlosti otkrivajući Čarlija, koji je sav u neprilici stajao pored jednog od kržljivih grmova koje Mma Ramocve beše zasadila u tom nezgodnom, prilično peskovitom delu svoga vrta.

Davala je sve od sebe da deluje normalno, kao da dolazak nenajavljenog noćnog posetioca koji vreba u tami nije ništa neobično.

„Znači, Fanvel ti je preneo moju poruku“, rekla je. „Drago mi je što si došao.“

Promrmljao je nešto što nije razabrala.

„Što ne uđeš u kuhinju?“ upitala ga je. „Mogu ti dati nešto da jedeš, ako hoćeš.“

Odmahnuo je glavom.

„Nisam gladan. I ne želim da vidim gazdu.“

Pokretom ruke pokazala je da prihvata njegove razloge.

„Ne moraš da ga vidiš. Možemo popričati i ovde napolju.“ Krenula je prema njemu i uzela ga za ruku. „Znaš, često volim da izađem uveče u vrt. To je dobro vreme da osetiš miris biljaka. Vidiš, uveče drugačije mirišu. One...“

„Ne mogu se dugo zadržati“, rekao je.

„Ne moraš. Možeš da odeš kad god poželiš. Ali bilo bi bolje, zar ne misliš, kad bismo porazgovarali o ovome.“

Povukla ga je prema bočnom zidu kuće, ka dvema starim gvozdanim stolicama koje su držali napolju i na kojima su retko sedeli, ali odupro se.

„Ovo su moja posla“, nadureno je rekao. „Nisam dete.“

Stisnula mu je ruku.

„Naravno da su to tvoja posla, Čarli. Naravno da jesu.“

„Pa što onda više na mene, ona žena? Zašto me...“

„Mma Makuci?“

Smrknuo je.

„Ko krava je. Stalno melje, ko krava.“

Mma Ramocve je odmahнула glavom.

„Vas dvoje se baš razilazite u mišljenjima, zar ne?“ A i to je, činilo joj se, bilo blago rečeno; Mma Makuci i Čarli koškali su se otkako su se upoznali - sukob ličnosti, rekao je jednom prilikom gospodin Dž. L. B. Matekoni. Benzin i dizel, dometnuo je tada; ne mešaju se.

„Nema ona tu šta meni da soli pamet“, nastavio je Čarli. „One bebe...“

Mma Ramocve je čekala da završi rečenicu, ali začutao je.

„One bebe“, rekla je blagim glasom. „Tvoja deca.“

„Nisam joj ja reko da ih rodi“, rekao je. „Sama je kriva. Kad je glupača.“

Mma Ramocve se ugrizla za usnu. Učinilo joj se da je Mma Makuci možda ipak u pravu; trudila se da ne diže glas.

„Niko ne mora da se venča s nekim ako neće“, rekla je ravnim tonom. „Nije dobro terati ljude na to - posle samo budu nesrećni.“

„Neću još da se ženim“, rekao je Čarli.

„Onda nemoj“, odvratila je Mma Ramocve. „Uostalom, možda te ona ne bi ni htela. Jesi li popričao s njom o tome?“

Rekao je da nije. Nije video Prudens otkako mu je saopštila da je u drugom stanju.

Mma Ramocve je još uvek nastojala da bude blaga, ali ipak joj se omaklo pitanje.

„Zašto? Zašto si uradio nešto takvo, Čarli?“ Videla je dejstvo svoga pitanja: bilo je bola na njegovom licu; videla ga je, čak i na slaboj

svetlosti koja je dopirala s prozora.

„A šta sam mogao, Mma? Ne mogu ja da vodim računa o njenoj deci.“

„O tvojoj deci, Čarli.“

Zinuo je da nešto kaže, ali ga je zaustavila.

„Ali nemojmo sada o tome, Čarli. Bi li hteo da ja popričam s njom?“

Videla je kako je razrogačio oči.

„Vi, Mma?“

Uzdahnula je.

„Da, Čarli. Mogu ja da odem. Ponekad je lakše ako neko drugi obavi razgovor umesto tebe. Ta osoba može da objasni. Može da kaže drugoj osobi kako se ti osećaš. Tako sve bude lakše.“

Jasno je videla da se lomi i nije popuštala.

„Mogla bih da joj kažem da smatraš da ti još nije vreme da se ženiš, ali da bi voleo da joj koliko-toliko - pa makar i malo - pomogneš u vezi s decom. Mislim da nije posredi novac - ne u ovom slučaju. Možda će biti dovoljno da posećuješ decu, tako da odrastaju znajući da imaju oca.“

Sluša, pomislila je.

„Ali šta ako me ona natera da se oženim njome?“

„Mislim da neće. A ja joj mogu reći da ti to i ne pominje - ako bude htela da me sasluša.“

Čarli je ćutao.

„A Mma Makuci?“

Mma Ramocve je spremno odgovorila.

„I s njom ću da popričam. Ne verujem da će ti išta reći.“ Oklevala je. „Seti se, ipak sam joj ja gazda. I znam da ume da bude pomalo... pomalo silovita tu i tamo.“

Nije to predvidela, ali kao da je ova opaska sve promenila.

„Možete da joj kažete da začepi, Mma?“ rekao je Čarli. „Pa to je super. A ja sam sve vreme mislio da se svi slažu s njom. Sve te žene. Vi. Ona. Mma Potokvane. Sve protiv mene.“

„Dakle, Čarli, ja nisam protiv tebe. To ti obećavam.“ Zastala je. „A sutra ćeš se vratiti na posao? Ako ćeš se vratiti, obavestiću gospodina Dž. L. B. Matekonija. Neće ti reći ni reč.“

„Ni reč?“

„Porazgovaraću i s njim. Razumeće.“

Čarli je razmislio malo o ovome.

„On je dobar čovek.“

„Dabome da jeste, Čarli, isto kao i ti, samo da znaš.“

Da nije bilo tako mračno, Mma Ramocve bi videla dejstvo svojih reči. Čarli, koji je stajao pokunjeno, kao da očekuje da ga neko udari, kao da je odjednom porastao. Nestalo je tajnovitosti s kojom se ponašao i iskoračio je, kao da sve senke, i prave i one druge, ostavlja iza sebe. „Hvala vam, Mma. Hvala vam...“ Zagrcnuo se.

Pogledala je na svoj ručni sat.

„Kasno je, Čarli. Hoćeš li da te odbacim kući?“

„Kod Fanvela sam.“

„Mogu te odbaciti tamo. Idi do kombija, ja odoh po ključeve.“

Odvezli su se na drugi kraj grada, do Starog Naledija, gde je Fanvel živeo sa svojom babom. Bio je to sirotinjski kraj - najbedniji u gradu - i ulična rasveta nije postojala. U jednom trenutku su pogrešno skrenuli i našli se u sasvim nepoznatoj ulici. Čarli je verovao da će možda moći da se vrate na pravi put ako na sledećoj raskrsnici skrenu desno i rekao je Mmi Ramocve da nastavi tuda.

„Ovde se čovek stvarno može izgubiti“, rekla je. „Čak i u po belog dana.“

„Ima previše kuća“, rekao je Čarli. „Ne bi smeli da dozvole ljudima da dižu ove straćare.“ Piljio je kroz pomrčinu. „Ovde skrenite, Mma. Ovaj put zavrće na onaj s kog smo došli.“

Mma Ramocve je zakrenula volan kombija. Mlaz svetlosti iz farova prešao je preko improvizovane tarabe i zidova kuće iza nje, da bi potom ponovo osvetlio površinu drumu, koji nije bio ništa više od gradskog puteljka, nepopločanog i džombastog. A pokraj njega kržljivo drvo i onda kapija, još jedna kuća, nešto veća od susedne i obojena neodređenom bojom - na tom svetlu bilo je teško razaznati kojom - a malo dalje na rubu puteljka, pola na njemu, pola izvan njega, parkiran nemarno isto kao i sva ostala vozila na ovom bednom mestu, mali kombi, koji je - u ovom slučaju boja je bila nepogrešiva - bio beo.

Ugledala je nekoliko sekundi pre Čarlija, i snažno nagazila na kočnicu.

„Ne“, rekao je. „Ovo je pravi put. Terajte dalje.“

„Čarli“, promucala je.

A onda ga je ugledao i on.

„O“, izustio je. „Ono liči na vaš stari kombi, Mma.“

Mma Ramocve je promenila brzinu i nastavila napred polako, zastavši tik iza tog drugog kombija. Pod bleskom farova, bela je bila blistava, gotovo sjajna. Isključila je motor, ali je svetla ostavila upaljena.

„Čarli, to je moj kombi. Znam to.“

„Ima mnogo takvih kombija, Mma. Bela je popularna boja.“

„Ovaj ovde je moj“, rekla je. „Proveriću. Ima jedno mesto gde me je stubić udario.“

Izašla je iz kombija, a Čarli za njom. Sagnuvši se, obasjana mlazorn svetlosti u tami, razgledala je mesto na karoseriji koje se susrelo sa zalutalim stupcem. Bilo je tu, tačno tamo gde i treba da bude. Ispravila se i prešla spreda, zavirujući kroz prozor na vozačkoj strani. Da. Bila je tu - velika ogrebotina na metalnoj instrument-tabli, koju je Puso, kad je bio mali, napravio pletaćom iglom.

Okrenula se prema Čarliju. Farovi su joj bleštali pravo u oči, dva veličanstvena sunca u pomrčini, i nije mu razaznavala lice.

„Ovo je sasvim sigurno moj kombi, Čarli. Tamo je ulubljen, a tu je i ogrebotina što ju je napravio Puso. Ovo je moj mali beli kombi.“

Ubedila ga je.

„Pa dobro“, rekao je, nežno dodirujući karoseriju. „Znači, ovde je, Mma. Naš stari drug. Još se kotrlja.“

Osvrnula se naokolo. Kuća pred kojom je kombi bio parkiran bila je malo bolja od mnogih drugih u okolini - imala je dobro održavano dvorište, mali kokošarnik, dvorišni klozet sa slavinom na spoljnom zidu, stazu oivičenu malim kamenjem. Sama kuća bila je obavijena tamom, mada su u susednim kućama gorela svetla.

„Znate, Mma“, rekao je Čarli. „Dobro je videti da se ovaj kombi još kotrlja. Mora biti da je popravka koštala. Ili ju je radio neko mnogo dokon.“

„Kao što sam ja.“

Oboje su se naglo okrenuli. Glas je došao odnekud iza njih, s puta, a ne iz dvorišta. Nasred puta stajao je neki muškarac, obris u tami.

„Ovo je moj kombi“, rekao je obraćajući se Čarliju. „Šta to radite, Rra? Zašto zagledate moj kombi?“

Odgovorila mu je Mma Ramocve.

„Ne radimo ništa loše, Rra“, rekla je. „Ovaj kombi je nekad bio moj. Prolazili smo ovuda i ugledali ga. To je sve.“

Muškarac im je prišao; sada, na svetlosti farova, dobro su ga videli. Bio je zdepaste građe, u svojim tridesetim godinama, i nosio je uredne kaki pantalone i belu košulju. Dok ih je gledao, videli su da se opušta.

„Uložio sam nešto truda“, rekao je. „Ali najveći deo posla odradio je čovek gore na severu, koji ga je kupio pre mene. Nije stigao da ga završi, pa sam ja odradio ostalo.“

„Vi ste mehaničar, Rra?“ upitao je Čarli.

„Ne“, odvratio je muškarac. „Nisam mehaničar. Ne pravi, u svakom slučaju.“

„Ja jesam“, rekao je Čarli. „Radim u Brzim motorima Tlokvenga.“

„Znam gde je to“, rekao je muškarac. „Tamo je i kancelarija one detektivke.“

„A to sam ja“, rekla je Mma Ramocve. „Ja sam ta detektivka.“ Čovek je ldimnuo glavom u njenom pravcu. „Vi ste vozili ovaj kombi, Mma?“

Pružila je ruku i dodirnula karoseriju.

„Godinama, Rra. Godinama.“

„A sad? Sad vozite ovo valjano vozilo ovde?“ pokazao je pre ma plavom kombiju. „Blago vama.“

Mma Ramocve se saglasila da je novi kombi udoban i, štaviše, elegantan. Ali, priznala je, još voli svoj stari kombi. Bio joj je prijatelj.

„Znam na šta mislite“, rekao je muškarac. „Valjda se čovek navikne na kola. To vam je kao sa starim cipelama.“

„Oblikuju se prema vama“, rekla je Mma Ramocve. Muškarac je potvrdno klimnuo.

„E, pa...“

Mma Ramocve je šumno uvukla vazduh. U životu postoje trenuci kad nešto moraš reći ili zauvek zaćutati u vezi s tim. Bilo je apsurdno - znala je da jeste - ali morala je da progovori.

„Recite, Rra, da li biste bili u iskušenju da prodate ovaj kombi ako bi vam neko ponudio dobru cenu - pri tom mislim na *stvarno* dobru cenu?“

Čarli joj je dobacio namršten pogled. Dodirnula ga je po ruci - pokret koji je trebalo da mu kaže da prepusti ovo njoj. „Stvarno dobru

cenu?“

„Da, Rra. Šta ako vam neko plati dovoljno da možete da kupite novi kombi? Ne stvarno novi, dabome, ali neki koji je prešao mnogo manje od ovoga. Mnogo manje.“

Muškarac nije okkvaio.

„Pristao bih“, rekao je. „Pristao bi svako ko ima malo zdrave pameti, samo kad bi mu prišla takva osoba.“

„Ja sam ta osoba“, tiho je rekla Mma Ramocve.

Čarli je pokušao da interveniše.

„Mma, šta će reći gospodin Dž. L. B. Matekoni?“

Mma Ramocve je odsečno odgovorila.

„To je moj novac, Čarli. Moj. I ako hoću da ga potrošim, onda...“

„U redu“, rekao je Čarli. „Ali dajte bar da pitam šta je rađeno na kombiju.“

Mma Ramocve se okrenula prema muškarcu.

„Na to ste već odgovorili, Rra, zar ne?“

Muškarac je, izgleda, nanjušio priliku.

„Sve je urađeno, Mma! Sve. Novo ovo, novo ono, novo šta god pomislite. Da, sve.“

„Eto“, rekla je Mma Ramocve Čarliju.

„Čuo si ga.“

Čarli je odmahnuo glavom.

„Šta je ovo? Sta je *ono*? Mehaničari ne govore tako, Mma.“

Muškarac se branio.

„Rra, ona je žena. Ne želite da opterećujete žene pričom o kolenastim vratilima i promeni klipova. Kao mehaničar - to bi trebalo da znate.“

„Tako je“, rekla je Mma Ramocve. „Nema svrhe da gnjavite žene mehničkim pojedinostima.“ Ponovo je dotakla kombi. „Možemo li sutra porazgovarati, Rra?“

Muškarac je revnosno potvrdio klimnuvši glavom. „Radim u onoj prodavnici električne opreme na Keju. Znaete o kojoj govorim?“

„Znam“, odvrtila je Mma Ramocve. „Mogu li da navratim ovih dana, da popričamo o ceni?“

„Možete“, saglasio se muškarac. „Kad dođete tamo, tražite Danijela. Nisam uvek u prednjem delu radnje, možda će morati da

me pozovu pozadi iz kancelarije. Ja sam pomoćnik poslovođe, znate.“

„Onda ću tako i uraditi, Danijele“, rekla je Mma Ramocve. Poželeli su jedni drugima laku noć i vratili se u plavi kombi. Dok su odlazili, Danijel im je veselo mahnuo pre no što je otvorio svoju kapiju i iščezao na kamenjem oivičenoj stazi.

„Ne mislim da je to dobra zamisao, Mma“, rekao je Čarli. „Ovo je baš dobar kombi, a i koštao je dobre pare. Šta ćete da radite?“

„Prodaću ga, Čarli.“

Zazviždao je.

„Ne smete. Ne smete da prodate ovaj valjani kombi i opet kupite onaj stari. Ne smete raditi takve stvari, Mma.“

„Ne smem?“ rekla je Mma Ramocve. „Zašto? Možeš li da mi kažeš zašto ne smem?“

Čarlija je ostavila pred Fanvelovom kućom, koja je bila u mraku. Ponovo se bio ućutao, ali nije imala utisak da se predomislio u pogledu povratka. Pre no što je izašao iz kola, uzela ga je načas za ruku i stisla je.

„Mirno spavaj noćas, Čarli“, rekla mu je. „Nema potrebe da brineš.“

Vraćajući se kući, razmišljala je o onome što je uradila. Postupila je impulsivno - to joj je bilo jasno - ali ima trenutaka kad jednostavno moraš tako. I da li je bitno, da li je stvarno bitno što će po svoj prilici izgubiti nešto novca prodajom ovog plavog kombija? Gospodin Dž. L. B. Matekoni joj ga je kupio, ali je upotrebio novac sa njihovog zajedničkog računa, a ona je na taj račun stavila novac od profita Prve damske detektivske agencije. Ona i gospodin Dž. L. B. Matekoni su sve delili i, u normalnim okolnostima, nisu ni razmišljali ko je koliko zaradio, ali ako je pozove na odgovornost zbog prodaje plavog kombija, uvek može da istakne da je, u suštini, sama platila za njega.

Hoće li razumeti njenu potrebu da dobije nazad svoj mali beli kombi? Nije mislila da hoće: muškarci ne vole stvari na način na koji ih vole žene. Neke stvari su im drage, naravno, ali nije smatrala da ih na taj način *vole*. Muško srce je drugačije - to svaka žena zna.

Tada je tako mislila, ali onda, dok je prolazila kroz kružni tok nedaleko od Anglikanske katedrale, setila se svog oca, pokojnog

Obeda Ramocvea i toga kako je voleo svoj izandali stari šešir. Možda sve ovo vuče koren odatle - njena ljubav prema belom kombiju bila je upravo od one vrste ljubavi kakvu je njen otac gajio prema svome šeširu. Stoga je moglo biti i da greši u vezi s muškarcima; možda ipak vole stvari na isti način kao žene; možda ipak imaju isto toliko suza da proliju nad onima koje su izgubili.

Vrativši se kući, zatekla je gospodina Dž. L. B. Matekonija kako je zabrinuto čeka u kuhinji.

„Gde si bila, Mma? Zabrinuo sam se.“

Spustila je na sto ključeve kombija.

„Čarli“, rekla je. „Došao ie kod mene.“

„Čarli?“ s nevericom ju je upitao.

Ispričala mu je za svoj susret s mladićem i njegovom obećanju da će se vratiti na posao. „Ti se samo pravi kao da se ništa nije dogodilo“, rekla je. „Ništa mu ne govori. Jednostavno se ponašaj sasvim normalno.“

„Ali dogodilo se“, rekao je.

„Tačno, ali ima trenutaka kada nešto što se dogodilo moramo tretirati kao da se nije dogodilo. Čini mi se da je ovo jedan od njih.“

Slegao je ramenima.

„Ne razumem te baš uvek, Mma Ramocve.“

Nasmejala se.

„I, još nesto, Rra. Šta bi uradio ako bih ja uradila nešto za šta smatraš da nije nimalo pametno, ali što stvarno želim da uradim? Šta ako je to nešto što mene izuzetno usrećuje, ali tebi se čini da je izvan svake pameti?“^u

Namrštio se.

„Nešto što si želela svim srcem?“

„Da“, odvratila je. „Nešto za šta je moje srce reklo da jednostavno moram da uradim.“

„U tom slučaju, rekao bih sebi: Mma Ramocve je uradila nešto veoma čudno, ali ako je to usrećuje, onda sam i ja srećan.“ S ljubavlju ga je pogledala; to što joj je bio poslat baš on, a ima toliko drugih, ni izbliza tako valjanih muškaraca koji su joj mogli biti poslati, bio je izvor njene neprestane zahvalnosti. Čudesno je to što u životu imamo ljude koje imamo, a ne neke druge, pomislila je; čudesan dar s neba.

Dvanaesto poglavlje

KARBOLNI SAPUN I LAŽI

Narednih nekoliko dana obeležilo je to da se takoreći ništa nije dešavalo. Takva razdoblja u inače užurbanom životu nalik su na predahe u ružnom vremenu: svesni smo da neće trajati dugo, pa su tim dragoceniji baš zbog te naše spoznaje o njihovoj nepostojanosti. Međutim, premda je za sve to vreme jedva iko prekoračio prag Prve damske detektivske agencije, Mma Makuci i Mma Ramocve i te kako su imale čime da zaokupe misli. Mmi Makuci je glavna briga bila njeno predstojeće venčanje; datum se brzo primicao, a pozivnice su već bile poslate. Njen dugi spisak priprema bio je sada obeležen nizom kvačica kojima je štiklirala obavljene poslove, upravo onako delotvorno kako bi čovek i očekivao od nekog ko je na završnim ispitima dosegao dotad nečuvenih devedeset sedam procenata. Međutim, imala je da uradi još dosta toga, i dosta toga zbog čega je brinula, ili je brinula da Futi ne brine dovoljno.

Primer za potonje bila su goveda koja će se upotrebiti za svadbenu gozbu. U ovu svrhu su već bili odredili jedno krupno goveče i tri dobro uhranjene koze, a Futi je nameravao da organizuje da ih dopreme s njegovog porodičnog katuna. Radi li neko na tome? I šta je s govečetom koje je obećao njenoj porodici, za njihovo slavlje gore u Bobonongu? Hoće li ga kupiti tamo ili će i njega uzeti s katmia Radifutijevih? Ovo su bila važna pitanja i Mma Makuci nije bila u celosti zadovoljna time kako Futi izlazi na kraj s njima. Muškarcima je sve to lepo i krasno; polaze od pretpostavke da se svadbe *događaju* i često vidljivo uživaju u tim prigodama, ali znaju li oni *kako* dolazi do toga da ti događaji proteknu glatko? Pitala se da li muškarci prave spiskove, i došla do zaključka da ih ne prave. Nikad nije videla muškarca sa spiskom - niti jedan jedini put - mada ih je često viđala kako se u supermarketu muče da pročitaju spisak koji im je dala supruga. Staviše, Mma Makuci je jednom prilikom pomogla muškarcu da dešifruje suprugina uputstva i naposljetku je obavila čitavu kupovinu umesto njega, zbog čega je zakasnila na zakazani termin u salonu za uplitanje kose.

Dok je Mma Makuci sedela za svojim pisaćim stolom i razmišljala o svadbi, Mma Ramocve je sedela na svom mestu, uma ispunjenog

mislima sasvim drugačije prirode. Razmišljala je o koječemu što ju je mučilo, ali činilo joj se da za više stvari koje je brinu ne postoji očigledno i trenutno rešenje. Tu je, dabome, bio Čarli. Bio se vratio na posao i izgledalo je da se dobro snalazi; gospodin Dž. L. B. Matekoni je bio sušta taktičnost i čak mu nije oduzeo od plate dnevnicu za izgubljene dane. Međutim, tu je i dalje bilo pitanje Prudens i posete u koju je Mma Ramocve rekla da će otići toj devojci kojoj je nanesena nepravda. Podozrevala je da Čarli veruje kako će to što će ona reći Prudens biti dovoljno da se problem reši; ali neće, mislila je Mma Ramocve. Moraće i on da se potruži, a nije bila sigurna da ima dovoljno petlje za to. Vreme će pokazati, kao što je običavala da kaže Mma Potokvane; *vreme će pokazati, Mma Ramocve*. Tačno, Mma Potokvane, ali šta ako nam vreme pokaže ono što ne želimo da vidimo?

Ali, što se ticalo ove rabote s Čarlijem, barem je znala šta mora da uradi. Kad je posvetila pažnju drugom teškom problemu s kojim se suočavala - slučaju Moeti - to pak već nije bilo tako jednostavno. Srce joj se stislo čim je iznova počela da razmišlja o tome. Beše zaključila da ne sme sebi dozvoliti da ne izvesti o onome što je Mfo uradio, ali je i dalje bila izuzetno zabrinuta za dečakovu bezbednost ako gospodin Moeti sazna, makar i posredno, da je on odgovoran za napad na njegovu stoku. Tamo dakle od grada dešavaju se strašne stvari, i vrlo je verovatno da bi neko poput Moetija uzeo šambok* (*Sambok (od afrikanskog sjambok) - kožni bič koji mnogi poistovećuju s vremenima aparthejda, ali zapravo je mnogo stariji; još uvek se koristi u krajevima u koje ne doseže ruka zvaničnog pravosuđa. (Prim. prev.)*) da kazni zabludelog malog čobanina. Taj surovi bič od goveđe kože bio bi poguban za malo dete; to nije smela da dozvoli. Ali kako da izađe na kraj s ovim problemom a da pri tom sakrije istinu od gospodina Moetija? Prvo što joj je padalo na pamet bilo je da porazgovara s dečakovom majkom i zatraži od nje da ga disciplinuje i da bolje pazi na njega. Ali, kako da bude sigurna da informacija neće nekako procuriti? Ljudi pričaju. Ako ode u policiju i kaže im šta se dogodilo, oni će morati da kažu gospodinu Moetiju ko je odgovoran za ispad; policija tako funkcioniše. Imaju propise koje moraju poštovati, razume se - nisu oni krivi za to - a jedan od tih propisa verovamo glasi da vlasnik oštećene imovine mora biti

obavešten o tome ko je počinilac, pod uslovom da se to dozna. E, pa, doznalo se - ukoliko se, dabome, Mfu može verovati.

Zatim, tu je bio kombi. To je barem bio pozitivan razvoj događaja, ai nije otišla da se vidi s Danijelom, zato što bi to podrazumevalo pregovore, a trenutno nije bila raspoložena da pregovara. Stoga je zaključila da joj preostaje samo da sedi za svojim stolom i čeka da li će se nešto desiti. Tako je i bilo - ne tog dana, i ne sutradan, ali zato prekosutra, kad je izgledalo kao da se sve dešava odjednom, kao što je često slučaj.

„Neki čovek parkira kola pod drvetom“, rekla je Mma Makuci. Sa svog mesta na drugom kraju prostorije, gledala je kroz prozor kroz koji Mma Ramocve nije mogla da vidi sem ako ne bi neudobno izvila vrat.

„Dolazi kod nas?“ upitala je Mma Ramocve.

„Relda bih da je tako. Da se uputio u servis, mislim da bi se pre parkirao tamo nego tu pod drvetom. To je moje mišljenje, Mma.“ U glasu Mme Makuci čula se nota prekora, gotovo kao da je nagoveštavala da moć logičkog zaključivanja Mme Ramocve posustaje. Mma Ramocve se samo osmehnula: buduće neveste umeju da budu ćudljive - to je opšte poznata činjenica.

Mma Ramocve je ustala. „Možda imamo novog klijenta, Mma“, rekla je. „Bilo je krajnje vreme, čini mi se.“

„Ili je neld stari navratio da vas obiđe“, rekla je Mma Makuci. „To je isto tako moguće, zar ne, Mma?“

Mma Ramocve ponovo nije rekla ništa. Mma Makuci je imala mnogo briga, a kad se najzad uda, valjda će i ovi komentari prestati.

Otvorila je vrata i ugledala gospodina Moetija kako razgovara s gospodinom Dž. L. B. Matekonijem, koji mu je pokazivao prema vratima kancelarije.

„Moeti“, šapatom je dobacila Mmi Makuci. „On je.“

Mma Makuci je gvirnula kroz prozor. „Pristaviću vodu za čaj, Mma“, rekla je. „I da znate, tu sam ako vam zatrebam.“ Moeti je prišao pružajući ruku na pozdrav. „Dakle, ovo su vaše prostorije, Mma Ramocve. Baš lepa kancelarija, rekao bih. I ovaj servis se baš zgodno našao tu, za slučaj da vam se pokvare kola.“

Mma Ramocve se osmehnula.

„Onaj automehaničar je moj muž, Rra.“

„Vrlo dobro“, rekao je gospodin Moeti. „A ova gospođa je vaša sekretarica?“

„Detektiv-saradnik“, ispravila ga je Mma Makuci.

Gospodin Moeti napravio je predstavu od izvinjavanja. „O, izvinjavam se, Mma, mnogo se izvinjavam. Velika greška s moje strane. Primite moje izvinjenje.“

„U redu je“, cifrasto je odvrtila Mma Makuci. „Ovde postoje dva detektiva. Mma Ramocve, koja je vlasnica agencije, i ja. Jeste li za šolju čaja, Rra? Ovih dana su prepodneva veoma vruća, zar ne?“

Gospodin Moeti se osvrnuo po prostoriji.

„Čaj bi mi baš prijao, Mma. Tri kašičice šećera, molim vas.“ Okrenuo se prema Mmi Ramocve, koja mu je ponudila stolicu namenjenu klijentima. „Da, baš dobra kancelarija, Mma.“

Mma Ramocve je klimnula prihvatajući kompliment. Pojava gospodina Moetija ju je iznenadila i pomalo zabrinula. Nesumnjivo će tražiti da čuje kako napreduje slučaj, što će biti zakučasto, budući da ne može da mu otkrije šta se dogodilo. Stoga će morati da vodi velikog računa šta govori i da odmerava reč po reč kako bi bila sigurna da mu ništa neće reći a da ga pri tom ipak ne laže u lice. *Nikad, ali nikad ne lažite klijenta*, napisao je Klovis Andersen. *To je pravilo br. 3, ništa manje važno od Pravila br. 1 i 2. Nemojte ga lagati.*

Kad je sela za svoj sto i našla se oči u oči s klijentom, palo joj je na pamet da nešto u vezi s posetom gospodina Moetija nije sasvim u redu. Kad joj se prvi put obratio, potrudio se da se dogovore da se sastanu negde drugde, želeći da izbegne da ga vide kako dolazi u detektivsku agenciju. Delovao je prestrašeno i ponašao se nervozno. Sada je, naprotiv, izgledao lepo raspoložen i nimalo zabrinut zbog toga što u po belog dana dolazi u Prvu damsku detektivsku agenciju. Bilo je baš čudno.

„Drago mi je što vas vidim, Rra“, rekla je. „A i srećna sam što vas vidim ovde u kancelariji. Prošli put je izgledalo kao da niste bili voljni da...“

Gospodin Moeti ju je podozrivo pogledao. „Kakav prošli put? Šta to nisam bio voljan?“

Mrna Ramocve ga je pažljivo posmatrala. Njena primedba ga je izbacila iz ravnoteže, pomislila je. Zanimljivo; da nije zaboravio?

Glumci zaboravljaju; ljudi koji ne glume nikad ne zaboravljaju.

„Prošli put kad ste mi se obratili“, rekla je. „Niste hteli da dođete u kancelariju. I, oprostite što ovo kažem, Rra, ali tada ste delovali veoma nespokojno. Više niste zabrinuti?“

Časak ili dva nije progovarao. Razmišlja, rekla je sebi; razmišlja šta da kaže.

Pogledao je preko ramena - teatralnim gestom.

„I dalje sam zabrinut, Mma. Zar vi ne biste bili, da znate da neko pokušava da vam naudi? Svašta može da se desi, čak i usred belog dana...“ Prešao je pogledom do prozora, izvirujući napolje kao da bi da ustanovi da li spolja vreba kakva pretnja. Otuda gde je sedela, ako bi se napola okrenula na stolici, Mma Ramocve nije mogla da vidi bogzna šta, ali je zato imala dobar pogled na nebo, koje je bilo vedro, bezazleno. Moetiju je, međutim, preko lica preletela senka; videla mu je u očima njeno dejstvo.

„Podsetili ste me, Mma Ramocve“, tiho je rekao. „Gotovo sam zaboravio i bio sam srećan. Ali vi ste me podsetili.“

Ovo nije očekivala i njegov komentar joj je zaustavio dah. Možda je stvarno uplašen i možda mu je netaktično upropastila raspoloženje. *On je moj klijent*, podsetila je sebe. *Nije osumnjičeni*.

„Izvinjavam se, Rra“, rekla je. „Nije moje da vam govorim kako se osećate.“

Izvinjenje je bilo prihvaćeno žustrim pokretom ruku. „Sve je u redu, Mma. Nisam povređen. Nalazim da je najbolje da čovek bude pozitivan, i upravo to i pokušavam. Ne smemo dopustiti da nam pokvarenjaci upropaste život, zar ne?“

Mma Ramocve je pokazala da se slaže s njegovim mišljenjem. I zaista se slagala; najzad, sprečavanje pokvarenjaka da upropašćavaju život onima koji nisu pokvareni jeste ono čime ona i Mma Makuci zarađuju za život.

„Dakle“, nastavio je gospodin Moeti, „kažite, Mma: šta ste saznali? Imate li neki... kako to zovete vi detektivi? Neki *trag*?“ To što je gospodin Moeti upotrebio izraz *trag* bio je za Mmu Ramocve dar s neba. Imala je odgovor, a ne trag, stoga je odvrtila: „Ne, nemam trag, Rra.“

Nije izgledao preterano razočarano.

„E, pa, ja imam.“

Učtivo ga je pogledala.

„Ma nemojte, Rra? Šta ste saznali?“

Zavalio se u stolicu.

„Sećate li se onog predmeta koji smo pronašli? Priveska za ključeve?“

Klimnula je glavom: jeftina metalna mapa Bocvane. „Saznao sam odakle potiče.“

„Ko ga je ispustio?“

Oldevao je.

„Ne, ne direktno, ali saznao sam koja ih firma deli svojim poslovnim klijentima. U Lobaceu postoji firma koja se bavi proizvodnjom stočne hrane. Oni prave ono solilo koje se daje govedima.“

Mma Ramocve je znala šta je solilo. I sama ga je koristila na svom katonu. Goveda vole so koju sadrži, a u njemu dobijaju i raznorazne druge hranljive sastojke. Dabome, ljudi su danas poprilično slični govedima, pomislila je - vazda gutaju pilule s vitaminsldm dodacima. Možda bi trebalo da naprave nešto poput vitaminskog solila za ljude, koje bi ovi mogli da stave na pod da se potom spuste na sve četiri i ližu ga, baš kao goveda.

„Dakle, Rra“, rekla je. „Saznali ste ko poklanja priveske. Ali niste saznali ko je bio vlasnik ovog priveska koji smo pronašli, zar ne? Jesam li u pravu?“

Gospodin Moeti se nagnuo napred i lako pokucao u sto.

„Ne, nisam, zato što bi to bilo nemoguće, Mma. Niko, čak ni najbolji detektiv na svetu, ne može da pogleda u privezak za ključeve i kaže da je pripadao ovome ili onome. Ali...“

Posmatrao ju je s čudnom žestinom u očima; netremice mu je uzvraćala pogled.

„Dar“

„Ali mogu vam reći nešto o tom privesku, Mma - nešto što će vas naterati da se smesta ispravite u toj stolici.“

Mma Ramocve se s nelagodom promeškolljila. Da se nije suviše opustila? Možda je naprosto njena stolica odavala takav utisak - iz nekog razloga se stalno ulegala u sredini.

„Da“, nastavio je gospodin Moeti. „Znam da se firma koja poklanja priveske nalazi u Lobaceu. Znam da proizvodi solilo. I znam ko joj je vlasnik.“

Mma Ramocve je učtivo klimnula glavom.

„To je mnogo podataka, Rra. Ali kakve oni veze imaju s našom istragom?“

„Vlasnik te firme će vas sigurno zainteresovati. On je moj komšija.“

Mma Ramocve je svarila ovu informaciju.

„Znači, kažete da mora biti da ga je on ispustio?“

Lice gospodina Moetija ozarilo se neskrivenim trijumfom.

„Tačno tako. Baš to vam i govorim. Ovo - ovaj napad na moja goveda - izveo je moj komšija.“

Zastao je posmatrajući dejstvo svog otkrića. S drugog kraja kancelarije dopro je prigušen komentar: „Komšija! Uvek je komšija taj!“

Gospodin Moeti se okrenuo u stolici i zagledao u Mmu Makuci.

„Moja pomoćnica“, rekla je Mma Ramocve. „Kao što sam vam rekla, ona je...“

„Detektiv-saradnik“, dopunila ju je Mma Makuci.

Gospodin Moeti je klimnuo.

„Vrlo dobro“, rekao je. „I u pravu ste, Mma Makuci. Uvek je komšija taj koji pravi probleme.“

„Osim ponekad“, blago se umešala Mma Ramocve. „Neke komšije nisu nimalo problematične. Mnoge, štaviše.“

„Možda je to tačno“, dočekao je gospodin Moeti. „Ali u ovom slučaju nije. Ovaj moj komšija je veoma problematičan. Veoma problematičan. Trebalo je da mi bude očigledno da je on prvi na spisku osumnjičenih. Ne znam zašto se toga nisam setio.“ To kako je rekao da ne zna zašto se nije setio toga, Mmi Ramocve je zazvučalo veoma čudno. Izgovorio je to ravnim glasom, kao kad loš glumac izgovori svoju repliku jednoličnim, nenaglašenim tonom.

„Ali, Rra, potreban nam je motiv“, rekla je.

Ovo je pak izazvalo žustar odgovor.

„Motiv? On je rđav čovek, Mma. A rđavi ljudi uvek imaju motiv - gomilu motiva, verujem.“

Htela je da sazna u kom je pogledu taj komšija - još uvek bezimen - rđav čovek. „Morate mi reći nešto o njemu, Rra“, rekla je. „Prvo kako se zove, a potom i zašto imate tako loše mišljenje o njemu.“

„Zove se Fortitud Seleo“, počeo je gospodin Moeti.

Ime je izgovorio zgađenog lica, ili onako kako bi možda govorio neko ko mora da priča s kriškom gorkog limuna u ustima. Ili karbolnog sapuna. Kad je Mrna Ramocve bila mala, karbolni sapun primenjivao se na deci koja su govorila ružne reči. Nevaljalca bi naterali da zine i oprali mu parčetom sapuna jezik i nepca, dok bi ostali gledali. A kažnjeno dete bi napravilo grimasu i odjurilo do slavine da ispere grešna usta. Kazna je bila delotvorna, prisećala se, i mada se danas tako nešto više nije smelo raditi, nije mogla a da ne primeti kako ljudi nehajno i ne mareći za tuđa osećanja govore ružne reči. Ne bi se našlo dovoljno karbolnog sapuna, pomislila je, da opere prostote koje se izgovaraju u filmovima, u kojima ljudi nalaze za shodno da proklinju i psuju do mile volje. Palo joj je na pamet da bi Mma Potokvane imala štošta da kaže u vezi s tim; nijedno dete u sirotištu nije govorilo ružne reči. Ljubav a ne kažnjavanje - to je rešenje; ona vrsta ljubavi kakve je Mma Potokvane imala više nego dovoljno za buljoke dece: žustra ljubav puna razumevanja; ljubav koja ih navodi da žele da daju sve od sebe i iskoriste sve prilike koje im pruža svet, koji se na početku njihovog mladog života tako loše poneo prema njima.

„Fortitud Seleo“, rekla je.

„Da, Mma, to je taj. Posедуje fabriku i misli da zato što je veliki proizvođač solila za stoku može da napasa svoja goveda po celoj zemlji.“ Zastao je. „I onda, kad mu ograda padne, ne trudi se da je popravi nego ih pušta da lunjaju kud god hoće. Što se njega tiče, mogu da odu usred Gaborona i počnu da pasu na travnjaku ispred hotela Grand palms!

„Ali, da li njegova goveda uhvate autobus i odvezu se na doručak u Gaboronr Ne, ne urade tako, Mma. Jednostavno odlutaju na komšijinu zemlju - uzgred, ja sam taj komšija - i jedu i jedu dok ne pojedu svu travu. I onda se vrate kući, a u klanicu u Lobaceu pošalju ih s buragom punim moje trave! Tako to biva, Mma. Četiri puta, pet puta, možda i sto puta.

„A šta on uradi kad ga pozovem telefonom i kažem mu da su njegova goveda na mojoj zemlji? On kaže: 'Jeste li sigurni, Rra? Zato što ne bih rekao da mi nedostaje ijedno govedo. Možda bi trebalo da pošaljete svoga čobanina da proveru. Možda mali naprosto izmišlja koješta.' Eto šta taj ima obraza da mi kaže, Mma

Ramocve. Misli da sam ja tamo neka budala koja nema pojma šta se dešava. Misli da može da me obmane tim glupostima.“

Izlaganje se nastavilo.

„Jednog dana sam ga odveo do srušene ograde i pokazao mu kako leži tamo, kao nekakva stara taraba iz vremena Protektorata. Kao, možda, nekakva stara britanska taraba. I rekao sam mu: 'Pogledajte, šta je ovo? Zar ovo nije vaša ograda?' Na to je on odvratio: 'Ta ograda je vaša ograda, Rra. Ta ograda je vaša odgovornost i vi treba da je popravljate, a ne ja. Nemojte mi govoriti da popravljam ogradu koja nije moja niti ima ikakve veze sa mnom.' Tako je rekao, Mma. Od reči do reči. A ja sam morao da udahnem veoma duboko, zato što sam se toliko najedio da sam bio zaboravio da dišem i više nisam imao kiseonika. Mma, to je čovek koji vas natera da upotrebite sav svoj kiseonik dok ste s njim. I, uveravam vas, nije samo sa mnom tako. Ima mnogo ljudi koji ostanu bez kiseonika raspravljajući s tim čovekom. Možda on baš to i hoće - može biti da mu je to tehnika. Natera ljude da ostanu bez kiseonika i onda oni padnu, a on je pobedio. Postoje takvi ljudi, Mma - siguran sam da to znate isto tako dobro kao i ja.“

Mma Ramocve je sasvim nepomično sedela. U ovoj optužbi je bilo rečitosti koja je bila uznemirujuća isto koliko i impresivna. A sve i ako je gospodin Moeti gotovo ostao bez kiseonika raspravljajući s Fortitudom Seleom, izgledalo je da mu ovog časa ne pretila opasnost da se to desi.

„Neće da prihvati“, nastavio je gospodin Moeti, „da je ograda njegova. Rekao sam mu da ću pogledati u tapiju imanja i proveriti šta tamo piše u vezi s ogradom, a on je na to odvratio da tapije sastavljaju advokati, a šta advokati znaju o ogradama? Kako da izađeš na kraj s takvim čovekom, Mma? Nisam mogao, pa sam stoga samo oterao njegova goveda sa svog imanja i čekao dok se nije opet desilo. I posle toga još jednom.“

„To je pohlepan čovek, bogme jeste. Veoma krupan. Doduše, moram reći, nema ničega lošeg u tome što je neko krupan. Dobro je biti krupan; to pokazuje da je naša zemlja prosperitetna. Hoću samo da kažem da ljudi ponekad umeju da budu malo previše krupni, zato što jedu malo previše govedine. To je slučaj sa Seleom, rekao bih. On misli, Mma, da cela ova zemlja nije dovoljno velika za njega.“

Morale bi da postoje dve Bocvane - jedna za gospodina Fortituda Seka, a jedna za nas ostale Bocvane. Dve zasebne države. A i onda bi njegova goveda počela da išetavaju iz njegove privatne Bocvane i da prelaze da jedu travu u našoj Bocvani. Nimalo ne sumnjam, Mma, da bi bilo baš tako. Sasvim sigurno. Njegova goveda imaju veoma gadnu narav, Mma. Ista su kao njiliov vlasnik. Bezobrazna. Bezobrazan vlasnik, bezobrazna goveda. To je sasvim signrno, Mma. Sasvim sigurno.“

Zavalio se u stolicu i prekrstio ruke na grudima s držanjem čoveka koji je dokazao svoje. Mma Ramocve je sačekala malo da vidi ima li još nešto da kaže, ali nije imao.

„Znači, Rra“, počela je. „Ne volite tog gospodina Selea.“ Gospodin Moeti je odmalinuo glavom, ali je ostao nem. „Dakle“, nastavila je Mma Ramocve, „zvuči kao da nije baš najbolji komšija, ali to ne znači da je...“

„Naravno da je on to učinio“, prekinuo ju je gospodin Moeti. „Pronašli smo njegov privezak na licu mesta. To je značajan dokaz.“

Mma Ramocve je bila taktična, ali imala je osećaj da mora da mu nacрта šta stvarni dokaz zapravo znači.

„Morate da se zapitate šta znači taj trag“, rekla je. „Šta vam kazuje? To je pitanje koje morate da postavite sebi.“

„Kazuje mi: taj čovek, Seleo, kidisao je na moja goveda. Eto šta mi kazuje.“

Na to se umešala Mma Makuci, koja je s napregnutom pažnjom pratila ceo ovaj razgovor: „Kazuje: nekome je ispao privezak za ključeve. I to je sve. Ne kaže čiji je to privezak. Može da bude bilo čiji.“

Gospodin Moeti se nije okrenuo prema Mmi Makuci već joj se obratio i dalje gledajući u Mmu Ramocve.

„Seleo pravi te priveske. Taj privezak je njegov. Ne voli ni mene ni moja goveda. Privezak mu je ispao nakon što je počinio svoje gnusno delo. To je bar svakom očigledno.“

Bilo je jasno da se Mma Makuci iznervirala zato što joj se obraća gledajući na sasvim drugu stranu.

„Nadam se da me čujete, Rra“, rekla je. „Ponekad mi se čini da ljudi ne čuju kad se obraćate njihovom zatiljku, zato što su im uši okrenute na drugu stranu.“

Mma Ramocve je podigla prst ne bi li je opomenula, ali Mma Makuci je neustrašivo terala dalje.

„Pri tom nije reč samo o tome da je to nepristojno nego i o tome da je mudro gledati u lice osobu koja vam se obraća - tako nećete ništa propustiti. To je samo mišljenje, dabome, ali je značajno, čini mi se, zato što je to mišljenje svih pristojnih ljudi u Bocvani.“ Zastala je, ali samo da bi uhvatila vazduh. „Naravno, može biti da ima zemalja u kojima stvari stoje sasvim drugačije. Ne znam, na primer, da li je u Kini uobičajeno obraćati se zatiljku sagovornika. Može biti da tamo smatraju da je tako nešto sasvim pristojno i normalno; ali sasvim sigurno znam da u Bocvani to nije slučaj.“

Mma Ramocve je pogledala u svoj pisaći sto. Bilo je teško zaustaviti Mmu Makuci kada se jednom zahukta, a pogotovo sad, kad samo što nije postala gospođa Radifuti i ubrzo neće imati finansijske potrebe da zadrži posao, premda je nagovestila da želi da nastavi da radi.

Sada se gospodin Moeti okrenuo, polako i smeteno, kako bi pogledao Mmu Makuci. Izgledao je kao da mu je neprijatno.

„Znači, poenta je u sledećem, Rra“, nastavila je Mma Makuci. „Kako stvari stoje, postoji mnogo istih takvih privezaka. Činjenica je da *taj* privezak ne možemo povezati s gospodinom Seleom. Prema tome, nemamo baš ništa što bi govorilo protiv njega, osim toga da vas dvojica niste prijatelji.“

Gospodin Moeti se ponovo okrenuo, kako bi se suočio s Mmom Ramocve. „Znači, vi i ova gospođa iza mene, Mma, nemate ništa novo o čemu biste me izvestili.“

„Ispitaćemo celu stvar veoma pažljivo“, rekla je Mma Ramocve. „Razmotrićemo situaciju iz svih uglova.“ Raširila je ruke. „Ovog časa zaista nemamo ništa konkretno, ali svakako ću ispitati vašu pretpostavku da je taj Seleo počinio ovu grozotu.“ Izgleda da je ovo zadovoljilo gospodina Moetija, koji je entuzijastično klimnuo. „Dobro“, rekao je. „A onda, Mma, kad ga uhvatimo, moći ćemo da kažemo celom svetu kakav je to čovek i koliko sam dugo morao da trpim njegove gluposti. To će biti baš dobro.“

Gospodin Moeti je otišao, postaravši se da se prethodno kitnjasto pozdravi s Mmom Makuci. Čim su se našle u četiri oka, Mma Ramocve i Mma Makuci su se zgledale preko sobe.

„Kakav neotesanko“, rekla je Mma Makuci. „Ali šta drugo danas možemo i očekivati? Svet je zaboravio na lepo ponašanje.“

„Da, ponekad izgleda baš tako, Mma, a onda iznenada naiđete na nekog sa dobrim manirima i shvatite da još ima ljudi koji veruju u takve stvari.“ Zastala je. „Kao vaš Futi. On ima veoma dobre manire - manire stare Bocvane.“

Mma Makuci je sva ozarena pogledala svoju poslodavku.

„O, Mma, hvala vam. Mislim da ste sasvim u pravu.“

„Da, jesam“, rekla je Mma Ramocve. „Mislim da bi se Futi baš dobro slagao s mojim tatom. Staviše, sigurna sam u to. Verujem da bi njih dvojica bili veoma dobri prijatelji.“

Mma Makuci je znala da je ovo, kada je o Mmi Ramocve reč, najveća moguća pohvala. „Šteta je što se ne mogu upoznati“, rekla je. „Budući da je vaš otac počivši, to više nije moguće, ali bilo bi baš dobro da je moglo.“

Načas su sedele ćuteći, obe zamišljajući prizor toga susreta: Obed Ramocve, sa svojim izandalim starim šeširom i licem u čiju je svaku crtu urezano tako mnogo razumevanja i dobrote; Futi Radifuti, s onim svojim odelom koje mu ne pristaje baš najbolje i veštačkim stopalom, ali zato učtivog i krotkog ponašanja. Bilo bi to, pomislila je Mma Ramocve, otelovljenje, potvrda svega što Bocvana predstavlja: pristojnost i sve ono što ona donosi sa sobom.

Mma Ramocve je prekinula ćutanje. „Dešava se nešto čudno, Mma Makuci“, rekla je.

„Vrlo čudno, Mma Ramocve. A po mom mišljenju, čudan je onaj čovek. Taj laže, ako mene pitate.“

Mma Ramocve je rekla da je i sama stekla utisak da gospodin Moeti ne govori istinu, ali u vezi sa čime je tačno lagao? Je li lagao u vezi svoga komšije? Da li je izmislio priču o ogradi, što bi, dabome, bilo gadno klevetanje komšijinih goveda? „Jednostavno ne mogu da dokučim, Mma Makuci“, rekla je. „Ali, mislim da je jedno jasno kao dan: taj čovek nije ni trenutka bio uplašen. Pretvarao se da jeste, ali njegov strah nije bio stvaran.“ „U pravu ste“, rekla je Mma Makuci. „Nije bio uplašen. Neotesan, to da, ali ne i uplašen.“

„A taj Fortitud Seleor“

Mma Makuci je načas razmislila.

„Volela bih da mislim da je to neki običan čovek koji ima tu nesreću da mu se imanje graniči s imanjem gospodina Moetija. To je ono što bih volela da mislim, Mma. Ali zapravo mislim nešto sasvim drugačije.“

Mma Ramocve je iščekujući pogledala svoju pomoćnicu.

„Da, Mma. Šta vi mislite?“

„Mislim da je po svoj prilici i on veoma neotesan“, rekla je Mma Makuci. „I, eto, ubacite dve mačke u džak i šta one urade, Mma? Potuku se.“

Trinaesto poglavlje

JE LI PRUDENS PROMIŠLJENA?

Prudens Ramkvane živela je sa svojim roditeljima, Leonardom i Mersi, u velikoj kući iza tržnog centra na početku drumu prema Lobaceu. Mma Ramocve, koja nije volela gužvu i buku koje su vazda vladale oko te skupine prodavnica, smatrala je da to nije dobro mesto za život, ali podsetila je sebe da ima onih koji misle da jeste i da zaceo postoje ljudi kojima ne smeta da žive blizu takvih mesta.

Dok je parkirala kola ispred kapije Ramkvaneovih, Mma Ramocve je zatekla sebe kako kuću posmatra očima detektiva. Bio je to poseban način posmatranja stvari, koji se kod nje razvio s godinama, ne bez izvesne pomoći relevantnog poglavlja *Načela privatnog istraživanja* Klovisa Andersena. Autor ovog važnog dela iznosio je zdrav savet u tom pogledu. *Uvek imajte na umu da se nešto nalazi tamo gde se nalazi zato što ga je neko tamo stavio*, napisao je. *Prema tome, ako se u dvorištu nalazi štenara, to je zato što ju je tu postavio vlasnik dvorišta, a to znači da ima psa. Ako se u dvorištu nalazi čamac, tada možete zaključiti da kućevlasnik voli da peca. Stvari su uvek s razlogom tu gde jesu. Ovu lekciju sam naučio odgospođe Andersen, koja me uvek optužuje da menjam mesto stvarima koje su joj potrebne!*

Bio je to ljubak, prislan uvid u domaći život ovog velikog autoriteta, i Mma Ramocve je naglas pročitala ovaj odlomak Mmi Makuci, koja je izuzetno uživala u njemu.

„Baš je zanimljivo čuti da ima ženu“, rekla je Mma Makuci. „Nikad ne bih pomislila da je oženjen, ali, evo.“

„Mora biti da je grdno ponosna na njega“, rekla je Mma Ramocve. „Sigurno je čudno biti u braku s tako poznatim muškarcem.“

„Pretpostavljam da se navikla“, rekla je Mma Makuci. „I verovatno razgovara s njim kao i svaka druga supruga, govori mu da pazi na sebe, da vodi računa šta radi, i tome slično.“

Mma Ramocve se na ovo osmehnula.

„Mislite da žene tako razgovaraju sa svojim muževima, Mma?“ upitala je. „Ako je tako, trebalo bi da pripazite nakon što se vi i Futi venčate. Muškarci ne vole da im govorite šta da rade.“

„Ali, šta bi bilo kad bismo ih pustili da rade šta hoće?“ upitala je Mma Makuci. „Nastao bi kaos. Veliki kaos.“

Mma Ramocve se saglasila da ne bi bilo dobro dozvoliti muškarcima da rade po svome, ali smatrala je da postoje taktični načini za postizanje željenog rezultata.

„Umesto da direktno kaže muškarcu šta da radi“, rekla je, „supruga treba da ga navede da veruje kako radi ono što *on* želi. Postoje načini za to, Mma - taktični načini.“

Potom su usledila izvesna uputstva za rukovanje muževima, tokom kojih je Mma Makuci povremeno nešto beležila.

„Ovo će biti veoma korisno kad se udam“, rekla je Mmi Ramocve i potom dodala: „I mislim da bi trebalo da napišete knjigu, Mma. Mogla bi se zvati *Kako postupati s muškarcima i držati ih pod kontrolom*. Ili tako nekako. Bila bi to veoma korisna knjiga, Mma, jer ima mnogo žena koje bi požurile da kupe knjigu poput te.“

Stojeći sada pred kućom Ramkvaneovih, Mma Ramocve je zagledala u dvorište kako bi ustanovila šta ono govori o porodici Ramkvane. Bilo je valjano počišćeno, što je bio dobar znak; štaviše, najvažnija poruka koju kućevlasnik može slati jeste ona koja se zasniva na urednosti - ili neurednosti - dvorišta. Zatim, tu su kola: ona govore o skromnosti - skromna osoba vozi skromna kola, napadna osoba vozi napadna kola. Sa zadovoljstvom je primetila da su kola porodice Ramkvane neupadljiva: vozilo srednje veličine, belo - tradicionalna bocvanska boja za kola, tako da ni tu nije bilo zamerke. A u stražnjem delu dvorišta, povrtnjak i kokošarnik - oboje dobri znaci tradicionalnih bocvanskih vrednosti.

Dobri maniri nalagali su da se javi od kapije i sačeka poziv pre no što uđe u dvorište. To je, međutim, bilo teško izvodljivo kad je kapija tako dakko od kuće kao ova, stoga se uputila prema ulaznim vratima, koja su bila velika i crvena, s kitojastim mesinganim zvekirom na sredini.

Otvorila joj je sluškinja - mršava, prilično bezvoljna žena u uniformi od izbledeleg štampanog cica. Nesrećna, pomislila je Mma Ramocve. Moglo je biti stotinu razloga za to, ali po svoj prilici je imalo neke veze sa siromaštvom i rđavim ponašanjem nekog muškarca tamo negde - baš kao u slučaju sluškinje u kući gospodina Moetija.

„Došla sam kod Prudens, Mma“, rekla je Mma Ramocve. „Verujem da je ovo njena kuća.“

Ženin odgovor nalikovao je uzdahu.

„Da, Mma. Ovo je njena kuća.“

Sluškinja je pokazala Mmi Ramocve da treba da je sledi. Uputile su se hodnikom, a otud u sobu u bočnom delu kuće. Bila je to oskudno nameštena spavaća soba s velikim dečjim krevcem. U njemu su spavale dve bebe stare manje od godinu dana, po jedna na svakom kraju, otkrivenih okruglastih stomačića. U fotelji pored prozora sedela je mlada žena u farmerkama i majici, čitajući neki časopis. To je bila Prudens.

„Kod vas sam došla“, rekla je Mma Ramocve. „Zovem se Dragocena Ramocve. Poznajem...“ Okrznula je bebe pogledom. Da li bi trebalo da kaže: *Poznajem njihovog oca?* Odlučila se za: „Poznajem Čarlija.“

Prudens je gledala na drugu stranu. Uprkos razlici u njihovim godinama, nije bila ustala kad je Mma Ramocve ušla.

„A, da“, ravnodušno je rekla. „Čarli. Kako je on?“

„Dobro je“, odvrátila je Mma Ramocve.

Usledilo je ćutanje. Zatim je Mma Ramocve ponovo progovorila: „Verujem da mora biti da ste ljuti na njega.“

Prudens je naglo podigla pogled.

„Ljuta, na Čarlija? Zašto bih bila ljuta na Čarlija?“

Mma Ramocve je načas pogledala prema blizancima. „Deca...“

Prudens je zurila u nju.

„Šta deca imaju s tim?“

Mma Ramocve se sasvim splela.

„Mislila sam... Čula sam da je Čarli otac. Tako sam čula.“

Prudens se namrštila.

„Čarli? A, ne, nije Čarli otac. Ne, nije on.“

„Neki drugi muškarac, onda?“

Prudens je okrenula stranicu svog časopisa.

„Da, neki drugi muškarac. On je pilot. Leti gore u Maunu - na onim malim avionima koji odlaze u safari kampove. Kenijac je. Za nekoliko meseci ćemo se venčati - konačno.“

„Zna li Čarli za to?“ upitala je Mma Ramocve.

„Mislite, da se udajem?“

„Da. Za blizance... i za tog drugog muškarca, tog Kenijca.“

Prudens je slegla ramenima.

„Valjda ne misli da je on otac dece?“

Mma Ramocve je objasnila da je Čarli izvukao baš taj zaključak, te da je zato i došlo do onako naglog prekida njihove veze.

Prudens ju je sa zanimanjem slušala, ali bez ikakvog velikog ispoljavanja osećanja.

„E, pa, pogrešio je“, rekla je nakon što je Mma Ramocve završila. „Nikad mu nisam rekla da je on otac. Rekla sam mu da sam trudna - to je sve.“ Pogledala je u Mmu Ramocve da se uveri shvata li ova razliku. „Slušajte, Mma, stvar je u tome što sam tada imala više od jednog momka. Znam da se to ne sme, ali ponekad je teško, kad ti svi ti muškarci kucaju na vrata. Šta da radiš?“

Mma Ramocve je zaustila da kaže: *Odabereš jednog i držiš se njega*, ali je procenila da je najbolje da ne počinje. Nema svrhe uvaljivati se s Prudens u raspravu o vernosti; za nju je prekasno da se promeni, pomislila je. Pri tom, neko drugi bi trebalo da je pozove na red u vezi s tim.

Međutim, nije mogla da dozvoli da ovo prođe tek tako.

„Ali, rekli ste svojim roditeljima da Čarli nije otac?“

Prudens ju je zlovoljno pogledala.

„Nisam to rekla, Mma. Ne baš. Možda oni tako misle - zato što sam se u to vreme viđala s Čarlijem.“

„A oni nisu znali za tog drugog muškarca... ili muškarce?“ Prudens je slegla ramenima.

„Možda nisu.“

Mma Ramocve je buljila u nju. Bilo joj je teško i da zamisli takvu bezosećajnost. Uzdahnuia je.

„Ne mislim da ste se baš lepo poneli, Mma“, rekla je blagim glasom.

Prudens ju je bezizražajno pogledala. Možda jednostavno ne razume, pomislila je Mma Ramocve. Nešto je bilo izostavljeno iz ove priče.

„O, pa dobro, Mma“, rekla je. „Mislim da bi trebalo da krenem. Uzgred, Čarli vas je pozdravio.“

„Pozdravite i vi njega“, rekla je Prudens. „Recite mu da mnogo mislim na njega. Recite mu da ponekad dođe da me obiđe, ali nek prvo telefonira.“

„Hoću, reći ću mu“, rekla je Mma Ramocve.

„A ako želite nešto za jelo“, nastavila je Prudens, „mogu vam doneti nešto.“

Mma Ramocve je podigla obnui.

„Zahvaljujem, Mma, ali nisam gladna.“ Zastala je. Jedna beba se promeškolljila, ali samo da bi pomerila ruku. „Lepa deca, Mma. Sigurno ste ponosni na njih.“

„Mnogo jedu“, rekla je Prudens. „A ja čekam još jedno, znate.“

Mma Ramocve je bacila pogled na svoj sat.

„Sad stvarno moram da krenem, Mma. Imam mnogo posla.“ Nije ga imala, ali htela je da ode iz te kuće; htela je da ode što dalje od ove budalaste mlade žene i njenog nehajnog ponašanja i krajnje ravnodušnosti. Kako iko može biti toliko *nezainteresovan* za život, sa svim ovim silnim *dogadanjima* oko nas?

Sluškinja ju je ispratila. Dok su se približavale spoljnim vratima, Mma Ramocve se prignula i prošaputala:

„Mma, onoj devojci, Prudens, kao da ni do čega nije mnogo stalo, je l' te?“

Na sluškinjinom inače ravnodušnom licu kao da je nešto zatreperilo. „Viđa se s dvojicom muškaraca. S dvojicom, Mma! Jedan je taj koji će se oženiti njome, a tu je i taj skroz drugi. Znam za njih; stalno ih viđam.“

Mma Ramocve je odmahнула glavom.

„To ništa ne valja.“

„Ona je nevaljala devojka“, rekla je sliškinja. „Kako je to nepravedno, Mma. Ona ima sve ovo - ima dobre roditelje i njihov novac, njihovu hranu. I stalno je nevaljala. To je nepravedno, Mma.“

Mma Ramocve je posegla i dotakla ruku sluškinje.

„Ne žalostite se previše zbog toga, sestro moja“, rekla je. „Znam šta hoćete da kažete.“

Sluškinja je oborila pogled.

„Ponekad pomislim da me je Bog zaboravio“, rekla je.

Mma Ramocve je odmahнула glavom.

„Nije, Mma“, šapatom je rekla. „Nikad ne smete pomisliti tako nešto. Njegova ljubav je uvek tu, Mma, uvek. I nije važno ko smo - jesmo li siromasi ili neko prema kome se drugi ponašaju rđavo - u Božjim

očima smo važni isto koliko i svako drugi. Potpuno isto.“ Sluškinja ju je saslušala, ali nije rekla ništa.

„Čuli ste me, zar ne, Mma!“ upitala je Mma Ramocve. Zena je potvrdno klimnula.

„Čula sam vas, Mma.“

Mma Ramocve je posegla u džep svoje košulje. Pedeset pula ne mala suma. „Ovo je poklon, Mma“, rekla je pritisnuvši novčanicu ženi na dlan. „Ne, ne smete me odbiti. Hoću da uzmete.“ Sluškinja je spremila novčanicu. „Imam malog sina“, rekla je.

„Koji će večeras, čini mi se, veoma lepo večerati“, rekla je Mma Ramocve.

Sluškinja se prvi put osmehnula.

Vratila se pravo u Prvu damsku detektivsku agenciju. Parkiravši kombi pod drvetom, nije otišla u kancelariju nego u servis, gde su ispod velikog zelenog kamiona virile noge gospodina Dž. L. B. Matekonija, zajedno sa još dva para nogu, sve u plavim radnim kombinezonima. Pozvala je muža, koji joj se odazvao odnekud ispod vozila.

„Ovo je vrlo komplikovana popravka, Mma“, doviknuo joj je, a glas mu je zvučao udaljeno dolazeći odozdo. „Dajem sve od sebe, ali je vrlo, vrlo komplikovano.“

„Neću te uznemiravati, Rra“, odvratila je, takođe vičući. „Moram da razgovaram sa Čarlijem.“

„Gledam šta gospodin Dž. L. B. Matekoni radi, Mma“, javio se Čarli.

„Možeš da ideš, Čarli“, rekao mu je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Fanvel i ja ćemo se snaći.“

Posmatrala je dok se Čarli izvlačio ispod kamiona. Primetila je da ima veliku, svežu mrlju od ulja na napršnjaku kombinezona. Zacoktala je. „Moraćeš ga staviti na pranje, Čarli. Ulje je gadno. Prvo potopi kombinezon, a tek onda ga operi.“

Nimalo zabrinut, spustio je pogled na mrlju.

„Ulje nije ništa, Mma. Ne smeta mi.“ Upitno ju je pogledao. „Šta ste hteli, Mma?“

Povukla ga je u stranu.

„Ponudila sam da ti pomognem, Čarli. Sećaš li se?“

Unervozio se. Ruke su mu se pomalo tresle; morao si zagledati da bi video, ali ona je primetila.

„Jeste, Mma, ponudili ste.“

„I baš to sam i uradila“, nastavila je. „Otišla sam kod Prudens.“

Videla je da mu usna drhti.

„Da, Mma?“

„Neću okolišati, Čarli. Ti nisi otac onih blizanaca. To je neki drugi muškarac.“

Razrogačenih očiju je zurio u nju.

„Ja nisam...“

„Nisi“, rekla je Mma Ramocve. „Vidiš, ta devojka, Prudens, vrlo je druželjubiva kada je reč o muškarcima. Trebalo bi da malo pripazi.“

Čarli je počeo da širi lice u osmeh.

„Nisam ja otac? Je l' to istina?“

„Ona misli da jeste“, rekla je Mma Ramocve. „A ono što majka misli obično bude i najvažnije, čini mi se.“

Izgledalo je da sporo vari vest.

„Nemam blizance?“

„Nemaš.“

Čarli je u neverici odmahivao glavom.

„Odsada ću biti drugačiji, Mma Ramocve. Videćete. Ima da budem skroz drugačiji.“

„U kom pogledu, Čarli?“

„U svakom, Mma. Ima da budem drugi čovek. Pažljiviji. Samo jedna devojka. To je sve. Bolji auto-mehaničar, takođe.“

Pogledala ga je. I pored svih njegovih mana - a morala je priznati da su brojne - bio je dobronameran momak. A koliko god je umeo da izluđuje ljude, umeo je i da bude zabavan, velikodušan i privlačan.

„Nemoj se previše promeniti“, blago je rekla. „Drag si nam takav kakav jesi, Čarli.“

U neverici je zurio u nju i shvatila je da, može biti, nije čuo mnogo ljudi da mu to kažu. Stoga je ponovila: „Drag si nam, Čarli; upamti to.“

Pogledala je naniže. Bio je sklopio dlanove, ispreplevši prste. Gest, pomislila je, neskrivenog zadovoljstva - zadovoljstva što smo čuli ono što svi mi barem povremeno poželim da čujemo: da postoji

neko kome smo dragi, bez obzira na naše mane, i kome smo dovoljno dragi da nam to i kaže.

Četrnaesto poglavlje

DOBAR ČOVEK, PLEMENITI ČOVEK

Mma Ramocve se upitala šta zna o gospodinu Fortitudu Seleu?

Odgovor na ovo pitanje bio je kratak. Znala je da ima fabriku koja proizvodi stočno solilo; znala je da se ta njegova fabrika nalazi u Lobaceu; i znala je da je komšija njenog klijenta, gospodina Bocala Moetija. To je bilo sve što je uistinu *znala*. Sve ostalo bile su glasine i optužbe iz jednog jedinog izvora - gospodina Moetija lično, koji nije voleo gospodina Selea i, što je još važnije, nije voleo njegova goveda. To je samo po sebi dovelo do sledeće pretpostavke: ako Moeti ne voli Seleova goveda, onda je baš čudno, zar ne, to da je napadnuta Moetijeva stoka, umesto da je bilo obrnuto. Postojao bi jasan motiv za ono što se dogodilo: Seleova goveda imala su naviku da lunjaju po Moetijevoj zemlji; da su Seleova goveda napadnuta, prst sumnje bi zacemento pokazivao u Moetija.

Ali, šta ako je istina potpuno drugačija od priče koju je ispričao Moeti? Šta ako su Moetijeva goveda podjednako besprizorna kao i Seleova, pa i sama prelaze na Seleovu zemlju? Tada bi Seleo imao jasan motiv da izvrši svoju osvetu nad jadnim beštijama. To je unosilo logiku u ono što se dogodilo. Seleo je bio ljut zbog upada i preduzeo je mere. Moeti je znao zašto je njegov komšija to uradio, ali je sakrio tu spoznaju od Mme Ramocve - po svoj prilici zato da bi više ličio na nedužnu žrtvu.

Potom se sama od sebe ukazala uznemirujuća mogućnost: tretirala je gospodina Moetija kao žrtvu, ali bilo je moguće da je on, zapravo, počinilac. To bi, dabome, značilo da je napao sopstvena goveda, nešto što nijedan farmer ne bi uradio ni u snu - osim ako ne zna da su to *njegova* goveda.

Zamislila je ovo. Noć je, a čobanin, mali Mfo, usplahireno kuca na vrata gazdine kuće. „Ko je?“ pita Moeti. „Njegova goveda su provalila ogradu, Rra. Morate da dođete.“ Moeti otvara zakopčavajući kaiš na pantalonama, psujući sebi u bradu. Trči do svog kamioneta; Mfo, sav uzdrhtao, seda pozadi. Voze se džombastim prašnjavim putem; iznad njih blistaju zvezde, od meseca nema ni traga; farovi seku pomrčinu, a onda se u daljini nazre samo mračna grba brežuljaka. Oči goveda su žute tačke kada ih uhvate farovi; životinje dižu glavu i

sklanjaju se u tamu. Dve zaostaju. Moeti viče i čuje se mukanje. Krv se ne vidi, jer je mrak. Ponovo viče na dečaka i vraća se u kamionet, i onda odu i ne čuju zapomaganje povređenih životinja.

A onda ujutru ustanovi da se njegova stoka izmešala s komšijskom i da je osakatio sopstvena goveda, pa iskali bes na dečaku, tako što ga premlati. „Nećeš nikome ništa reći o ovome, jesi me razumeo? Ništa!“ Pada mu na pamet da bi trebalo da okrivni nekoga drugog - svoga komšiju, jer sve zapravo i jeste njegova krivica. Izravnaće stare račune; natovariće mu nekoga na vrat - ne policiju, jer bi se ovaj izvukao lepim rečima, a i prijatelj je s lokalnim policajcem, već nekog ko nije odatle, ko će prihvatiti Moetijev novac i odgovarati samo njemu.

Naravno, sve ovo je važno ukoliko je Mfovo priznanje bilo lažno, u šta naprosto nije bila sigurna. Jednog trenutka je pomišljala kako dečak verovatno govori istinu, a drugog bi zatekla sebe sklonom da pomisli kako je i previše brzo sve izmislio ili je lagao da bi nekog zaštitio. A da li bi mali dečak, pitala se, smislio tako vraški plan da napadne goveda na ovakav način? Sigurno ne bi.

Razmišljajući o ovome vozila se kod Fortituda Selea, a ova niska misli bila je tako neodoljiva da je zamalo zaustavila kombi kako bi na miru sela i porazmislila o svemu. Ali opet, kao što često biva s dobrim zamislama, pojavila se očigledna mana, stoga je nastavila da vozi. Mana je poticala iz onoga što joj je gospodin Moeti rekao o događajima. Bila su dva napada, rekao je - drugi se desio svega nedelju dana pre njihovog susreta. Ovo je isključivalo mogućnost da je greškom napao sopstvene životinje: ne bi dvaput napravio istu grešku. Morala je priznati da tako nešto nije vrovatno - osim ako se, dabome, drugi napad nikad nije ni dogodio i bio je samo izmišljen kako bi se situacija prikazala ozbiljnijom.

Potrudila se da prestane da razmišlja o ovome. Ustanovila je da je katkada bolje ostaviti ovakva premišljanja po strani do okončanja slučaja, kad pri ruci imaš sve informacije do kojih si mogao doći i možeš da složiš slagalicu a da usput ne nailaziš na nove, nepoznate deliće. Pri tom je već bila skoro stigla na odredište - pred zgradu ne naročito maštovito nazvane Bocvanske kompanije za proizvodnju stočne hrane, iz čijih su dimnjaka izbijali pramenovi pare, dižući se uvis u mlazevima i oblačcima kratkog daha. Veliki kamion s

ispisanim nazivom kompanije vozio je unazad prema mestu za utovar, a kombiju je prilazio preterano revnosta stražar s naočarima na nosu.

Rekao joj je gde da parkira, a onda je uputio u kancelariju na prednjem kraju zgrade. Zapisao je njeno ime u svoj blok i osmehnuo joj se.

„Imate li mnogo goveda, Mma?“ upitao je.

Potvrdno je klimnula.

„Imam svoj katun. Moj otac - on je sada pokojni - umeo je s njima. Dobro se razumeo u stoku.“

„I ja imam goveda“, rekao je. „Ne mnogo. Tri. Tamo.“ Mahnuo je rukom u pravcu Kalaharija.

Oklevala je. Nije volela da propušta prilike da porazgovara s ljudima, jer je to jedan od načina da nešto saznaš. Ovaj stražar sigurno poznaje gospodina Selea; ako želi da sazna o njegovom poslodavcu, tada bi trebalo da proćaska malo s njim. Stražari, čistačice, portiri - to su oni koji često znaju kakvi su zapravo ljudi.

„Došla sam kod Rra Selea“, rekla je.

Stražar se sav ozario.

„Da. Naći ćete ga u kancelariji. Uvek je tamo.“

„Mora da ga dobro poznajete“, rekla je. „Ja ga nikad nisam videla.“

„Da. Upoznaćete ga, Mma. Biće tamo.“

Pokušala je ponovo.

„Kakav je?“

„Videćete, Mma. Pitajte u kancelariji, odvešće vas kod njega. On je tamo.“

Nije palilo.

„Hvala vam, Rra. Idem ja.“

Uputio se s njom.

„Znači, nikad ga niste videli, Mma?“

„Nisam.“

„Dobar je čovek. Plemenit.“

„Plemenit? Zašto kažete da je plemenit, Rra? Poslovni ljudi su obično grubi, zar ne? Mislím da ćete ovih dana retko naići na plemenite ljude na čelu firmi.“

Stražar je ozbiljno razmislio o ovome pre no što je odgovorio.

„Ne bih znao, Mma. Možda ste u pravu; ja sam samo običan čovek i ne razumem se u te stvari. Ali za gospodina Selea vam mogu reći. On nikad ne viče. Nikad ne otpušta ljude ako zakasne na posao. Njega nećete videti da juri mlade sekretarice - ovde toga nema.“

Mma Ramocve se osmehnula.

„Drago mi je što to čujem, Rra. U Gaboronu toga ima i previše. Drago mi je što se to ovde ne dešava.“

„Da, Mma. Meni takođe.“ Stigli su do vrata kancelarije i stražar ih je otvorio za nju, a onda se vratio na svoje mesto na kapiji. Mma Ramocve mu je zahvalila i prišla recepcijskom pultu. Mlada žena zapisala je njeno ime i uzela telefon. Kratko je popričala, a onda pokazala prema vratima na drugom kraju prostorije.

„On je tamo“, rekla je. „Tu unutra.“

Gospodin Fortitud Seko bio je visok, dobro građen muškarac negde na sredini svojih pedesetih godina, možda i malčice stariji. Kosa mu je bila proseda, a lice izborano oko očiju i usta. Kad je ustao da pozdravi Mmu Ramocve, smesta je shvatila otkud bore: licem mu se raširio osmeh.

„Mma Ramocve“, rekao je. „Baš mi je drago što se upoznajemo, Mma. Dobro ste, nadam se.“

Pozdrav je bio više nego rečit i malo je zatekao Mmu Ramocve. Međutim, brzo se pribrala i uzvratila osmeh.

„Vrlo dobro, Rra, hvala na pitanju. I vi ste dobro?“

„Takođe vrlo dobro, Mma Ramocve. Vrlo dobro. I srećan što je zima prošla.“

„Ja takođe, Rra.“

Pokazao je prema stolici ispred svoga stola i sela je.

„Dakle, Mma, vi ste ta velika detektivka? Čuo sam za vas - čak i ovde.“

Nelagoda Mme Ramocve nije bila odglumljena.

„Nisam pomišljala da ljudi znaju za mene, Rra. Nisam čuvena.“

„Ne, možda mste čuveni, Mma. Ali ljudi koji voze Tlokvenškim drumom vide vašu tablu. Kako ono beše, Mma; Prava damska detektivska agencija. To ih natera da pomisle: ko su te prave dame?“

„Zapravo piše Prva damska detektivska agencija, Rra.“ Gospodin Seleo je prasnuo u smeh.

„O, shvatam. Ali eto kako ljudi znaju za vas.“ Zastao je posmatrajući je, i dalje sa širokim osmehom na licu. „Pa, šta vas je dovelo kod mene, Mma? Da nema možda nekakve veze s mojim prijateljem Bocalom Moetijem? Nekakve veze s mrtvom junicom?“

Klovis Andersen je, što se ovoga tiče, bio izričit: ne dozvoli da se tvoja reakcija vidi. Savladavaj osećanja. Ne izgledaj preterano iznenađeno ili užasnuto.

Mma Ramocve je osetila i jedno i drugo.

„O“, izustila je samo. „Znači, znate.“

Izgledalo je kao da je zabrinut zbog dejstva svojih reči.

„Izvinjavam se, Mma“, rekao je žurno, a osmeh mu je izbledeo. „Nije mi bila namera da vas zaskočim.“

„Nisam pomišljala da znate“, rekla je Mma Ramocve.

„Šta to?“

„Da znate da me ta rabota zanima.“

Gospodin Seleo se zavalio u stolici. Osmeh i srdačnost su ponovo bili tu.

„O, znao sam, nego kako“, rekao je. „Ovde u provinciji uvek svi znamo šta se događa, Mma. Čuo sam za vaš dolazak. Buš ima oči, znate.“

„A te oči su me posmatrale“, rekla je.

„Jesu.“

Gledao ju je krajnje ljubazno i staloženo; mora biti, pomislila je, da je stražar potpuno u pravu.

„Bojim se“, nastavio je gospodin Seleo, „da odnosi između mene i moga komšije uopšte nisu onakvi kakvi bih želeo da budu. Veoma je važno, Mma, da se slažemo s komšijama - siguran sam da to i sami dobro znate.“

„Veoma važno, dabome“, saglasila se Mma Ramocve. „Svađa s komšijom je kao svađa u sopstvenoj kući. Skoro isto tako rđava.“

Razmislio je o ovome.

„Da, mislim da se slažem s tim. I iz tog razloga sam dao sve od sebe da budem dobar s Bocalom Moetijem. Stvarno jesam. Ali njegova stoka je stalno upadala na moje imanje i morao sam da zatražim od njega da to reši. Uradio sam to što sam ljubaznije mogao - pozvao sam ga na ručak, a moja žena je skuvala veliku

šerpu gulaša i puno priloga. Potegao sam pitanje što sam mogao taktičnije, ali on je pao u vatru, Mma. Eksplodirao je kao petarda.“

Bilo je tačno onako kako je u kolima zamišljala; ili je barem ovaj deo bio takav. Pri tom se više nije ni najmanje dvoumila u pogledu toga kome da veruje i čija su goveda odlutala.

„Otada se mnogo toga izdešavalo“, objašnjavao je gospodin Seleo. „Izgleda da je on čovek koji jednostavno mora da izravna račune. Ako misli da ste mu nešto uradili, pokušaće da vam vrati. Vrlo neobično, Mma Ramocve. I onda se dogodi ova rabota s junicom - neko gadno naudi jednoj njegovoj junici, a on utuvi sebi u glavu da mu je to prilika da mi vrati milo za drago. Uopšte me ne iznenađuje što pokušava da mi prišije taj napad - on je takav čovek, bojim se.“

Kad je završio, sedela je i ćutala. Mma Ramocve je obično imala optimističan stav, ali sad ju je ophrvla nekakva seta. Ima ljudi koji se nikada neće promeniti - beznadežno su zlobni, čini se. Srećom, samo ih je šaćica, ali naiđeš na njih s vremena na vreme i onda osetiš kao da te je dodir s njima ukaljao.

Posle nekog vremena, progovorila je.

„Izvinite, molim vas, Rra“, rekla je. „Izvinite što sam uopšte i pomislila da ste možda odgovorni za nešto takvo.“

Gospodin Seleo je slegao ramenima.

„Samo ste radili svoj posao, Mma. Ništa vam ne zameram.“

„Pa, šta ćemo s gospodinom Moetijem?“

Osmeh se nije izgubio.

„Moramo da živimo s njim, Mma. Šta drugo možemo?“

Nije mogla da se seti ničega drugog što bi rekla, stoga je prebacila razgovor na stočno solilo. Upotrebljavala ga je i njena goveda su ga obožavala. Nisu umela da kažu hvala, razume se, ali ona je mogla to učiniti u njihovo ime. Ovo je nateralo gospodina Selea da prasne u grohotan smeh.

„O, Mma“, rekao je, „ovo je baš zabavno. Vi ste glasnogovornik bocvanskih goveda! Pa, imaju li još nešto da kažu? Jesu li u celini zadovoljna uslovima?“

Načas je razmislila. Jesu li bocvanska goveda srećna? „Jesu, svakako da jesu.“ Oklevala je. „Ili barem većina jeste.“

Sinula joj je ideja. Nije bila preterano očigledna i Mma Ramocve nije bila sigurna hoće li upaliti. Sreća isecpljuje, pomislila je, a katkada

uspe i da pokrene stvan s mrtve tačke u naizgled krajnje nemogućim okolnostima. U svakom ljudskom srcu, pa i onom najmračnijem, postoji mesto koje možeš dirnuti. Teškoća je u tome da ga pronađeš; postoje ljudi koji to mesto skrivaju s tvrdoglavom rešenošću. Ponekad im, međutim, padne gard na časak ili dva, i put do srca nađe se otvoren.

Gospodin Seleo je pošao s njom, rekavši da će je otpratiti do kombija.

„Kažite, Rra“, rekla je. „Da li biste uradili nešto da okončate zavadu s komšijom?“

„Naravno“, rekao je. „Ali šta mogu da uradim? Ograda na koju se žalili je njegova, a ne moja. Njegova goveda zabasavaju na moje imanje. Nisam ja kriv za to.“

„Ali, kada bi to prestalo?“

„Onda ne bih morao da razgovaram sa njim o tome. Ne bi bilo problema.“

„A morate li često da razgovarate s njim o tome?“

Na trenutak je razmislio.

„Moram da mu telefoniram svakih nekoliko dana. Ili da idem kod njega.“ Zastao je. „Ali uvek sam učtiv prema njemu, Mma.“

Odvratila je da je sigurna da jeste. Ali onda je pomislila: koliko te lako iznervira komšija - čak i nasmejan i prijazan poput ovog - koji te stalno, iz dana u dan, poziva na odgovornost zbog nečega? Vrlo lako, smatrala je.

„Možda bi trebalo da prestanete s tim, Rra. Samo na neko vreme. Možda će to pomoći.“

Promena u držanju gospodina Selea bila je nagla i veoma očigledna. Osmeh je i dalje bio tu, naravno, ali svetlost je iz njega nestala; bio je ukočen.

„Zašto bih, Mma? Pravo je na mojoj strani, znate.“

„Ne sumnjam da jeste, Rra, ali mislim da...“

Čekao je da završi. Šta misli i kako da to formuliše? Stajali su ispred glavne zgrade fabrike i okrenula se prema njoj, gledajući naviše prema šištavim cevima za paru. Prijatan miris lebdeo je u vazduhu - vrlo sličan mirisu pečenih kolača.

„Mislim da bi trebalo da rešimo ovo“, rekla je. „Ali to će iziskivati da progutate svoj ponos.“

Napregnuto ju je pogledao.

„Ja nisam gord čovek, Mma.“

„Odlično“, rekla je. „Dalde, Rra, hoćete li da vam kažem šta mislim da bi trebalo da uradite? Možda vam se neće dopasti, ali verujem da to može biti rešenje ovog problema koji imate. Ali prvo moram nešto da vas pitam. Da li se gospodin Moeti valjano stara o svojim govedima?“

Podigao je obrvu.

„Teško pitanje, Mma.“

„Zašto? Zar ne znate?“

„Ne, savršeno dobro znam. Stvar je naprosto u tome što ne volim da govorim loše o ljudima, Mma, pogotovo kada je reč o tome kako se ophode prema svojim govedima.“

Nije ni najmanje sumnjala da zaista tako misli. Ovo je, pomislila je, uistinu dobar čovek.

„Sasvim ste u pravu što se toga tiče, Rra“, rekla je. „Ne smemo loše govoriti o ljudima - osim kad moramo. A ovo je jedna od takvih prilika. Moram da znam.“

„Strašno“, izletelo mu je. „Čovek je beznadežan slučaj - beznadežan farmer. Pojma nema kako da se stara o govedima. Misli da zna, ali bojim se da ne zna. Pogledajte samo u kakvom mu je stanju krdo.“

Ovo je bio odgovor kojemu se nadala.

„Znači, zato zabasaju izvan njegovog imanja?“

Potvrdno je klimnuo.

„Da, a da sam jedan od njegovih junaca otišao bih i dalje. Iselio bih se u Namibiju, možda.“

Mma Ramocve se nasmejala i potom postavila sledeće pitanje. „Pretpostavljam, dabome, da su vaša goveda srećna?“

„Jesu. U odličnom su stanju.“

„Dobijaju mnogo zdravog stočnog solila? Solila sa svim što uz njega ide? Vitaminima, magnezijumom, solju - svim onim ostalim stvarima koje su govedima potrebne?“

Od ovoga mu je osmeh postao još širi.

„Da, kao što možete i misliti.“

„A njegova goveda to ne dobijaju?“

Slegao je ramenima.

„Ne bih rekao da dobijaju ikakve dodatke u ishrani. Pa pogledajte ih samo. Verovatno ne zna ni da su im potrebni.“

Omirisala je vazduh.

„Ovde ima mnogo stočnog solila, je l' te, Rra?“

Osmeh mu je postao ponosan.

„Naravno. Moglo bi se reći da je ovo glavni štab stočnog solila.“

Uzela ga je pod ruku i krenula sa njim prema svom kombiju. Morala je nešto da mu objasni i uradila je to dok su tako zajedno šetali. Kad su stigli do kombija, neko vreme su se tamo zadržali. On je s vremena na vreme klimao glavom, s držanjem čoveka kome lagano sviće. Zatim se odvezla, a gospodin Seleo se vratio u kancelariju.

U svom kombiju, Mma Ramocve je počela da širi lice u osmeh, Zarazan je, pomislila je.

Petnaesto poglavlje

PONUĐA POMOĆI

„Još samo nedelju dana!“ uzviknula je Mma Potokvane. „Bože, bože! Još samo nedelju dana i postaćete gospođa Grejs Radifuti! Pomislite samo!“

Mma Potokvane je u prostorije Prve damske detektivske agencije navratila navodno zato da popije šolju čaja sa svojom starom prijateljicom Mmom Ramocve, ali u stvarnosti je imala skriveni motiv; htela je, naime, da zamoli gospodina Dž. L. B. Matekonija da popravi traktor koji je pripadao sirotištu. O tom traktoru, prastaraj sivoj mašini, gospodin Dž. L. B. Matekoni se već godinama starao - potpuno besplatno - i, uopšte uzev, uspevao je da ga ubedi da uradi ono što se od njega traži; sada je, međutim, izgledalo da se točak na jednoj strani okreće različitom brzinom u odnosu na svoj parnjak na drugoj, što je rezultovalo odbijanjem traktora da se bez energičnog ispravljanja volana kreće u pravoj liniji.

„Da li bi gospodin Dž. L. B. Matekoni ikako mogao da dođe i pogleda ga?“ upitala je Mma Potokvane kad je Mma Ramocve izašla pred kancelariju da je dočeka.

„Sigurna sam da bi“, odvratila je Mma Ramocve. I hoće; znala je da njen saosećajni muž nikad ne bi odbio neku molbu iz sirotišta.

„Umesiću mu kolač“, rekla je Mma Potokvane, koja je znala za slabost ovog vrlog automehaničara prema njenom izdašnom i neizmerno raskošnom voćnom kolaču, po kojem se pročula u celoj južnoj Bocvani. Po njenom mišljenju, to je bila poštena razmena, jedna od onih blagodareći kojima je sirotište uspevalo da opstane: postojao je čitav spisak stručnjaka čije je usluge mogla da traži u zamenu za kolač. Tako su plaćali računovođu (deset kolača godišnje); tako su nagrađivali molera i dekoratera (tri kolača po prostoriji); a u slučaju gospodina Dž. L. B. Matekonija, bile su to dva velika parčeta kolača za neku manju mehaničarsku ili električarsku popravku, a ceo kolač za svaku veću popravku ili posao koji je zahtevao mnogo vremena.

Nakon što su usluge gospodina Dž. L. B. Matekonija bile rezervisane, Mma Potokvane i Mma Ramocve su se uputile u kancelariju, gde je Mma Makuci sedela za stolom zadubljena u svoje

spiskove obaveza. Bio je to njen poslednji radni dan pre četvorodnevnog odsustva uoči venčanja, i sva dokumenta bila su zavedena, poslovne knjige u savršenom redu, a sva pisma otkucana.

Kad je Mma Potokvane primetila kako je ostalo još samo nedelju dana, Mma Makuci je zablistala od zadovoljstva. Ona i Mma Potokvane nisu bile baš bliske prijateljice, ali ovo nije bio dobar čas da sa bilo kim bude u zategnutim odnosima. Uz to, Mma Potokvane je u poslednje vreme bila obzirnija prema Mmi Makuci, do čega je, pomišljala je Mma Ramocve, došlo usled predstojeće promene statusa Mme Makuci. Nije imalo nikakve veze s njenim poreklom - Mma Potokvane je bila potpuno ravnodušna prema takvim stvarima, ali je, poput mnogih žena svoje generacije, bila sklona da ne shvata neudate žene sasvim ozbiljno. *Možda ti sada tako misliš*, nagoveštavao je taj stav, *ali čekaj samo dok se udas - tada ćeš misliti sasvim drugačije*. Premda se ovo mišljenje nije iznosilo neljubazno ili oštro, razume se da one prema kojima je ova snishodljivost bila usmerena ništa nije moglo tako iznervirati, i to je donekle objašnjavalo napetost između nadzornice sirotišta i Mme Makuci.

„Da, to je u subotu“, odvrtila je Mma Makuci. „A dotle imam još mnogo posla.“

Mma Potokvane se smestila u stolicu za klijente. „Uvek ima mnogo posla kad se spremaš za venčanje“, rekla je. „Toliko toga može da krene naopako - što se obično i desi.“

Mma Ramocve, koja je bila zauzeta pristavljanjem vode za čaj, istakla je da je Mma Makuci veoma dobro organizovana.

„Ne mislim da će s ovim venčanjem išta krenuti naopako“, rekla je ohrabrujućim glasom.

„Nadam se da neće“, odvrtila je Mma Potokvane. „Ali nešto se uvek desi. Uvek se desi nešto nepredviđeno.“

Mma Makuci je pažljivo slušala ovaj razgovor.

„Na primer, Mma? Kakve su to nepredvidljive stvari?“

Mma Potokvane se osmehnula.

„To već ne umem da vam kažem“, rekla je. „Zato što se nepredvidive stvari ne mogu predvideti. Tako da ne znam koje su.“

Mma Makuci je bacila pogled na svoj spisak.

„Ali, kakve su to stvari, Mma? Nešto u vezi s gostima? U vezi s hranom?“

„I jedno i drugo“, odvratila je Mma Potokvane.

„To će biti veoma velika svadba, znate“, uplela se Mma Ramocve. Nije htela da se Mma Makuci uznemiri baš sad kad je izgledalo da, što se tiče organizacije venčanja, drži sve konce u rukama.

„Baš lepo“, rekla je Mma Potokvane, malčice napregnutim tonom. Ona i njen muž nisu bili pozvani za venčanje; neke granice su se morale povući, a oni su bili na pogrešnoj strani. „Volim velike svadbe. Baš je lepo kad mladenci pozovu sve svoje prijatelje - tako se niko ne oseća izostavljen, Mma.“

„Teško je to“, žurno je odgovorila Mma Ramocve. „Par često želi da pozove sve koje poznaje, ali ne može, jer naprosto nema dovoljno mesta. Ali, dabome, svi imaju razumevanja.“

„Sigurna sam da imaju“, odvratila je Mma Potokvane, onim istim stegnutim glasom.

Mma Makuci je podigla pogled sa svog spiska.

„Kakve nepredvidljive stvari, Mma? Možete li mi navesti neke primere?“

„Svakako“, rekla je Mma Potokvane. „Gosti. Kako znate da članovi porodice koji dolaze odnekud izdalje neće povesti sa sobom još neke rođake? Ako se to desi, gde ćete smestiti te ljude? Možda ste organizovali smeštaj za sve koji su na spisku, ali šta ćete s onima koji nisu? To ume da bude veliki problem.“

Mma Makuci je sedela sasvim nepomično. Beše organizovala smeštaj za četrdesetoro njih iz Bobononga - kod prijatelja porodice Radifuti ili daleke rodbine Makucijevih. Bio je to podvig koji je iziskivao mnogo proračuna i ubeđivanja, i nije znala može li išta da uradi ukoliko se pojave i nenajavljeni gosti, koji očekuju da im obezbediš prenoćište za tri ili četiri dana.

Mma Potokvane je uočila njenu nesigurnost.

„Da“, nastavila je. „To je taj problem. Zatim, tu je i drugi. Po mom iskustvu, Mma, problemi dolaze u trojkama. Tako da sledeći problem - problem broj dva, da tako kažem - jeste priprema hrane. Ono što sam shvatila, Mma, jeste sledeće: oni zaduženi za kuvanje *nikad* nemaju dovoljno lonaca. Kažu da imaju, ali nemaju. I tek u poslednjem trenutku ustanove da nemaju dovoljno lonaca ili, još

verovatnije, da su lonci koje imaju premali. Možda je lonac dovoljno veliki za meso i kačamak kod kuće, samo za porodicu, ali nemojte misliti da će biti dovoljno veliki onda kad morate da skuvate jelo za dvesta ljudi. Za to su vam potrebni veliki, restoranski lonci.“

Zagrevala se za temu.

„Treći problem pak jeste sama hrana. Možda mislite da je imate sasvim dovoljno za svadbeni ručak, i možda ste i u pravu, što se mesa tiče. Ljudi obično pripreme dovoljno mesa - često i premnogo, štaviše. Ali zaboravljaju da je svatovima, nakon što se najedu mesa, potrebno poslužiti nešto slatko, a to neretko ne isplaniraju. Svadbena torta? Tačno, ali od nje će biti samo po parčence za svakog gosta - što je obično nedovoljno. Pa tako ljudi zateknu sebe kako priželjkuju da su bili dovoljno dalekovidni da se snabdeju običnim kolačima koje će svatovi jesti uz čaj. A gde su ti kolači? Nema ih, Mma.“

Mma Ramocve je okrnula pogledom Mmu Makuci; ne razgovara se ovako s nervoznom nevestom, pomislila je.

„Sigurna sam da će sve ispasti kako treba“, ohrabrujuće je rekla. „A ako i bude nekih problema, sigurno će biti mali - ništa zbog čega bi se trebalo zabrinjavati.“

Mma Potokvane je delovala sumnjičavo.

„Nadam se“, rekla je. „Ali moje iskustvo govori da nikad ne bude tako. Mislim da je u vezi s ovim stvarima bolje biti realan.“

Mma Makuci je uzela olovku kako bi dodala nešto na svoj spisak. „Rekli ste nešto o loncima, Mma. Gde bih mogla da nađem te velike restoranske lonce?“

Mma Potokvane je zagledala svoje nokte.

„Pa, mi u sirorištu ih imamo. Svaka naša vaspitačica ima veoma veliki lonac. Sigurna sam da bismo nešto mogli učiniti...“

Mma Makuci je ulučila priliku.

„O, hoćete li, Mma?“

„Videću šta mogu da učinim“, odvratila je Mma Potokvane. „I pomislila sam da li bih mogla da pomognem u vezi s kolačima. Verujem da ima mnogo ljudi koji vole moj kolač.“

Mma Makuci je izvršila mentalni proračun.

„Vrlo ste ljubazni, Mma“, rekla je. „I nešto mi pade na pamet - znam da je u poslednji čas - ali, da li biste hteli da dođete na svadbu? S vašim suprugom, naravno.“

Mma Potokvane je sačekala koliko se pristoji i tek onda odgovorila. „Da dođemo na svadbu? Pa, nisam razmišljala o tome, ali da, mislim da toga dana nismo zauzeti.“

„Dakle, dogovorile smo se“, rekla je Mma Makuci.

Mma Potokvane je dobacila Mmi Ramocve trijumfalan pogled. Podozrevala je da njena prijateljica ponekad misli kako je previše nasrtljiva, ali katkada je nasrtljivost jedini način da dobiješ ono što želiš. Mma Ramocve je to morala da nauči, a ako je lepo zamoli, Mma Potokvane će je rado podučiti.

Razgovor je sada prešao na druge teme, između ostalog i na predstojeće dopunske izbore.

„Rezultat će biti isti kao i ranije“, rekla je Mma Potokvane. „Uvek je tako. Neki će glasati za vladinu stranku, a neki neće. Održaće se silni govori, a svi unapred znamo o čemu će u njima biti reči.“

Mma Ramocve je prasnula u smeh.

„Nikad se ne zna, Mma. Možda bude nekih iznenađenja.“

Sipala je čaj i dodala šolju svojoj gošći, a potom i Mmi Makuci.

„Ali, ovi izbori nose veliku pretnju sa sobom“, rekla je Mma Makuci. „Među kandidatima je...“

Mma Ramocve se prisetila.

„O, pa da.“ Okrenula se Mmi Potokvane. „Kandiduje se i Vajolet Sefoto. Poznajete li je, Mma?“ Mma Potokvane je tako naglo spustila šolju na sto da je prosula polovinu svog čaja. „Vajolet Sefoto? Ta žena?“

Mma Makuci je žalostivo klimnula glavom.

„Da. Poznajem je s Bocvanskog koledža za sekretarice. Bile smo u istoj klasi.“

„Ona je opasnost za Bocvanu“, rekla je Mma Potokvane. „Ako se domogne ikakve vlasti, mi smo...“

„Gotovi“, dopunila ju je Mma Makuci.

Mma Potokvane je upitala u kom glasačkom okrugu se Vajolet kandiduje, i odgovorik su joj da je to okrug odmah do njenog. Zastenjala je. „To je prava tragedija“, rekla je. „Moramo je zaustaviti.“

Mmu Makuci nije bilo potrebno ubeđivati.

„Da, moramo. Isto sam pre neki dan rekla i Patriši u prodavnici cipela.“ Namrštila se. „Ali, kako da sprečiš političkog kandidata da

učestvuje na izborima? Mi smo demokratska zemlja. Ne smeš nikoga sprečavati da se kandiduje.“

„Ali ga možeš sprečiti da pobedi“, predložila je Mma Ramocve. „Možeš reći ljudima za njega i potom se nadati da će oni doneti ispravnu odluku.“

„Prekasno je za to“, rekla je Mma Potokvane. „Ne, potrebno je nešto drugo.“ Izgledala je zamišljeno. „Mislite li da želi da uđe u parlament zato što misli da će joj se posao dopasti?“

Mma Makuci je prezrivo frknula.

„Vajolet i posao? Ta nije skrojena ni za kakav posao“, rekla je. „Nije ulagala nimalo truda na Bocvanskom koledžu za sekretarice, niti posle toga. Ne, nije posao posredi.“

„Pa šta je, onda?“ upitala je Mma Potokvane.

Mma Makuci je odvratila kako misli da je moć, a moguće i glamur, ono što je privuklo Vajolet politici.

„Ali, to nije samo moć i glamur, zar ne?“ rekla je Mma Potokvane. „Bavljenje politikom zahteva i mnogo truda - odgovaranje na pisma glasača, bavljenje žalbama i tome slično. Mislim da to nije ono što se dopada Vajolet.“

„Poznavala sam nekad jednog političara“, rekla je Mma Ramocve. „Stalno je kukao kako je zatrpan pismima glasača. Rekao je kako očekuju od njega da reši sve njihove probleme, pa čak i da udesi da za vreme sušne sezone padne kiša. Gotovo su ga doveli do ludila, rekao je.“

Mma Potokvane je ponovo uzela svoju šolju i otpila gutljaj čaja. „Bilo bi zanimljivo videti“, zamišljeno je rekla, „šta bi se desilo ako bi Vajolet dobila gomilu pisama još *pre* izbora - pisama u kojima njeni glasači traže da se pozabavi svim njihovim problemima.“ Zastala je posmatrajući dejstvo svojih reči na licima ostalih. „I to ne malim - nego velikim, teškim problemima.“ Licem Mme Makuci počeo je da se širi osmeh. „Da ne poznajete nekim slučajem ljude iz njenog glasačkog okruga, Mma Potokvane?“

Mma Potokvane je otpila još jedan gudjaj čaja. „Možda“, odvratila je. „Pustite me da malo razmislim.“

Razmišljala je samo nekoliko časaka.

„Ovo je moguće izvesti“, rekla je. „Mislim da ćemo uspeti da uverimo Vajolet da nije nimalo zabavno biti političar.“

Te noći je Mma Ramocve sanjala veoma upečatljiv san. Bila je sa Mmom Potokvane u nekom mračnom skladištu, i tražile su lonce za kuvanje. Mma Potokvane je pevala čudnu pesmu, koja je smesta ulazila u uši, ali Mma Ramocve je imala teškoća da razabere reči. *Ima mnogo lonaca*, tako je pesma počinjala; posle toga su reči postajale nerazumljive. *Potokvane, lonac, Potokvane, lonac* - reči su se nametale same od sebe, ali nije bila sasvim sigurna. *Poto, poto, Potokvane*. Bila je to veoma čudna pesma.

Mma Potokvane je nestala, onako neosetno kao što to biva s ljudima iz sna. Sada se Mma Ramocve našla usred pejzaža koji joj je istovremeno bio poznat i nepoznat; bio je to Močudi ili, preciznije, mesto odmah izvan njega - mesto gde raste veliko drvo žakarande, sa široko pruženim granama pritisnutim starošću, drvo koje je od detinjstva poznavala. Pod njegovom krošnjom stajale su dve stolice, tradicionalne bocvanske stolice od tvrdog drveta, s izrezbarenim ukrasima u vidu životinja i ljudi; nedaleko odatle, tradicionalna kuća sa zidovima s muralom od plavog i smeđeg zemljanog maltera, delo bake koja sada sedi na stoličici pokraj ulaznih vrata. Bila je to Bocvana iz prošlosti, čak iako je još uvek opstajala tu i tamo na mestima gde je moderni svet nepozvan upao i uništio je; tu negde u blizini je i njen otac, pomislila je; čula mu je glas i znala je da je s njom. *Naša zemlja, Dragocena*, rekao joj je. *Naša Bocvana*.

Tražila ga je pogledom, ali nije ga videla, jer je čak i u snu znala da je mrtav. Ponekad su ljudi u našim snovima mrtvi ali ne baš sasvim, i ipak razgovaraju s nama. *I pokojnici mogu biti voljeni*. Da, naravno da mogu, pomislila je; a onda se san raspršio i ugledala je ne pejzaž Močudija nego tavanicu u svojoj kući u Zebrinoj ulici, i prve zrake sunca koji su dopirale kroz prozor.

Okrenula se u krevetu - ležala je na desnoj ruci koja joj je sva utrnula, kao da pripada nekom drugom, ko ju je nebrižljivo ostavio tu. Primetila je da je sama u krevetu, da gospodin Dž. L. B. Matekoni, koji je obično ustajao posle nje, nije na svom uobičajenom mestu. Sela je i osvrnula se naokolo, napola očekujući da ga ugleda kako stoji negde u sobi - pored ormara, možda, navlačeći svoje kalki pantalone - ali od njega nije bilo ni traga ni glasa.

Odjednom ju je obuzeo nemir. Bio je u krevetu, zar ne, pre no što je sinoć utonula u san? Jeste. Pretpostavljala je da ima brakova u kojima žena ne primećuje da li je muž u krevetu pored nje ili nije, ali njen brak nije bio takav. Pre no što je zaspala, poželega je gospodinu Dž. L. B. Matekoniju laku noć - radila je to svake večeri i primetila bi da je poželega laku noć praznom krevetu ili jastuku na kome nije počivala glava.

Navukla je jutarnju haljinu i izašla iz sobe u hodnik. Vrata na dečjim sobama bila su zatvorena - zacelo su spavali, budući da se uvek budila dobro pre njih. Kupatilo? Zavirila je unutra; nije bio tu.

Otišla je u kuhinju i pristavila vodu za čaj. Povremeno, kad je nekome trebalo hitno popraviti kola, gospodin Dž. L. B. Matekoni je morao da ode u servis neuobičajeno rano. Međutim, kad bi se to desilo, obično bi joj uveče najavio i ona bi ustala rano da mu spremi doručak. Da nije možda sinoć nešto rekao, a ona je zaboravila? Ne bi rekla.

Pogledala je kroz prozor. Godišnja doba se behu smenila, ali u ovom razdoblju, dok su se još živo sećali zime, jutro su i dalje umela da budu hladnjikava, a ovo je bilo baš takvo jutro. Nad vrhovima drveća izvijali su se jedva primetni pramičci magle; znala je da se neće zadržati, ali videći ih poželega je da izađe iz kuće, da stoji ispod tog drveća i posmatra nebo kroz mrežu od lišća. Mora biti da se gospodin Dž. L. B. Matekoni iskrao u servis, a njoj je zaboravio da kaže; napraviće mu veliki sendvič sa slaninom i odneti mu kad za oko sat vremena i sama ode na posao.

Izašla je napolje sa šoljom vrućeg crvenog afričkog čaja u ruci. Gugutke koje su se nastanile u krošnji njene velike akacije doterivale su se sedeći na grani - slika i prilika zadovoljnog bračnog para koji se priprema za uobičajeni radni dan, kakav god da je rad svet namenio gugutkama. Osmehnuia im se; časak ili dva su gledale naniže prema njoj, nakostrešivši perje na vratu, a onda se vratile doterivanju. Ona je pak skrenula za ugao kuće.

Tada ga je ugledala. Tamo gde je prethodne večeri parkirala plavi kombi nalazio se njen stari kombi. Stajala je sasvim nepomično, zatvorivši pa otvorivši oči, u potpunosti očekujući da je halucinacije nestalo. Ali nije; bio je tu, stvaran i opipljiv kao kuća, kao vrt oko nje, kao zemlja na kojoj su stajali ona i kombi.

Koraknula je napred, napola posrnuvši onako zbunjena. U taj mah su iza ugla kuće izbili gospodin Dž. L. B. Matekoni i Čarli. Obojica su blistali od zadovoljstva, očigledno uživajući u iznenađenju koje su joj priredili.

Ruka joj se podigla do usta.

„Šta je ovo...?“

„Ono što želiš, čini mi se“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Ili ono što mi je Čarli rekao da želiš.“

„Tako je, gazda“, rekao je Čarli.

„Stoga sam zaključio da nema svrhe pokušavati da te nateram da zavoliš taj plavi kombi“, nastavio je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Ne možeš naterati nekog da nešto zavoli. Potrebno je da prvo srcem oseti ljubav.“

„Tako je, gazda“, ponovio je Čarli.

Mma Ramocve je prišla kombiju i otvorila vrata na vozačkoj strani.

„Onaj čovek ga je odlično restaurirao“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Mislio sam da je nemoguće, ali to samo pokazuje se to može uraditi ako se svim srcem posvetiš tome. Čarli i ja smo ga baš dobro pregledali. Odlično obavljen posao.“

„A plavi kombi?“ upitala je Mma Ramocve. „Sta ćemo s njim?“

„Potrebno nam je novo vozilo za servis“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni. „Mi ga možemo koristiti - ako se slažeš. Pitanje novca ćemo rešiti.“

„Nije reč o novcu“, rekla je Mma Ramocve. „Nikada nije bila reč o novcu. Ne, stvarno sam veoma srećna.“

Smestila se na vozačko sedište, milujući usput volan. Potom se prignula i poljubila taj volan, isto onako nežno kao što bi čovek poljubio voljeno dete.

„Hvala ti“, rekla je. „Sada sam baš srećna.“

„Onda sam i ja srećan“, rekao je gospodin Dž. L. B. Matekoni.

„Ja takođe“, dometnuo je Čarli.

Mma Ramocve je izašla iz kombija.

„Jesi li odjutros doručkovao, Čarli?“ upitala ga je.

Odmahnuo je glavom.

„Još nisam, Mma. Poješću parče hleba kad stignem na posao.“

Sada je ona odmahнула glavom.

„Bogme nećeš. Ulazi u kuću, a ja ću ti ispržiti dva jaja sa slaninom.“

„O, Mma“, rekao je Čarli. „To baš dobro zvuči.“

Ušli su unutra i posmatrali dok je Mma Ramocve spremala doručak. Čarli je oduševljeno jeo i dobio još dva jaja posle prve porcije. Zatim je Mma Ramocve otišla da probudi decu i odlučno započela novi radni dan, tako što se u agenciju odvezla svojim malim belim kombijem, baš kao što je ranije uvek radila, iz godine u godinu, i baš kao što nikad nije izgubila nadu da će ponovo raditi. Zaplakala se malo, od čiste miline, i stala na minut ili dva na ugao Zebrine ulice da bi se pribrala, kako joj suze ne bi smetale dok vozi, u njenom trijumfalnom putovanju, njenom ponosnom povratku.

Šesnaesto poglavlje

MFOVA MAJKA

Sad kad Mme Makuci, koja je bila na odsustvu zbog poslednjih priprema za venčanje, nije bilo u kancelariji, Mma Ramocve nije imala izgovora da odlaže ono što je znala da mora da uradi. Doduše, nije da joj je Mma Makuci onemogućavala da nastavi posao; naprosto, ako su ona i njena pomoćnica sedele zajedno u kancelariji, kao da bi se uvek našlo nešto o čemu će razgovarati, neki kancelarijski poslić kog valja da se late zajedničkim snagama ili neko pismo koje treba izdiktirati.

Pomislila je na diktiranje. Mma Makuci se, dabome, ponosila svojim umećem u tom pogledu, budući da je u Bocvanskom koledžu za sekretarice ovladala stenografijom, s prosečnom brzinom od stotinu dvadeset osam reči u minutu.

„Ja ne mogu ni da govorim toliko brzo“, rekla je Mma Ramocve kad joj je Mma Makuci saopštila ovo. „Stotinu dvadeset osam reči u minutu je veoma brzo, Mma. Nisam sigurna čak ni da li sam kadra da razmišljam tolikom brzinom.“

Mma Makuci se nasmejala - bio je to opuštenu smeh osobe koja zna da su njene sekretarske veštine neosporne. „Tačno je, Mma, da većina ne ume da hvata stenografske beleške čak ni brzinom od stotinu reči u minutu. Uzmimo, na primer, Vajolet Sefoto: jedva je uspevala da hvata četrdeset dve reči u minutu, a danas verovatno ne bi mogla ni toliko. Četrdeset dve reči, Mma! Tim tempom, bio bi joj potreban ceo dan da napiše jedno pismo.“ Zastala je; nekim primedbama, baš kao nekim iskušenjima, jednostavno ne možemo doleteti - barem mi koji smo krvavi ispod kože. „Dabome, zato je Vajolet mnogo lakše savladavala neke druge stvari...“

Mma Ramocve se osmehnula.

„Shvatam“, rekla je. „Pa, tako vam je to. Ima nas raznih, zar ne?“

To nije bila primedba s kojom je neko mogao da se ne saglasi, ali Mma Makuci je smatrala da nije dovoljno *rečita*. Razume se da nas ima raznih - to se valjda podrazumeva. Da ne postoje različiti ljudi, život bi bio neverovatno dosadan i, štaviše, pomišljala je da bi ona i Mma Ramocve mogle da stave katanac na kancelariju. Međurim,

nije htela da kaže ništa više o Vajolet Sefoto: rekla je šta je htela, i to dovoljno jasno.

„Brzina kucanja je takođe važna“, nastavila je tada Mma Makuci. „Poznata sam po tome što kucam skoro stotinu reči u minutu, Mma. Ima i daktilografa koji kucaju još brže od toga, ali ja ih ne znam - to jest, ne znam ih lično. Čitala sam o njima, ali nisam ih upoznala.“

„Ti ljudi sigurno mogu da otkucaju brdo strana“, rekla je Mma Ramocve.

„I ja to mislim, Mma.“

Ovakvi razgovori su umeli da se otegnu satima, i ponekad i jesu. To je značilo da su odloženi poslovi ostajali nezavršeni, što se upravo i dogodilo sa slučajem Moeti. Mma Ramocve je znala šta joj je činiti: mora da ode na Moerijevo imanje i razgovara sa Mfovom majkom. Imala je osećaj da ta žena nekako predstavlja ključ za ono što se dogodilo. Sad je već bila sklona da zanemari Mfovo priznanje, ali morala je da pomene dečakovoj majci mogućnost da je on odgovoran za napad. Nije se radovala tome, jer nijedna majka ne voli da čuje da joj je sin prestupnik, pogotovo ako je taj sin jedna od malobrojnih radosri koje u životu ima, a Mma Ramocve je podzrevala da je to ovde slučaj. Ljudi žive za svoju decu i mogla je zamisliti koliko mora biti teško kad shvatiš da je tvoje dete uradilo nešto strašno. Šta bi uradila da saznaš da nekog člana tvoje porodice - muža ili sina, možda - traži policija? Da li bi ga predala? To sigurno nijedna majka ne bi uradila.

Misli su joj lutale. Šta bi bilo kada bi otkrila da je gospodin Dž. L. B. Matekoni kradljivac automobila - da su sva ona kola tamo u dvorištu servisa zapravo ukradena? Zaključila je, međutim, da je to nešto o čemu ne može ni da razmišlja: gospodin Dž. L. B. Matekoni je nesposoban da uradi nešto nepošteno ili loše, i ako bi ga iko ikad optužio za tako nešto, ona u to jednostavno ne bi poverovala. A upravo bi tako, pomislila je, mogla reagovati Mfova majka. Prisetila se kako je izgledala kada ju je prvi put videla u kući gospodina Moetija. Imala je držanje krivca i Mma Ramocve je pomislila da je sasvim moguće i da je ona odgovorna za napad na goveda. Sada je, dabome, ta krivica bila logična: naravno da majka koja zna da njen sin mora da odgovara za nešto ima držanje krivca.

Rešila je da na Moetijevo imanje ode kasno posle podne. Htela je da razgovara s Mfovom majkom bez prisustva gospodina Moetija i činilo joj se da najveće izgleda za to ima nakon što završi svoj radni dan. Kućna pomoćnica kasnije možda mora da se vrati da skuva večeru, posluži je i potom opere sudove, ali verovatno joj je dozvoljeno da negde oko pet ili šest posle podne ode u svoj stan. Otići će tamo i popričaće sa ženom, a onda će otići kod gospodina Moetija i popričati s njim. Još nije bila sigurna šta će reći; još je bilo pitanja koja je trebalo rešiti, a ono što mu bude rekla zavisiće od toga kako to ispadne.

Sam put bio je nepomućeno uživanje. Beli kombi je radio tiho i zadovoljno; ono grozno lupkanje više se nije čulo, kočnice su bile osetljive i nečujne, amortizeri dobri, a točkovi izbalansirani. To je moglo da se promeni, naravno, i kombi je ponovo mogao da počne da se naginje na desnu stranu, ali to bi bilo samo malo nerviranje, na koje su tradicionalno građene osobe davno navikle. Stari kombi je, naravno, bio sporiji od novog, ali to nije ni najmanje smetalo Mmi Ramocve; nije bila od onih detektiva - ili ljudi, štaviše - koji igde moraju da stignu brzo. Iskustvo joj je govorilo da je mesto u koje se uputiš obično i dalje tamo, bez obzira na to kad stigneš; bilo bi drugačije, normalno, kad bi se gradovi, sela i kuće pomerali - tada bi čovek možda i imao stvarnog razloga za žurbu - ali ne pomeraju se. Niti se sami ljudi mnogo pomeraju, kazivalo je iskustvo Mme Ramocve; sećala se da je u Močudiju, u vremenima koje ljudi od milošte nazivaju starim, bilo ljudi koje si danima viđao kako sede ili stoje na istom mestu. Ako si želeo da vidiš nekog čoveka - recimo, stručnjaka za koze - tada je bilo dobro poznato da ga možeš naći kako sedi pod određenim drvetom, i da je to mesto gde uvek možeš dobiti savet u vezi s kozama. Otac joj je ispričao da je jednom prilikom neko iz susednog sela optužio toga čoveka za krađu stoke. Policajac u Močudiju je saslušao optužbu, ali ju je potom smesta odbacio - i to sasvim opravdano. Objasnili su tužitelju da taj čovek nikada nigde ne ide, da to svi dobro znaju, i da ne može biti ni pomena o tome da je mogao učestvovati u krađi stoke negde drugde. „To pokazuje, Dragocena“, rekao je tada Obed Ramocve, „da ako sve vreme radiš isto, ljudi znaju da je to ono što radiš.“

Stara vremena: ljudi se ponekad smeju onima koji pričaju o starim vremenima, ali Mma Ramocve nije spadala u takve. Znala je da svi mi, čak i oni najmlađi, imamo neka stara vremena koja pamtimo. Desetogodišnja deca sećaju se kako je bilo kad su imala pet godina, baš kao što se žena od pedeset godina priseća kako je bilo kad joj je bilo dvadeset; a ako je ta daleka prošlost prevučena slašću i čežnjom, to je možda zato što je čovek tada zaista bio srećniji. Nije smatrala da je ljudima danas išta *gore* nego što im je ranije bilo, ali bilo joj je jasno da imaju manje vremena. U starim vremenima, ljudi u Bocvani su retko kad žurili da negde stignu - zašto bi? Danas pak ljudi stalno razmišljaju o tome da treba negde da stignu - mnogo više putuju naokolo, žure odavde do tamo i onda ponovo nazad. Ona nikad neće dozvoliti da joj život krene tim pravcem; uvek će imati vremena da popije čaj, da pogleda u nebo i da razgovara. Šta drugo da radi? Da zarađuje pare? Zašto? Donose li pare ikakvu veću sreću od one koju ti priušti šolja valjano pripremljenog crvenog afričkog čaja i časak-dva proveden s dobrim prijateljem? Smatrala je da ne donose.

* * *

„Izvinjavam se, Mmamfo. Onomad mi niste rekli kako se zovete.“

Mma Ramocve je smatrala da je to bila njena sopstvena krivica. Ljudi ne obraćaju pažnju na poslugu - prisustva u pozadini - i retko ih kad pitaju za ime. Ona je obično pitala, ali zaboravila je da to uradi onda kad je prvi put videla ovu ženu; to što joj se sada obratila sa *Mfova Majko*, bilo je savršeno učtivo u datim okolnostima, naravno, ali bilo bi još bolje da je upotrebila njeno pravo ime.

Ova učtivost je bila delotvorna.

„Ja sam Pelenomi, Mma. Hvala vam.“

Mma Ramocve je pružila ruku na pozdrav. Bila je zadovoljna što je zatekla ženu kod kuće, kao što se i nadala, i što Mfo, kako je izgledalo, nije tu.

„Vaš sinčić?“ upitala je. „Čuva stoku?“

Pelenomi je potvrdno klimnula.

„Svake večeri, pre no što se smrkne, mora da je prebroji. Posle toga dolazi kući da jede.“

„Zauzet je celog dana“, rekla je Mma Ramocve. „Prvo škola, pa onda goveda.“

„Da. On je dobro dete, Mma. Vredno radi.“ Pogledala je svoju posetiteljku. „Imate li vi dece, Mma?“

Mma Ramocve je objasnila da je hraniteljica Pusoa i Motoleli.

„Ja sam im sada majka“, rekla je. „Njihova rođena majka je pokojna.“ Zastala je. „A imala sam i dete koje se upokojilo, Mma. Ali to je bilo davno.“

„Tako nešto nikad ne može biti dovoljno davno“, rekla je Pelenomi. „I ja imam pokojno dete, Mma. Mfo je imao sestru. Nikad nije bila zdrava. Bog ju je uzeo sebi.“

Usledilo je ćutanje - trenutak zajedničke tuge zbog gubitka. Zatim je Pelenomi upitala Mmu Ramocve zašto je došla kod nje.

„Je li reč o nečemu u vezi s onom rabotom s govedima?“ upitala je.

Mma Ramocve je potvrdno klimnula.

„Veoma je teško, Mma. Nisam sigurna kako da počnem.“ Stajale su ispred ulaza u njenu jednosobnu kućicu - koja nije bila mnogo bolja od kolibe premazane krečom. Pelenomi je sada pozvala Mmu Ramocve da uđe i sela - s prirodnom gracioznošću nekog ko je navikao da sedi na podu. Mma Ramocve se takođe spustila na pod. Čovek ne sme da zaboravi kako se sedi na podu, pomislila je - nikad, bez obzira na to šta mu se u životu dešava, bez obzira na to gde ga život odvede. Predsednik, smatrala je, mora da bude kadar da sedi na podu isto kao i najskromniji čobanin.

„Šta ste otkrili, Mma?“ upitala je Pelenomi.

„Bila sam u školi, Mma.“

Pelenomi se ukočila.

„U školi? Zašto?“

„Želela sam da popričam s Mfom. Nisam htela da za to vreme bude odraslih oko njega. Oprostite, Mma, nisam tražila vašu dozvolu - nadam se da ne zamerate. Mislila sam, znate, da je on svedok.“

„On nije ništa video. On je samo dete.“

Mma Ramocve načas nije progovarala. Potom je rekla: „Rekao mi je da je on to uradio, Mma.“

Bilo je očigledno da je Pelenomi iznenađena.

„Mfo vam je to rekao? O, to su samo dečja usta, Mma. Dete bubne prvo šta mu padne na pamet. Ne bi trebalo da slušate dete. Moj sin nije uradio ništa, Mma. Ništa!“

Kako je bivala sve ozlojeđenija, pred kraj je podigla glas. Bilo je baš kao što je Mma Ramocve i zamišljala - odana majka odbijala je da prihvati da je njen sin mogao da učini nešto takvo. Ali ono što je ova zatim rekla, nije bilo baš očekivano.

„Ne, nije to bio moj sin, Mma. To je... to je bio neko sasvim drugi.“
Zastala je. „Znam i ko, Mma. Znam.“

Mma Ramocve ju je pažljivo posmatrala. Ova žena nije lagala.

„Ko, Mma? Gospodin Fortitud Seleo?“

Pelenomina usna se izvila.

„Nije taj. Taj ne bi mogao da uradi tako nešto. Prezauzet je osmehivanjem ljudima dok se šetka naokolo.“

U ovoj poslednjoj primedbi je bilo gorčine.

„Rekla bih, Mma, da je to bolje nego da se mršti na njih. Ali to sad nije bitno. Ako nije Seleo, ko je, onda?“

„Sasvim drugi čovek. Ne smem ga imenovati, Mma. Žao mi je“

„Ali zašto je Mfo rekao da je to bio on? Videla sam mu lice kad je to rekao, Mma. Bilo mi je jasno da je veoma potresen. Dete ne izmišlja takve stvari.“

Odgovor je stigao brzo.

„Zato što je mislio da sam ja to uradila, Mma. Mislio je da je krivac njegova majka. Plašio se za svoju majku. Zato vam je rekao da je to bio on. Dete ne želi da mu majka ode u zatvor.“

„Zašto je mislio da ste to bili vi?“

„Zato što je video nešto. A i ja sam mu rekla. Nešto sam mu morala reći.“

„Šta je video?“

Pelenomi je postajala sve smetenija, i bilo je očigledno da žali što je dozvolila da je Mma Ramocve svojim pitanjima satera u ćošak.
„Postoje neke stvari koje deca vide...“

„Šta je video, Mma?“

„Video je nešto krvi. Video je maramicu na kojoj je bilo krvi.“ Preko poda je lagano prelazio maleni insekt, pauk, možda, što je Mmu Ramocve nateralo da malčice pomeri noge. Pelenomi je posmatrala kretanje.

„Trudim se da mi kuća bude čista, Mma“, promrmljala je.

„Sigurna sam da se trudite. Ali posvuda ima mrava. Niste vi za to krivi. Nego, šta je bilo s tom maramicom, Mma?“

Iz Pelenominog glasa kuljao je jad.

„Bila je to maramica čoveka koji je uradio ono govedima. Nakon što je to uradio, došao je u ovu kuću. Mfo je spavao - on se nikad ne probudi. Tek ujutru je video tu krpu.“

„I pomislio je da je vaša?“

Pelenomi je potvrdno klimnula.

„Ja sam mu rekla da je moja. Rekla sam mu da mi je Moeti uradio nešto loše i da sam mu se osvetila tako što sam naudila govedima. Zato je slagao, da bi me zaštitio.“

Osim, pomislila je Mma Ramocve, ako ti ne lažeš da bi zaštitila njega.

Na vratima se začulo kucanje; neki glas je promrmljao: *Ko! Ko!*

Pelenomi je u panici podigla pogled i žurno se podigla na noge. *Moeti?*, upitala se Mma Ramocve. Vrata su se otvorila pre no što je žena stigla do njih i u prostoriju je ušao muškarac. Na trenutak je stao, zbunjen neočekivanim prisustvom. To nije bio Moeti. Oredice Modise, školski učitelj.

Došao je sa samouverenošću nekog ko ulazi u kuću svoje ljubavnice. A Mma Ramocve je istog časa zaključila da on to i jeste. Nije morala da razmišlja o tome: patuljak je bio ljubavnik Mfove majke. I više od toga: bio je čovek koji je napao goveda. Dabome da jeste; zašto bi inače on i njegova sekretarica ispoljavali onako upadljivo zgražanje nad incidentom? Sve je bila gluma: on je bio počinilac, a sekretarica je to nekako doznala. Ali zašto je to uradio? Pelenomi je dala nagoveštaj o tome kad je rekla da je izmislila priču o tome kako je Moeti maltretira. E, pa, nije ništa izmislila; Moeti ju je stvarno maltretirao. A Modise ju je osvetio onako kako je znao da će najviše ojaditi Moetija.

Gledali su se bez reči. Zatim je Mma Ramocve ustala i otrešla suknju. „Ne smem da se zadržavam, Mma“, rekla je, „sad kad imate drugog posetioca.“

Učitelj je zurio u nju. Uzvratila mu je pogled.

„Istražujem onaj problem u vezi s govedima“, tiho je rekla Mma Ramocve. „Sad moram da krenem. Ali postoji nekoliko pitanja na koja bih htela da saznam odgovor. Molim vas da dobro razmislite pre no što mi ga date.“

Pelenomi i Modise su se zgedali. Zatim je Modise potvrdno klimnuo. „Koja su to pitanja, Mma?“

„Moja pitanja“, počela je Mma Ramocve, „jesu ova, Rra. Da li sam u pravu ako verujem da se ova veoma gadna stvar koja se ovde dogodila neće ponoviti? Da li sam u pravu ako verujem da se, ako kažem Moetiju da je gotovo, da više nijedno njegovo govedo neće patiti, da se ovakve stvari više neće događati? Da li sam u pravu ako verujem da će osoba koja je ovo uradila shvatiti da, ako hoću, mogu otići u policiju i insistirati na tome da oni reše ovo zamešateljstvo? Da li ta osoba - ko god ona bila - shvata da nema opravdanja za uzvratanje jednog zla drugim?“

Ponovo je usledilo zgedanje između Modisea i Peknomi. Zatim je on progovorio: „Mislim da ste u pravu, Mma. Siguran sam u to.“

„U redu“, rekla je Mma Ramocve. „Onda smo, mislim, završili s tim.“

Ostavila je kombi tamo gde je i otišla preko do Moetijeve kuće. Zatekla ga je u dnevnoj sobi, kako sluša vesti Radio Bocvane. Vedro ju je pozdravio i ponudio je hladnim pivom, koje je odbila.

„Ponadao sam se da ćete možda proslaviti sa mnom, Mma Ramocve“, rekao je. „Ali mogu popiti i vaše pivo! Još veće slavlje za mene.“

Bila je zbunjena. „Slavlje, Rra?“

„Da. Proslavljam to što ste rešili pitanje mojih jadnih goveda.“ Posegao je za pivom s poslužavnika na stočiću sa strane. „Živeli, Mma Ramocve. U zdravlje vrhunske detektivke koja sto posto sve rešava. U vaše zdravlje!“

„Srećni ste, Rra?“ rekla je slabašnim glasom.

„Srećan? Jesam, dabome da jesam. Seleo je došao kod mene. Ali ovoga puta ne da se žali nego da mi kaže da je dogovorio da popravka ograde počne u utorak. Njegova goveda više neće upadati na moje imanje. Ali uradio je još nešto - kao nadoknadu za štetu i nerviranje. Dao mi je zalihu solila za goveda dovoljnu za šest meseci.“

Mma Ramocve nije znala šta da kaže na ovo.

„Mislim da ste ga naterali da se boji Boga, Mma. Čim je shvatio da mu najbolja detektivka u zemlji diše za vratom, utulio se i rešio da se izvini, mora biti. Pri tom, ima još nešto, Mma. Platilo mi je za goveda

kojima je uradio onu užasnu stvar. Dobru cenu. Tako da sada sa zadovoljstvom mogu reći da je sve gotovo. Opet možemo da budemo dobre komšije. To je bocvanski običaj, i to je ono što želim.“

Mma Ramocve je podigla pogled prema tavanici. Nije imala predstavu kako da sve shvati, ali znala je da je ovo, kako god pogledaš, potpuno zadovoljavajući ishod. Nije bila sasvim sigurna ko je zapravo izveo napad na goveda, ali to pitanje je sada mirne duše mogla da batali. To nije bio Mfo, pomislila je; i premda je do pre nekoliko časaka mislila da je učitelj krivac, i taj je zaključak sada bio doveden u pitanje. Pelenomi je, u suštini, okrivila Modisea, ali ako je on to uradio, zašto je Seleo postupio ovako kako je posrupio? Bila ga je posavetovala da na neki način prijateljski priđe Moetiju i pokloni mu izvesnu količinu solila. A on je otišao i dalje od toga - mnogo dalje - i manje ili više priznao krivicu time što je finansijski nadoknadio komšiji gubitak goveda. Zašto bi to uradio? Osim ako, razume se, ne pokušava da tako zaštiti stvarnog krivca - učitelja? Ali koji bi razlog mogao imati za tako nešto?

Nastavila je da zuri u tavanicu. Možda svi lažu, pomislila je, i u taj mah se prisetila odlomka iz knjige Klovisa Andersena. *Postoje slučajevi u kojima svi lažu*, napisao je. *U takvim slučajevima nikada nećete saznati istinu. Što više pokušavate da ustanovite šta se dogodilo, to više laži otkrivete. Moj savet je da ne gubite san zbog takvih stvari. Nastavite dalje, dame igospodo: nastavite dalje.*

Vozeći se kući, još je razmišljala o tome. Sada je bila sklona da oslobodi sumnje gospodina Selea, koji je bio upravo onakav kakvim ga je opisao stražar. Dobar čovek koji je rešio da vidi da li će velikodušan pristup uspeti da premosti jaz između njega i njegovog komšije. I premostio je. Ne, to nije bio on. Prema tome, to je bio učitelj - ljubomorni ljubavnik koji je ozlojeđen zbog toga kako se gospodin Moeti ponaša prema ženi koju on voli. Ili je - a na ovu mogućnost se stalno iznova vraćala - to zaista bio Mfo, taj jadni dečak koji očajnički čezne za pažnjom i ispunjen je besom prema čoveku koji mu je na neki neiskazani način povredio majku. A majka je sve prikazala tako da Mma Ramocve pomisli kako je to bio učitelj, kako bi zaštitila svog sina... ili sebe.

Ova pitanja obuzimala su je celim putem do Gaborona. Bila je sigurna da je krivac jedno od njih troje: Mfo, njegova majka ili učitelj.

Majka je bila iskreno iznenađena Mfovim priznanjem, i to je ukazivalo na njegovu nedužnost. A ako dečak nije počinilac, tada je to majka, ili učitelj. Od njih dvoje, učitelj joj je nekako više mirisao na krivca; sam napad nije izgledao kao da je delo žene. Nije bila sigurna odakle joj takav osećaj; jednostavno ga je imala. Žena zna šta će druga žena uraditi, pomislila je.

Ali onda, baš kad se primicala periferiji grada, odjednom se osmehnula i rekla sebi: „Je li zaista važno? Mleko je prosuto. Neće ga ponovo prosuti.“ Novih napada neće biti - to je bilo jasno, a štetu je poravnao onaj koji za nju nije odgovoran. Nedostajala je samo kazna za onoga ko jeste. Međutim, kazna često ne radi ono što želimo. Ako bi učitelj bio optužen, mogao bi izgubiti posao, a onda bi Mfo i njegova majka ostali bez čoveka koji im je jedina šansa da dožive bolje dane. A Mma Ramocve nema nikakvog razloga da poželi takav ishod.

Pomisao na mleko navela ju je da se seti čaja. Bio joj je potreban čaj - velika šolja - i skuvaće ga čim se vrati kući u Zebrinu ulicu. Reći će gospodinu Dž. L. B. Matekoniju: „Strašno težak slučaj, Rra, sad je sve rešeno. Ne traži da ti objasnim kako. Neke stvari je jednostavno suviše teško objasniti, i čini mi se da je ovo jedna od njih.“

Možda će reći baš to. Možda. Ali nije bila sigurna da li će to i misliti, zato što je upravo dolazila do čvršćeg zaključka. Krivac je učitelj. On je. Da, sasvim sigurno. Ili, možda...

Sedamnaesto poglavlje PLAKALA JE OD SREĆE

Čitajući pozivnicu za venčanje, gospodin Dž. L. B. Matekoni je rekao: „Gospodin Radifuti stariji i počivša gospođa Radifuti konačno vas sa zadovoljstvom pozivaju na venčanje svog voljenog sina Futija Edgara Radifutija i Grejs Makuci, dipl. sek. RSVP.“*(Fr.) *Repondez s'il vous Plait* - molimo odgovor. (Prim. prev.))

Smesta se ispravio. „Ne piše stvarno *konačno*, Mma Ramocve. To sam ja dodao. Piše samo *gospodin Radifuti stariji*, i tako dalje.“

Mma Ramocve se osmehnula. „Vidim da je poziv i od pokojne majke“, rekla je. „Nisam sigurna da li je takva formulacija sasvim u redu, ali nije ni važno. Važno je da se to dvoje, kao što si rekao, konačno venčavaju.“ Takođe, gajila je određenu sumnju u vezi sa stavljanjem RSVP tako blizu dipl. sek., jer bi neki ljudi - možda neki od starijih gostiju sa sela - mogli protumačiti RSVP kao kvalifikaciju i pitati se šta je to.

Međutim, kao što je istakla Mma Ramocve, to su samo sitnice. Važno je bilo samo to da će u tu subotu Mma Makuci postati Futijeva supruga, gospođa Radifuti; da se vreme lepo ponaša, bez neočekivane oluje koja bi poremetila tok događaja; da autobus koji dovozi iz Bobononga goste Mme Makuci ne doživi nikakvu veću nezgodu od probušene gume na izlazu iz Mahalapija; i da svadbena svečanost protekne po planu, onoliko glatko koliko se čovek sme nadati.

Ovaj poslednji podvig je dobrim delom bio zasluga Mme Potokvane, koja je to što je Mma Makuci prihvatila pomoć u vidu lonaca i kolača protumačila kao zeleno svetlo da preuzme kontrolu nad svim aspektima svečanosti. Na to niko nije imao prigovora, čak ni Mma Makuci, koja se, premda se ranije nervirala zbog sklonosti Mme Potokvane da sve kontroliše, sada uve liko uzdala u nju.

„Ona je kao uragan“, šapnula je Mma Makuci Mmi Ramocve u petak ujutru, kad joj je ova telefonirala da proveri je li sve u redu. „Ovog časa je u susednoj sobi, i čuje se lupanje lonaca i neki drugi tupi udarci koje ne mogu da razaberem.“

„Kolači“, pretpostavila je Mma Ramocve. „To je zvuk vađenja kolača iz onih metalnih posuda.“

„Možda, Mma. Mislim da sada nešto seckaju, ali ne znam šta.“

„Ona će se pobrinuti da sve bude kako treba“, rekla je Mma Ramocve. „Sećam se šta je uradila na mojoj svadbi. Dovela je sve vaspitačice iz sirotišta da kuvaju. Ličila je na generala koji naređuje Odbrambenim snagama Bocvane. Te marširajte ovamo, te marširajte onamo - takve stvari.“

„Ne bih rekla da će dozvoliti da išta pođe naopako“, rekla je Mma Makuci, ne bez olakšanja.

Što se toga tiče, ispostavilo se da je bila u pravu. Isto onako delotvorno i odlučno kao što je organizovala život u sirotištu, Mma Potokvane se postarala da sve bude skuvano i spremno znatno pre no što su gosti počeli da se slivaju u crkvu u kojoj je imao da se održi obred. I tako, dok su gosti čekali u crkvenim klupama, izvijajući vratove kako bi gledali i divili se finoj odeći koju su svi obukli za ovu priliku - živobojne tradicionalne haljine žena, elegantna plava odela muškaraca, haljinice od voala veselih boja malih devojčica - na stolovima postavljenim duž zida šatre u stražnjem dvorištu Radifutijevih već su stajali lonci puni mesa, velike zdele s umakom, sa bundevom i graškom, sa svim mogućim jelima koja bi svatovi mogli poželeći. Mma Potokvane nije ništa prepustila slučaju, i bila je ushićena kad je otkrila koliko je izdašan budžet za hranu obezbedila porodica Radifuti. Ako iko dođe na svadbu gladan ili neuhranjen, smatrala je, neće otići takav. Kaiš može da se popusti, ako je potrebno, okovratnik da se raskopča; biće to gozba za pamćenje.

Mma Ramocve je dobila mesto u prvom redu, pored gospodina Dž. L. B. Matekonija. Puso i Motoleli sedeli su odmah iza njih, pored dvoje dece iz Bobononga, s kojima su smesta skovali jedno od onih prijateljstava kakva deci, čini se, uspevaju bez ikakvog napora. Malo dalje iza njih su Čarli i Fanvel, obojica u sjajnim odelima i živopisnim kravatama, savesno proučavali sveske sa himnama. Kad je došlo vreme da se zapeva, dok je mlada ulazila držeći strica ispod ruke, dvojica mladića pokazala su se kao oduševljeni pevači, i pored toga što su im se tonaliteti razlikovali.

Dok je Mma Makuci ulazila u crkvu, u zadnjim redovima prolomio se aplauz koji se preneo na ceo skup. Deca su mahala, a neke žene su lelekale - tradicionalni znak zadovoljstva, ponosa i čestitanja. Iza velikih naočara, oči Mme Makuci bile su vlažne; za nju je ovo bilo

dugo putovanje, koje je ovim činom kulminiralo, u prisustvu njene porodice i ljudi koje je volela. Videla im je lica - tetku koja ju je na sve moguće male načine finansijski pomagala, koja joj je pre svih tih godina platila prvu autobusku kartu do Gaborona, sestre od tetke koje su joj redovno pisale i koje su joj tako srdačno čestitale na svakoj maloj pobedi; a tamo, negde na sredini crkve, u sedištu pokraj prolaza, okrenuta licem prema njoj dok je prelazila onih nekoliko koraka do oltara, sedela je penzionisana upraviteljica Bocvanskog koledža za sekretarice, ponosno se osmehujući zbog sopstvene, indirektno uloge u stvaranju karijere koja je dovela do svega ovoga.

Oči Mme Ramocve i oči svih ostalih prisutnih žena bile su uprte u venčanicu. Bila je veličanstvena: od satena boje slonovače, dugačka do poda, s velikim nabranim rukavima i širokim pojasom. Pozadi je ovaj pojas bio vezan u ogromnu mašnu nalik na leptirova krila. Korset je bio opervažen belom čipkom, a oko vrata je Mma Makuci nosila prefinjeni zlatni lančić s malim krstom, poklon od Futija Radifutija, mladoženje koji ju je sada čekao pred oltarom.

Kasnije, pod svadbenom šatrom, biće mnogo govora. Sada, kad je Futi istupio da preuzme svoju nevestu od njenog strica, a skup završio uvodnu himnu, pastor je pročistio grlo.

„Dragi moji“, počeo je, „okupili smo se ovde, na ovom mestu, da bismo prisustvovali sklapanju braka između dvoje ljudi, našeg brata i naše sestre, Futija i Grejs. Oni se danas ovde venčavaju zato što vole jedno drugo i obznanjaju sada tu svoju ljubav pred vama, ovim skupom, i pred celom Bocvanom. Ako iko zna ijedan razlog zašto ovo dvoje ne mogu sklopiti brak po zakonima ove zemlje, neka odmah progovori.“

Čula se samo tišina. Čarli je pogledao u Fanvela i namignuo.

Pastor je nastavio.

„Sada ću ih zamoliti da razmene zavete. Futi, molim te da uzmeš Grejsinu ruku. Tako je. A sada...“

Bili su proglašeni mužem i ženom. Mma Ramocve je gledala i, sa svog mesta u prvom redu, čula svaku reč zaveta. Imala je tako mnogo uspomena: na prvi susret sa Mmom Makuci, koja se tako samouverena i odlučna pojavila na razgovoru; na teškoće s kojima se u početku mirila s poprilično plahovitom naravi svoje nove

pomoćnice; na rastuće poštovanje koje je osećala prema njenim brojnim kvalitetima; na zadovoljstvo kad je ova najzad upoznala Futija Radifutija i ushićenje zbog njihove veridbe. Mma Makuci je imala sreće što je našla Futija, ali sreća se beše osmehnula i Mmi Ramocve, koja je sada nežno pogledala u gospodina Dž. L. B. Matekonija pored sebe. Primetio je njen pogled i lako dodirnuo rukav njene haljine, mali gest koji je kazivao tako mnogo.

Mma Ramocve je zaplakala, nasamo, da je niko ne vidi. Ona, koja je sama samcata stvorila Prvu damsku detektivsku agenciju, zaplakala je. Plakala je od sreće.

Kasnije su izašli iz crkve i otišli u svadbenu šatru u domu Radifutijevih. Sada je žamor bio glasniji, i bilo je dece i pasa, i čak su jedna ili dve zainteresovane ptice kružile iznad njih. Stric sa slomljenim nosom - onaj gramzivi, iz Bobononga - držao je govor u ime gostiju na strani Makucijevih. Mma Ramocve je pokušala da ga prati, ali izgledalo joj je da je beznadežno spetljan - nekakva priča o junici koja je pobjegla na drugi pašnjak, ali nikad nije zaboravila goveda na svom starom pašnjaku. Pretpostavljala je da se u tome krije nekakva poruka, ali kao da niko nije bio naročito zainteresovan za nju. Nije naročito taktično, pomislila je, upotrebljavati junicu kao metaforu kad pričaš o nevesti, ali izgledalo je da se Mma Makuci ne sekira zbog toga i, kad je stric konačno seo, pljeskala je isto tako glasno kao i ostali.

Mma Makuci je šetala od stola do stola, od stolice do stolice, razgovarala sa svatovima, primala lepe želje, pokazivala deci svoj nevestinski buket i obavljala svoju dužnost domaćice kao novopečena gospođa Radifuti. Kad je stigla do stola Mmi Ramocve, u prvi mah nije rekla ništa, ali onda se sagnula i zagrlila ženu koja joj je pružila njenu jedinu veliku priliku u životu, koja joj je bila tako dobra prijateljica.

Zatim je progovorila.

„I dalje ću dolaziti u Prvu damsku detektivsku agenciju, Mma“, rekla je. „Ovo neće ništa promeniti. I dalje ću raditi.“

„Čekam vas“, rekla je Mmi Ramocve. „Kad se vratite s medenog meseca, razume se.“

Pogledala je u nevestu. Videla je cipele.

„Cipele koje ste mi poklonili, Mma“, rekla je Mma Makuci. „Prelepe su.“

Mma Ramocve se osmehnula. „Čarli je dao sve od sebe, zar ne?“

Mma Makuci je dostojanstveno klimnula glavom.

„Jeste. Lepo je od njega što je pokušao.“

Obe su se nasmejale. Čarli beše pokušao da popravi onaj par polomljenih cipela i uopšte nisu ispale tako loše. Uradio je to diskretno, iako mu to niko nije tražio, uzevši cipele iz ormana u kancelariji i vrativši ih posle dva dana. Mma Makuci je bila dirnuta ovim njegovim postupkom, iako se naposletku ispostavilo da popravka ipak nije dovoljno dobra. Bila je to mirovna ponuda i ona ju je prihvatila, izvinivši mu se što je u slučaju blizanaca pre naglila i donela neopravdan zaključak. Posle toga je usledilo njegovo izvinjenje. „Vi niste bradavičavo svinjče“, rekao je. „Mnogo mi je žao što sam vam to rekao, Mma.“

Mma Ramocve se nešto kasnije iskrala i kupila Mmi Makuci nove cipele - one za koje je u prvi mah i pomislila da će odgovarati za venčanje. Ispostavilo su se kao savršene, a Mma Makuci ih je pokazala Futiju Radifutiju u isto vreme kad mu je priznala za uništenje onih koje su im prethodile. On se pak nije ni najmanje sekirao zbog toga. „Važno je da nisi povredila gležanj“, rekao je. „Samo je to važno.“

Bilo je mnogo govora, koje su uglavnom držali rođaci s obeju strana. Svadbe i govori idu ruku pod ruku, a svatovi su pažljivo slušali znajući da sledi novo posluženje. Hrana je zaokupljala pažnju gostiju skoro puna dva sata. Zatim je usledila muzika, za koju je bio zadužen Big tajm Kalahari džez bend. Ovo je dovelo do plesa, koji su otvorili Mma Makuci i Futi Radifuti, izašavši na podijum uz opšti aplauz i zvižduke. Časovi plesa koje su oboje nekada davno pohađali ispostavili su se kao korisni, a Futi, koji u početku i nije bio neki naročit igrač, pokazao se sada kao dovoljno dobar, čak i sa veštačkim stopalom. Posle ovog prvog plesa, Mma Ramocve je zaplesala sa gospodinom Dž. L. B. Matekonijem, a kasnije je po nju došao stric sa slomljenim nosom. Navukla je na lice hrabar izraz, uspevajući da se ne trza od bola svalti put kad bi joj stric nagazio na prste dok ju je trapavo vukao po podijumu. Proželo ju je ogromno

olakšanje kad je orkestar najzad začutao i kad je mogla da se vrati na svoje mesto.

Naposletku je došlo vreme da se razilaze i Mma Ramocve i gospodin Dž. L. B. Matekoni su se odvezli kući belim kombijem, za čijim je volanom sedela Mma Ramocve. Već je počinjalo da pada veče i gospodin Dž. L. B. Matekoni, koji je bio pomalo umoran, otišao je na svoju odloženu subotnju poslepodnevnu dremku. Posle svadbene gozbe nije bilo potrebe za večerom, tako da nije morala da kuva. Deca su otišla da prenoće kod prijatelja; Mma Ramocve je bila sama.

Izašla je u vrt. Sunce beše zašlo, ali je na zapadu, nad Kalaharijem, još uvek tinjao slabi sjaj - dovoljan da obezbedi onu polusvetlost usled koje sve deluje tako zaokruženo, tako savršeno. Stajala je u vrtu i gledala oko sebe. Naspram neba koje je tamnelo, granje drveća ocrtavalo je šaru od grančica i lišća - šaru tako složenu i nežnu, da bi se oni koji stoje ispod, podignu li pogled, mogli zapitati zašto svet može da bude tako lep a da ti ipak slama srce.

Neko vreme je tako stajala razmišljajući o braku. Venčanje je čudan obred, pomislila je, sa svim onim zvaničnim rečima, s onim svečanim zavetima kojima se mladenci zavetuju jedno drugom; pravo pitanje, međutim, koje bi trebalo postaviti tim dvoma veoma je jednostavno. *Jeste li srećni jedno s drugim?*, bilo je jedino potrebno pitanje; na njega bi oboje trebalo da odgovore sa *da*, po mogućnosti jednoglasno. Ono što nam je u životu potrebno jesu jednostavna pitanja - i jednostavni odgovori. To je bilo uverenje Mme Ramocve. Da.

Vratila se u kuću, dok se nad gradom navlačila noć i nebo odjednom prešlo iz tamnomodrog u crno - a nad Afrikom se pojavile zvezde. Bacila je još jedan, poslednji pogled prema obzorju, da proveri da li je Južni krst tamo gde bi trebalo da bude. Bio je.

Za vas: **BABAC**   www.crowarez.org

Table of Contents

- [Prvo poglavlje SEĆANJE NA IZGUBLJENO](#)
- [Drugo poglavlje PROBLEM SA ČARLIJEM](#)
- [Treće poglavlje VI STE ŽENA KOJA POMAŽE LJUDIMA](#)
- [Četvrto poglavlje BOGATI IMAJU MNOGO GOVEDA](#)
- [Peto poglavlje POZNAJEŠ LI DEVOJKU PO IMENU PRUDENS?](#)
- [Šesto poglavlje MALI, NEVAŽNI DEČAK](#)
- [Sedmo poglavlje ISTINA O LAŽIMA](#)
- [Osmo poglavlje ŠTA SE ZBIVALO TOKOM PREPODNEVA KOJE JE OBILOVALO DEŠAVANJIMA](#)
- [Deveto poglavlje ŠTO SE TIČE TOG POLJUPCA OD MALOČAS](#)
- [Deseto poglavlje UČITELJ JE BIO SITAN ČOVEK](#)
- [Jedanaesto poglavlje ČARLI DOLAZI NOĆU U ZEBRINU ULICU](#)
- [Dvanaesto poglavlje KARBOLNI SAPUN I LAŽI](#)
- [Trinaesto poglavlje JE LI PRUDENS PROMIŠLJENA?](#)
- [Četrnaesto poglavlje DOBAR ČOVEK, PLEMENITI ČOVEK](#)
- [Petnaesto poglavlje PONUDA POMOĆI](#)
- [Šesnaesto poglavlje MFOVA MAJKA](#)
- [Sedamnaesto poglavlje PLAKALA JE OD SREĆE](#)